

مُتَهَلِّلُ الْمُنْتَهَى

فِي فِقْهِ الْكِتَابِ وَصَحِيحِ السُّنَّةِ

ТАМОУЛ МИННА

3-қисм

Рўза аҳкомлари

Китоб:	Тамомул минна. 3-қисм. Рўза аҳқомлари
Муаллиф:	Одил Юсуф Аззозий
Таржимон:	Саидаҳмад Нуриддин
Таҳрир ҳайъати:	Исмоил Ёкуб Абдуллоҳ Молик Содик Самарқандий Муҳаммад Ҳабибуллоҳ Иброҳим Асарий
Ношир:	«Ихлос»
Саҳифаловчи:	Сайд Аҳмад
Саҳифа сони:	144 бет
Нашр:	Биринчи
«Ихлос»:	2
Тираж:	1000 дона
Тарих:	1439 ҳ. – 2018 м.
E-mail:	info@ixlos.org
Web саҳифа:	http://ixlos.org/

Қўлингиздаги ушбу китоб «Тамомул минна фи фиқҳил китоби ва саҳиҳис сунна» (яъни «Қуръон ва саҳиҳ ҳадисларга асосланган фиқҳга оид мукаммал тухфа») деб номланади. Мазкур китоб рўза бобидан ташқари таҳорат, намоз, зақот, ҳаж, савдо-сотик, никоҳ, талоқ ва ҳоказо фиқҳнинг барча бобларини ўз ичига олган. Иншааллоҳ, келгусида китобнинг қолган бобларини ҳам нашр қилиш мақсадимиз бор. Аллоҳ таолодан ушбу камтарона амалимизни қабул қилишини, уни мусулмонлар учун фойдали қилишини сўраб қоламиз.

ТАМОУЛ МИННА

3-қисм

Рўза аҳкомлари

Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳим

«Ихлос» нашриёти томонидан «Тамомул минна фий фикҳил китоби ва сахихис сунна» китобимнинг ўзбек тилига таржи-ма қилинган рўза бобини чоп қилинишига розилик билди-раман. Нашриёт фаолиятига Аллоҳдан муваффақият ва со-битқадамлик тилаб қоламан. Эҳтиром ила...

Одил Юсуф Аззозий
Миср 2018 й.

IXLOS
Nashriyoti

Бисмиллахир роҳманир роҳим

МУҚАДДИМА

Аллоҳ таолога ҳамд-санолар, пайғамбаримиз Муҳаммад, аҳли байтлари ва асҳобларига салавот ва саломлар бўлсин.

Муҳтарам китобхон!

Кўлингиздаги ушбу китоб *ixlos.org* исломий веб-саҳифасининг фиқҳ рукни учун танланган ва уни таржима қилиш каминанинг зиммасига тушган эди. Китоб муаллифи ислом фиқҳини соф манбалар: Куръони карим оятлари ва саҳих ҳадислар орқали қисқа ва равон услубда баён қилган. Шу жиҳатдан у бу борада ёзилган бошқа талай китоблардан ажралиб туради. Китоб муаллифи шайх Одил Юсуф Аззозий 1958 йил Мисрда туғилган. 1982 йилда Ал-аҳбар университетининг муҳандислик факултетини битиради. 1997 йил мазкур университетнинг “Усулуд дин” факултетида магистрлик рисоласини ёқлади. 1983-1987 йиллар орасида 20 асрнинг машҳур муҳаддиси шайх Албоний роҳимаҳуллоҳдан дарс олади, ундан турли шаръий илмларни ва хусусан, ҳадис илмини ўрганади. Шунингдек, шайх Одил Аззозий қарийб беш йил шайх Муҳаммад Нажиб Мутеий¹ роҳимаҳуллоҳга шогирд тушиб, бу вақт мобайнида ундан «Саҳихи Бухорий»-нинг бир қисмини ҳамда шофеий мазҳаби фиқҳи ва усулига оид бир қанча китоблардан таҳсил олади.

¹ Муҳаммад Нажиб Мутеий роҳимаҳуллоҳ имом Нававийнинг «Мажмӯъ» китобини охирига етказган машҳур Ал-аҳбар уламоларидан биридир.

Шайх Одил Аззозий бир қанча асар ва рисолалар ёзган, ҳадис илмига оид китобларни таҳқиқ қилган. Қўлингиздаги ушбу китоб «Тамомул минна фий фиқҳил китоби ва саҳиҳис сунна» (яъни «Китоб ва саҳиҳ суннатни тушунишдаги тўлиқ неъмат») деб номланади. Мазкур китоб рўза бобидан ташқари таҳорат, намоз, закот, ҳаж, савдо-сотиқ, никоҳ, талоқ ва ҳоказо фиқҳнинг барча бобларини ўз ичига олган. Иншааллоҳ, келгусида китобнинг қолган бобларини ҳам нашр қилиш мақсадимиз бор. Аллоҳ таолодан ушбу камтарона амалимизни қабул қилишини, уни мусулмонлар учун фойдали қилишини сўраб қоламиз.

Таржимон: **Саидаҳмад Нуриддин**

РЎЗАГА ОИД ҲУКМЛАР

Рўзанинг таърифи

Рўза — арабча “савм” сўзининг луғавий маъноси “бирон нарсадан тийилиш” демакдир. Аллоҳ таоло Марям алайҳас-саломдан ҳикоя қилиб шундай дейди: “Мен Раҳмон йўлида савмни (яъни сўздан тийилиши) назр қилдим. Шундай экан, бугун бирон инсонга сўзламайман” [Марям: 26].

Шариатда рўза тушунчаси субҳи содикдан то қуёш ботгунга қадар еб-ичиш ва шаҳватдан тийилиш билан Аллоҳ, таолога ибодат қилишдан иборат.

Рўзанинг фазилати

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “Аллоҳ азза ва жалла деди: “Одам боласининг барча амали ўзи учун. Бундан рўза истисно бўлиб, у фақат Мен учун (яъни унинг тутган рўзасида риёй ўқ, бу рўза ажр-савобининг миқдори фақат Менгагина маълум) ва унинг эвазига Ўзим мукофот берурман”. Рўза қалқондир. Агар биронтангиз рўзадор бўлса, беҳаё сўзлар гапирмасин, талашиб-тортишимасин ва бақир-чақир қилмасин. Борди-ю, бирор у билан сўкишса ёки ёқалашимоқчи бўлса, у ҳолда: “Мен рўзадорман”, — десин.

*Мұхаммаднинг жони қўлида бўлган зотга қасамки, рўзадор оғзидан тарқаган ёқимсиз ҳид Аллоҳ наздида мушк ҳидидан хушбўйроқдир. Рўзадор учун иккита хурсандчилик бор: бири оғиз очганда хурсанд бўлса, иккинчиси Раббига йўлиқканда рўзаси билан хурсанд бўлади*².

Саҳл ибн Саъд розияллоҳу анхудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “Жаннатда Райён деган бир эшик бор. Қиёмат куни ундан фақат рўзадорлар кирадилар. Улардан бошқа ҳеч кимса бу эшикдан кирмайди. (Қиёмат кунида): “Рўзадорлар қани?”, – дейилади. Шунда рўзадорлар ўринларидан турадилар. Бу эшикдан улардан бошқа ҳеч ким кирмайди. Улар кириб бўлгач, бу эшик ёпилади ва бошқа ҳеч ким кирмайди”. Имом Ибн Хузайма келтирган бир ривоятда шундай дейилади: “...уларнинг охиргиси кириб бўлгач, (бу эшик) ёпилади. Кирган одам сув ичади, сув ичган кимса асло чанқамайди”³.

Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳумо ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “Рўза ва Куръон қиёмат кунида бандага шафоат қиласди. Рўза дейди: “Эй Раббим, мен уни таом ва шаҳватдан ман қилдим. Шундай экан, мени унга шафоатчи қил”. Куръон дейди: “Мен уни кечаси уйқудан қолдирдим. Шундай экан, мени унга шафоатчи қил”. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: “Шундан сўнг иккиси шафоат қиласди”⁴.

Абу Саид Худрий розияллоҳу анхудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай

² Бухорий (1904), Муслим (1151), Термизий (764), Насой (163) ва Ибн Можа (1638) ривоят қилганлар.

³ Бухорий (1896), Муслим (1152), Термизий (765), Ибн Можа (1640), Насой (4/168) ва Ибн Хузайма (1902) ривоят қилганлар.

⁴ Саҳиҳ ҳадис. Имом Аҳмад (2/174), Табароний “Кабир”да, Ибн Абуд Дунё ва Ҳоким ривоят қилганлар. Ҳадис хақида Ҳоким: “Муслим шартига мос саҳиҳ ҳадис” деган ва шайх Албоний ҳадисни саҳиҳ деган. “Саҳиҳул жомеъ” (3882) асарига қаранг.

дейдилар: “Қайси банда Аллоҳ таоло йўлида бир кун рўза тутса, албатта шу бир кунлик рўзаси туфайли Аллоҳ унинг юзини етмиси йил дўзахдан ийроқ қиласди”⁵. Рўзанинг фазилати тўғрисида бундан бошқа ҳам талай ҳадислар мавжуд.

Рамазон оий рўзасининг фазилати

Юқорида айтиб ўтилгандан ташқари хусусан рамазон оий рўзасига оид айрим фазилатлар бор. Куйида шулардан баъзиларини зикр қиласмиш:

Абу Ҳурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “Кимда ким қадр кечасини (ҳақ эканига) иймон билан ва холис Аллоҳдан ажр умид қилган ҳолда тоат-ибодат билан ўтказса, ўтган гуноҳлари мағфират қилинади”⁶.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилинган бошқа бир ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “Рамазон оии келса жаннат эшиклари очилади, дўзах эшиклари ёпилади ва шайтонлар занжирабанд қилинадилар”. Термизийдаги бошқа бир ривоятда шундай кўшимча қилинади: “Ва бир жарчи (фаришта) нидо қиласди: “Эй эзгулик (ажр-савоб) истаган кимса, тоат-ибодатга келиб қол! Эй ёмонлик (гуноҳ) истаган кимса, (гуноҳдан) тийил”. Аллоҳнинг дўзахдан озод этилган (кўп) бандалари бор, (шояд сенга улардан бири бўлиши насиб қиласа). Бу (рамазон оийининг) ҳар бир кечасида (такрорланади)”⁷.

⁵ Бухорий (1898), Муслим (1079), Термизий (1622) ва Насой (4/173) ривоят қилишган.

⁶ Бухорий (38, 1901), Муслим (759), Термизий (683), Насой (4/157) ва Ибн Можа (1641) ривоят қилишган.

⁷ Бухорий (1898), Муслим (1079), Насой (4/126) ривоят қилишган. Кўшимчани Термизий (682) “кучли” ровийлар шажараси билан ривоят қиласи.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам минбарга чиқдилар-да: “Омин, омин, омин”, — дедилар. Шунда у зотга: “Ё Расулуллоҳ, (ҳеч) бундай қилмас эдингиз?!”, — дейилди. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар: “Жабро-ил менга: “Рамазон ойи кириб гуноҳи кечирилмаган кишининг бурни ерга ишқалсин (ёки даф бўлсин)”, — деди ва мен омин, дедим. Сўнгра яна: “Ота-онаси ёки улардан бири ҳаёт бўлиб, жаннатга кирмаган банданинг бурни ерга ишқалсин (ёки даф бўлсин)”, — деди ва мен омин, дедим. Сўнгра: “Хузурида мен тилга олинсан-у, менга салавот айтмаган банданинг бурни ерга ишқалсин (ёки даф бўлсин), — деди ва мен омин, дедим”⁸.

Рамазонда вақтидан олдин рўзасини очганлар учун таҳдид

Абу Умома Боҳилий розияллоҳу анхудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг шундай деганларини эшиитдим: “Мен ухлаётганимда, (яъни тушибимда) ҳузуримга икки киши келиб қўлтиғимдан тутдилар-да, тик қояли тоқقا олиб бордилар. Улар иккиси менга қараб: “Чиқинг!” — дедилар. “Мен чиқа олмайман” — дедим. “Биз сизга (чиқишни) осонлаштирамиз” — дедилар ва мен чиқа бошлидим. Тоғнинг ярмига етиб борганимда қаттиқ бақир-чақирни эшиитдим. “Бу қандай овозлар?” — дедим. “Бу дўзах аҳлининг бақириқлари” — дедилар. Сўнгра (тоқقا чиқшида) давом этдик. Кетаётуб товон устидаги йўғон пайларидан осилган, лунжлари йиртилган ва улардан қон оқиб турган бир қавм

⁸ Ҳасан ҳадис. Ибн Хузайма (1888) ва Ибн Хиббон (907) ривоят қилгандар. Шунингдек, ҳадисни Бухорий “Адабул муфрад”да ривоят қилган, шайх Албоний ҳадисни “ҳасан сахих ҳадис” деган. Бундан ташқари ҳадисни Термизий (3545) “минбарга чиқдилар” деган қўшимчасиз ривоят қилган.

яқинидан ўтдик. Мен: “Булар ким?” — дедим. “Булар қуёш ботмай туриб рўзасини очиб юборган кишилар” — дедилар”⁹.

Рўза турлари

Рўза фарз ва нафлга бўлинади.

Фарз рўзанинг ўзи ҳам учга бўлинади:

1. Замонга боғлиқ бўлган рўза. Масалан: рамазон ойи рўзаси;
2. Бирон сабабга боғлиқ бўлган рўза. Масалан: каффорат ва қазо рўзаси;
3. Инсон ўзига ўзи фарз қиласиган рўза. Масалан: назр рўзаси.

⁹ Саҳиҳ ҳадис. Ибн Ҳиббон (7491) ва Ибн Хузайма (1986) ривоят қилган.

РАМАЗОН РЎЗАСИ

Рамазон рўзасининг жукми

Рамазон рўзаси Қуръон, суннат ва ижмо билан фарздир.

Куръондан далил: Аллоҳ таоло шундай дейди: “Эй мўминлар, тақволи кишилар бўлишингиз учун сизлардан олдингиларга фарз қилингани каби сизларга ҳам рўза тутиш фарз қилинди” [Бақара: 183]. Аллоҳ таоло шундай дейди: “Сизлардан ким бу ойга ҳозир бўлса, рўза тутсин” [Бақара: 185].

Суннатдан далил: “Икки сахих ҳадислар тўплами” ва “Сунан” китобларида Ибн Умар розияллоҳу анхумодан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “Ислом беш устун устига қурилган: Аллоҳдан ўзга ҳақ илоҳ йўқ ва Муҳаммад Аллоҳнинг расули деб гувоҳлик бериш, намоз ўқиш, закот бериш, рамазон ойи рўзасини тутиш ва йўл (харажати)га қодир бўлган кишига уй (Каъба)ни ҳаж қилиш”¹⁰.

Ижмодан далил: уммат рамазон ойининг рўзаси фарз эканига ижмо қилган.

Рамазон рўзасининг даражаси: рамазон рўзаси ислом рукнларидан биридир. Унинг фарзлигини инкор этган киши кофир ҳисобланади.

¹⁰ Бухорий (8), Муслим (16), Термизий (2609) ва Насойй (8/107) ривоят қилганлар.

Рамазон рўзасининг фарз қилиниш босқичлари

Рамазон рўзаси ҳижратнинг иккинчи йили Бадр жангидан олдин шаъбон ойида фарз қилинди. Бироқ рамазон рўзаси то бугунги кунда барчамизга маълум бўлган кўринишга келиб тўхтагунга қадар уч босқични босиб ўтган:

Биринчи босқич: бу босқичда рўза ихтиёрий тарзда фарз қилинди, яъни хоҳлаган тутиб, хоҳламаган гарчи рўза тутишга қодир бўлса-да, рўза тутмасдан, ўрнига бир кунига биттадан мискинга таом бериши мумкин эди. Салама ибн Акваъ розияллоҳу анхудан ривоят қилинади: “Рўза тутишга қийналадиган кишилар бир мискин-бечоранинг бир кунлик таоми миқдорида эваз тўлашлари лозим” ояти нозил бўлгач, рўза тутишни хоҳламаганлар рўза тутмай, ўрнига фидя (яъни ҳар бир кун эвазига бир мискинга таом) берар эдилар. Бу ҳолат то ундан кейинги оят нозил бўлиб, мазкур оят (ҳукми) мансух (яъни бекор) қилингунга қадар давом этди”¹¹.

Иккинчи босқич: бу босқичда барчага рўза тутиш қатъий фарз қилинди. Бироқ инсон бирон нарса еб-ичишдан олдин ухлаб қолгудек бўлса, энди унга еб-ичиш ҳаром бўлиб, келгуси оқшомга қадар рўзани давом эттириши фарз эди. Бу ҳукм кейинчалик Аллоҳ таолонинг “Тонг ёруғлиги кеча қоронғилигидан аниқ ажрагунга (яъни субҳи содикқа) қадар еб-ичаверинглар” [Бақара: 187], деган сўзи билан бекор қилинди.

Учинчи босқич: бу босқичда шариат то қиёматга қадар ўзгармас ҳукмини: субҳи содикдан бошлаб то қуёш ботгунга қадар рўзани бузадиган амаллардан тийилиш ҳукмини ўрнатди. Баро ибн Озиб розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:

¹¹ Бухорий (4507), Муслим (1145), Абу Довуд (2315), Термизий (798) ва Насой (4/ 190) ривоят қилган.

“Мұхаммад саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг асҳобларидан бири рўзадор бўлиб, оғиз очиш вақти келганида еб-ичшидан олдин ухлаб қолгудек бўлса, энди то келгуси оқшомга қадар еб-ичмас эди. Қайс ибн Сирма Ансорий рўзадор эди. Оғиз очиш вақти бўлгач, хотинининг олдига келиб: “Бирон егулигинг борми?” – деди. “Йўқ, бироқ бориб сизга бирон нарса ҳозирлашга ҳаракат қиласман” – деди хотини. Қайтиб келган хотини уни бу ҳолатда кўргач: “Вой шўринг қурсин!” – дея (унга ичи ачиди). (Эртаси куни) туш пайтида Қайс ҳушдан кетиб йиқилди. Бу воқеа Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга айтилганда қуйидаги оят нозил бўлди: “Сизларга рўза кечасида хотинларингизга қўшилиш ҳалол қилинди... Тонг ёруғлиги кеча қоронғилигидан аниқ ажрагунга (яъни субҳи содикқа) қадар еб-ичаверинглар” [Бақара: 187]. Бундан мусулмонлар қаттиқ шодландилар”¹².

Рўза кимларга фарз?

Рўза мусулмон, эс-хушли, балофатга етган, соғлом ва муқим кишиларга фарздир. Аёллар хусусида юқоридагиларга қўшимча ҳайз ва нифосдан поклиги ҳам шарт қилинади. Бу борада бир неча масалалар бор:

- Асл кофир ва муртад кимсанинг тутган рўзаси дуруст эмас. Улардан бири кундуз мобайнида исломни қабул қилса, у ҳолда кундузнинг қолган қисмида рўза тутиши фарздир. Бироқ уламоларнинг рожих фикрига кўра, ўша кунги рўзанинг қазосини тутиш фарз эмас.
- Балофат ёшига етмаган ёш болага рўза фарз эмас. Шунга қарамай, агар ёш боланинг тоқати етса, уни рўзага чи-

¹² Бухорий (1915), Абу Довуд (2314), Термизий (2968) ва Насоий (4/ 147) ривоят қилган.

ниқтириш мақсадида рўза тутишга буюриш мустахабдир. Агар бола кундузи балоғатга етса, куннинг қолган қисмида рўза тутади. Ўша кун рўзасининг қазосини тутиши фарз эмас.

“Икки саҳих ҳадислар тўплами”да Рубайиेъ бинти Муаввиз розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Ошуро куни эрталаб Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ансорларнинг қишлоқларига чопар юбориб, одамларга: “Кимда ким рўзадор ҳолида тонг оттирган бўлса, рўзасини давом эттирасин, кимда ким рўза тутмай тонг оттирган бўлса, рўза тутсин (бошқа бир ривоятда: “куннинг қолган қисмида рўза тутсин”)” — дейишга буюрдилар. Биз бу кунда рўза тутар ва ёш болаларга ҳам рўза тутдирап эдик... Уларга жундан ўйинчоқ ясаб, овқат ейман деб йиғласа, қўлига ўша ўйинчоқни тутқазар ва шу тариқа оғиз очиш вақтига қадар уларни овунтирап эдик”¹⁵.

Ошуро (яъни муҳаррам ойининг ўнинчи) куни рўза тутиш рамазон рўзасидан олдин фарз қилинган эди. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам бу кунда рўза тутмаганларни кундузининг қолган қисмида рўза тутишга буюрдилар. Бироқ ўша кун рўзасининг қазосини тутишга буюрмадилар. Ушбу ҳадисда юқоридаги икки масалада зикр қилинган ҳукм: рамазон ойи кундузи мобайнида коғирнинг исломни қабул қилиши ҳамда ёш боланинг балоғатга етиши ва бу ҳолатда иккисига ҳам кундузининг қолган қисмида рўза тутиш фарзлиги, шунингдек, уларга ўша кун рўзасининг қазосини тутиш фарз бўлмаслигига далил бор, валлоҳу аълам.

- в) Ақлдан озган кишига рўза фарз эмас. Бунга қўйидаги ҳадис далилдир: “Уч тоифадан: уйғонгунига қадар уйқудаги кимсадан, эс-ҳушига келмагунча ақлдан озган кимсадан ва

¹⁵ Бухорий (1960) ва Муслим (1136) ривояти.

*балоғатга етгунига қадар ёш боладан қалам кўтарилган,
(яъни уларга гуноҳ ёзилмайди)”¹⁴.*

Рожих фикрга кўра, ақлдан озган кимса ўзига келса, ўтган рўзасининг қазоси фарз бўлмайди. Бу ҳукмда киши ақлдан озган муддатнинг оз ёки қўплиги, унинг рамазондан кейин ёки рамазон ойи асносида ўзига келиши баробардир.

Агар инсон кундузи ақлдан озса, тутган рўзаси ботил бўлиб, унга ўша кунги рўзанинг қазосини тутиш фарз бўлади. Шунингдек, рожих фикрга кўра, киши бир-икки кун давомида беҳуш ётса ҳам, унга ўша кунларнинг қазоси фарз бўлмайди. Негаки, ҳущдан кетган кишининг ақли бўлмайди. Борди-ю, бир киши кундузи ҳущдан кетса, у ҳолда ўша куннинг қазосини тутади.

Касал ёки мусоғир кишилар, ҳомиладор ёки эмизуви, ҳайз ёки нифос кўрган аёлларга тегишли батафсил ҳукмлар тўғрисида кейинроқ сўз юритамиз, иншооллоҳ,

¹⁴ Ҳасан сахиҳ ҳадис. Абу Довуд (4398), Ибн Можа (2041) ва Ахмад (6/100) ҳасан ровийлар шажараси илиа Ойша розияллоҳу анҳодан, Абу Довуд (4399) Ибн Аббосдан, Абу Довуд (4403) ва Термизий (1423) Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилганлар.

ОЙ КҮРИШГА ОИД ҲУКМЛАР

1. Шаъбон ойининг кунларини ҳисоблаб бориш

Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “Рамазон ойи учун шаъбон ойини санаб боринглар”¹⁵. Шаъбон ойининг кунларини санаб боришнинг сабаби ойининг йигирма тўққиз ёки ўттиз кун бўлишидир.

Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шаъбон ойи кунларининг саноғига алоҳида эътибор қаратиб, бошқа ойларга нисбатан бу ойда ҳушёр тураг эдилар. Сўнг рамазон ойи кўриниши билан рўза тутиб бошлар, борди-ю, ой кўринмай қолса, (шаъбонни) ўттиз кун тўлдириб, сўнг рўза тутишни бошлар эдилар”¹⁶.

2. Ой кўришдаги мўътабар восита – уни кўз билан кўриш

Ибн Умар розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: “Биз ёзиш

¹⁵ Саҳиҳ ҳадис. Термизий (687) ва Ҳоким (1/425) ривоят қилишган. Ҳадисни Ҳоким ва Суютий саҳиҳ деган бўлсалар, Албоний “Саҳиҳул жомеъ” китобида (198) ҳасан деган.

¹⁶ Саҳиҳ ҳадис. Абу Довуд (2325), Аҳмад (6/149) ва Ибн Ҳиббон (3444) ривоят қилишган.

ва ҳисобни билмайдиган саводсиз умматмиз. Ой мана бундай ва мана бундай, яъни йигирма тўққиз ёки ўттиз кун бўлади”¹⁷.

Ҳадисдаги ҳисобни билмаслиқдан мақсад, биз ойнинг кўринишини фалакшуносликка оид ҳисоб-китоблар йўли билан исботламай, балки бирон ишончли мусулмон кишининг кўз билан кўришидан иборат бўлган шаръий йўл билан исботлаймиз, дейилмоқчи. Дарҳақиқат, Абу Хурайра розијаллоҳу анҳудан ривоят қилинганд ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “Ойни кўриб рўза тутингиз ва ойни кўриб рўзани тугатингиз. Борди-ю, ой кўриш имкони бўлмаса, (шаъбонни) ўттиз кун қилиб тўлдингиз”¹⁸.

Нававий роҳимахуллоҳ айтади: “Мунажжимнинг ҳисоб-китобидан келиб чиқиб унинг ўзига ҳам, ўзгаларга ҳам рўза фарз бўлмайди”¹⁹.

Ибн Таймия роҳимахуллоҳ айтади: “Ислом динида барчага маълум бўлган нарса шуки, рамазон рўзаси, ҳаж, идда, ийло ва бошқа ой кўришга таалтуқли ҳукмларда ҳисобчи (мунажжим)нинг “ой кўринади ёки кўринмайди” деган гапига таяниб амал қилиш жоиз эмас. Бу тўғрида Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинганд ҳадислар талайгина”²⁰.

Бу хусусда, яъни ой кўришни исботлашнинг шаръий воситаси уни кўз билан кўриш эканида осмоннинг очиқ, булатли ёки чанг-тўзонли бўлишининг аҳамияти йўқдир.

¹⁷ Бухорий (1913), Муслим (1080), Абу Довуд (2319), Насой (4/139) ва Аҳмад (4997) ривоят қилишган.

¹⁸ Бухорий (1909), Муслим (1081), Термизий (688) ва Насой (4/133) ривоят қилишган.

¹⁹ “Равзотут-толибийн” (2/347).

²⁰ “Мажмуул-фатово” (25/132).

3. Ой кўришда эътиборга олинадиган гувоҳлар сони

Ибн Умар розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади: “Одамлар ой кўринармикан, дея ойни кузатдилар. Мен Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга ойни кўрганимни айтдим. Шунда Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам рўза тутишни бошладилар ва одамларни ҳам рўза тутишга буюрдилар”²¹.

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: “Ойни кўриб рўза тутинглар, ойни кўриб рўзани очинглар ва рамазон рўзасини тутиб Аллоҳга тоат-ибодат қилинглар. Борди-ю, ой кўриш имкони бўлмаса, у ҳолда шабонни ўттиз кун қилиб тўлдиринглар. Икки кишининг гувоҳлиги билан рўза тутинглар ва рўзани очинглар”²². Имом Аҳмад келтирган бир ривоятда эса “Икки мусулмон кишининг гувоҳлиги билан”, дейилади.

Ибн Абдулбарроҳимаҳуллоҳ шундай дейди: “Уламолар шаввол ойининг ҳилоли кўринингани хусусида камида икки ишончли эркак гувоҳлиги қабул қилинишига ижмо қилгандар. Рамазон ойининг ҳилоли ҳақида гувоҳлик берган кишиларнинг сони хусусида уламолар ўртасида ихтилоф бор”²³.

Бу борада зикр қилинган ихтилофлар холосаси

- Имом Молик: рамазон ва шаввол ойларидан ҳар бирининг ҳилолини кўришда энг камида икки ишончли гувоҳ бўлиши шарт.
- Имом Абу Ҳанифа: рамазон ойи ҳилолини кўриш учун осмонда булут ва чанг-тўзон каби ой кўришга халал берадиган нарсалар бўлса, у ҳолда биргина ишончли эркакнинг гувоҳлиги кифоя қиласи. Борди-ю, осмон очиқ

²¹ Саҳиҳ ҳадис. Абу Довуд (2342) ва Ҳоким (1/423) ривоят қилишган. Ҳадисни Ҳоким саҳиҳ деган ва Заҳабий бу хукмда унга қўшилган.

²² Саҳиҳ ҳадис. Имом Аҳмад (5/264) ва Насойй (4/132-133) ривоят қилишган ва Албоний “Ирвоул ғалил”да (909) саҳиҳ деган.

²³ “Тамҳид” (14/354).

бўлса, у ҳолда кўпчилик оломон гувоҳлигигина қабул қилинади.

- Имом Шофеий: бу масалада имом Шофеийнинг сўзи турлича бўлган. Музанийнинг Шофеийдан ривоят қилишича, бу хусусда келган асарга биноан рамазон ойи ҳилоли қўринганини исботлаш учун биргина ишончли эркакнинг гувоҳлиги кифоя. Шундай бўлса-да, эҳтиёт ва қиёс камида икки кишининг гувоҳлиги зарур эканини тақозо қиласди.

Бувайтий имом Шофеийдан нақл қилишича, рамазон рўзасини бошлаш ёки тугатиш учун камида икки озод ва ишончли мусулмоннинг ҳилол қўргани тўғрисидаги гувоҳлиги лозим бўлади.

- Имом Аҳмад: ким ёлғиз ўзи рамазон ҳилолини кўрса, рўза тутишни бошлайди. Агар у ишончли киши бўлса, унинг сўзи билан қолганлар ҳам рўзани бошлайдилар.

Бу борадаги рожих фикр шуки, юқорида зикр қилинган “Икки кишининг гувоҳлиги билан рўза тутинглар”, деган ҳадисга биноан икки ишончли киши гувоҳлиги билангина рўза тутиш бошланади. Энди Ибн Умар розияллоҳу анҳумонинг ривоятига келсак, бу воқеада Ибн Умардан бошқа бири ҳам ҳилолни кўрган бўлиши ва бу ривоятда зикр қилинмаган бўлиши мумкин. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг “Икки кишининг гувоҳлиги билан рўза тутинглар” деган сўzlари эса айнан мавзуга оид, ихтилофни бартараф этувчи сўздир, валлоҳу аълам.

4. Ҳилолни бир ўлка аҳолиси кўриб, бошқалар кўрмаса, нима бўлади?

Шайх Муҳаммад Солиҳ Усайминроҳимаҳуллоҳдан “Бир ўлкада ҳилол кўриниши билан барча мамлакатлардаги му-

сулмонларга рўза тутиш лозим бўладими?”, деб сўралганда у киши шундай жавоб қилган:

“Бу масалада уламолар ихтилоф қилишган. Бу — мусулмон ўлкаларидан бирида ҳилол кўрилгани шаръян исботини топса, бошқа ўлкалардаги мусулмонлар ҳам рўза тутишни бошлиши фарзми, деган масала.

Баъзи уламоларнинг фикрича, мазкур ҳилол кўриш билан барча ўлкалардаги мусулмонлар рўза тутишни бошлишлари лозим бўлади. Улар бунга қўйидаги Аллоҳ таолонинг сўзи ва Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳадисини далил қилишади: “Шундай экан, сизлардан ким бу ойга гувоҳ бўлса, рўза тутсин. Ким хаста ёки мусофири бўлса, у ҳолда (рўза тутолмаган кунларининг) саногини бошқа кунларда (тузалгач ёки сафардан қайтгач) тутади” [Бақара: 185]. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: “Агар ҳилолни кўрсангиз рўза тутинглар”²⁴. Бу гурӯҳ уламоларнинг айтишларича, оят ва ҳадисдаги хитоб барча мусулмонларга тааллуқлидир. Маълумки, мазкур далиллардан ҳар бир инсоннинг алоҳида ўзи ҳилолни кўриши назарда тутилмаган. Негаки, бу имконсиздир. Балки оят ва ҳадисда зикр қилинган ой кўришдан мақсад шаръий нуқтаи назардан рамазон ойининг бошланиши собит бўладиган ой кўриш бўлиб, бу билан барча ўлкаларда рамазон ойи бошланган ҳисобланади.

Бошқа бир гурӯҳ уламоларнинг фикрича, ҳилол кўриниши турли жойларда турли вақтларда содир бўлар экан, демак, ҳар бир ўлка аҳолиси ўзлари алоҳида ой кўриши лозим бўлади. Борди-ю, ҳилол турли жойларда турли вақтларда кўринмаса, у ҳолда ойни кўрмаганлар ой кўрингани собит бўлган жойдаги одамларга эргашиб, ой кўринганига биноан рўза тутишни бошлишлари лозим. Бу уламолар ҳам айнан

²⁴ Бухорий (1900), Муслим (1080), Абу Довуд (2320), Насоий (4/134) ва Ибн Можа (1654) ривоят қилишган.

олдинги гурух уламолар келтирган далилларни келтиришган. Аллоҳ таоло: “Шундай экан, сизлардан ким бу ойга ҳозир бўлса, рўза тутсин” [Бақара: 185] – деган. Маълумки, бундан ҳар бир инсон мустақил равишида ўзи ой кўриши назарда тутилмаган. Шундан келиб чиқсан ҳолда, мазкур оят ва ҳадисларга ой кўринган жойда, аҳолиси ой кўрган ўлкаларда амал қилинади. Бироқ ой кўринмаган мамлакатлардаги мусулмонлар ҳақиқатда ой кўрмаган бўлишлари билан бирга уларга ой кўрган деб ҳукм қилиш ҳам тўғри бўлмайди. Шу боис бошқа ўлкаларда ой кўринишининг уларга таъсири бўлмай, балки то ўзлари ой кўрмагунларича уларга рўза тутиш фарз бўлмайди.

Маълумки, рамазон ойида кунлик рўза тутиш вақтлари турли мамлакатларда турлича вақтга тўғри келади. Бу борада уламолар ўртасида ҳеч қандай ихтилоф йўқ. Рамазон ойи рўзасининг кунлик рўза вақтлари фарқ қилганидек, ойнинг бошланиш вақти ҳам турли мамлакатларда турлича бўлиши керак. Айтайлик, шарқда яшаган одамлар ғарbdаги одамлардан олдин рўзани бошлаб, улардан олдин рўзани тутгатадилар. Модомики кунлик рўза вақтлари ўртасида фарқ бор экан, демак, рамазон ойининг бошланиш вақтида ҳам фарқ бўлиши лозим.

Аллоҳ таолонинг: “Энди хотинларингиз билан Аллоҳ сизларга тақдир қилган фарзанд умидида (рўза кечалирида ҳам бемалол) қўшилаверинглар. Тонг ёруғи кеча қоронғисидан аниқ ажralадиган пайтгача еб-ичаверинглар. Сўнгра рўзани кечгача давом эттиринглар” [Бақара: 187], деган сўзи, шунингдек, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайхи ва салламнинг: “Агар тун мана бу (кунчиқар) томондан келиб, мана бу (кунботар) томонга орқа ўғириб кетса ва қуёш ботса, рўзадорнинг оғиз очиши вақти кирган бўлади”²⁵,

²⁵ Бухорий (1954), Муслим (1100), Абу Довуд (2352) ва Термизий (698) ривоят қилишган.

деган сўзлари бир вақтнинг ўзида барча мамлакатлардаги ҳамма мусулмонларга тегишли деб ҳеч кимса айтмайди. Шунингдек, Аллоҳ таолонинг “Шундай экан, сизлардан ким бу ойга ҳозир бўлса, рўза тутсинг” [Бақара: 185], деган сўзи ҳамда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг “Ойни кўриб рўза тутинглар, ойни кўриб рўзани очинглар”, деган сўзларида ҳам айнан шу гапни айтиш мумкин.

Кўриб турганингиздек, мазкур фикр ўзига яраша қувватли фикр бўлиб, улар келтириб ўтган қиёс – ойлик рўза вақтини кунлик рўза вақтига қиёс қилиш тўғри ва соғлом қиёсdir.

Айрим уламолар бу масала ҳар бир ўлкадаги раҳбарларга ҳавола қилинади, дейишган. Агар улар бирон шаръий далилга таяниб, рўза тутишни бошлаш ёки тугатиш ҳақида қарор қилсалар, уларнинг бу қарорига амал қилиш лозим бўлади. Негаки, мазкур масалада мусулмонларнинг бир ўлкада ихтилоф қилиши, ўзаро тарқоқликка бориши дуруст эмас.

Бу гурӯҳ уламолар Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг “Одамлар рўза тутишини бошлаган кун рўза бошланади, рўзани тугатган кун оғиз очилади”²⁶, деган ҳадисларини далил қиласилар.

Ушбу масалада юқорида айтиб ўтилгандан бошқа фикрлар ҳам мавжуд бўлиб, уларни мазкур масала хусусидаги ихтилофни нақл қиласилар зикр қилишган”²⁷.

Шайх Албоний роҳимаҳуллоҳ биринчи фикр, яъни бир ўлкада ой кўриниши билан барча ўлкалардаги мусулмонларга рўза тутиш фарз бўлади, деган фикрни рожих деб билган. Бироқ кейинчалик шайх Албоний ўз фикрини

²⁶ Термизий (697) ривоят қилиб, ҳасан ҳадис деган. Шайх Албонийнинг “Саҳиҳа” (224) китобига қаранг.

²⁷ “Шайх Муҳаммад Солих Усаймин роҳимаҳуллоҳнинг фатво ва рисолалари тўплами”, “Рўза китоби”.

ўзгартириб, охирги айтиб ўтилган фикр, яъни бир ўлкадаги мусулмонлар ўртасидаги турли ихтилоф ва тарқоқликнинг олдини олиш мақсадида бу масалани ҳал қилиш ҳар бир ўлкадаги мусулмонлар раҳбарига ҳавола қилиниши тўғрисидаги фикрга амал қилишни маъқул деб билади²⁸.

Мавзуга оид айрим мулоҳазалар:

1. Астрономик телескоплар воситасида ой кўриш жоиз. Бироқ олдин айтиб ўтганимиздек, астрономик ҳисоб-китобларга таяниб рамазон ойининг бошланиши ёки тугашини белгилаш жоиз эмас.
2. Инсон рамазон ойининг бошида бир ўлкада бўлса-ю, сўнг ойининг ўртасида бошқа ўлкага сафар қилса ва рамазон ойини ўша жойда туттишишга тўғри келса, у ҳолда рўза тутиш ёки тутмасликда ўша жойдаги маҳаллий аҳолига эргашади. Бу ҳолатда унинг ўттиз бир кун рўза тутишига тўғри келса ҳам зиёни йўқ, бироқ рўзаси йигирма саккиз кун бўлиб қолса, у ҳолда ҳайит кунидан кейин бир кун рўза тутиб, йигирма тўққиз кун қилиб кўяди.

²⁸ Шайх Албонийнинг “Тамомул минна фит-таълики ало фикҳис сунна” (398-бет) китоби, шунингдек, “Доимий фатво қўмитаси”нинг 313 сонли фатвосига қаранг. Мазкур қўмитанинг қарорига кўра, мусулмон раҳбарнинг бу масаладаги ҳукми ихтилофга чек қўяди. Агар у бу борадаги фикрлардан бирини ихтиёр қилса, мусулмонларнинг сўзи бир жойдан чиқиши учун одамлар унинг фикрига эргашиши лозим бўлади.

РЎЗА РУКИЛАРИ

Рўзанинг иккита асосий рукни бор:

Биринчи рукн: ният

Аллоҳ таоло айтади: “Холбуки, улар ихлос билан ягона Аллоҳга ибодат қилишгагина буюрилдилар” [Байиина: 5]. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: “Албатта амаллар(нинг солиҳ ёки яроқсизлиги, мақбул ёки номақбуллиги) фақат ниятларга боғлиқдир. Ҳар бир кимса учун (амали ила) ният қилгани (яхшиликнинг савоби ёки ёмонликнинг жазоси) насиб қилур”²⁹.

Ниятнинг моҳияти

Ният – Аллоҳнинг амрига бўйсуниб бирон ишни бажаришга азму қарор қилиш. Шунга кўра инсон қачон дилида рўза ту-

²⁹ Бухорий (“Ваҳийнинг бошланиши китоби”, “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга ваҳийнинг қандай бошланганлиги ҳақидаги боб”, 1-рақамли ҳадис) ва Муслим (“Амирлик тўғрисидаги боб”, “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: “Албатта амаллар(нинг солиҳ ёки яроқсизлиги, мақбул ёки номақбуллиги) фақат ниятга боғлиқ” – деган сўзлари ва бунга ғазот қилиш ва ундан бошқа амалларнинг хам кириши тўғрисидаги боб”, 1907, 155- ҳадислар) ривоят қилишган.

тишни қасд қилса, ният ҳосил бўлади ва уни талаффуз қилиши шарт эмас. Аксинча, ниятни талаффуз қилиш бидъатdir.

Ниятга тааллуқли бир неча масалалар бор.

Биринчи масала: ниятнинг вақти:

Маълумки, рўза фарз³⁰ ёки нафл рўзадан иборатdir.

1. Фарз рўзанинг нияти бомдод вақти киришидан олдин, кечанинг бирон бир қисмида вужудга келиши зарур. Бунга далил Ҳафса розияллоҳу анҳодан ривоят қилинган ҳадис. Унда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “Тунда рўза тутишини ният қилмаган кишининг рўзаси рўза бўлмайди”. Бошқа бир ривоятда: “Субҳи содиқдан аввал рўза тутишга азму қарор қилмаган кишининг рўзаси рўза эмас”³¹, дейилган.
2. Нафл рўзаси эса кундузи ният қилиш билан дуруст бўлаверади. Фақат бу ҳолатда ниятдан олдин еб-ичиш ва шунга ўхшаш рўзага зид бўлган ишлар қилмаган бўлиши шарт қилинади. Бунга Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинган ҳадис далилdir: “Кунлардан бирида Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам кириб келдилар-да: “Сизларда бирон егулик борми?”, дедилар. Биз: “Йўқ”, дедик. “Ундай бўлса, мен рўзаман”, дедилар”³². Бошқа бир ривоятда: “Ундай бўлса, мен рўза тутаман”³³, дедилар”.

Мазкур ҳукм сахобалардан бир гурухидан собит бўлган, Ойша, Ҳузайфа, Али, Абу Ҳурайра ва Абу Дардо розияллоҳу анҳум шулар жумласидандир.

³⁰ Рамазон рўзаси, назр, каффорат ва қазо рўзалари фарз рўзаларdir.

³¹ Саҳих ҳадис. Абу Довуд (2454), Термизий (730), Ибн Можа (1700) ва Насоий (4/196) ривоят қилишган.

³² Муслим (1154), Абу Довуд (2455), Термизий (733), Насоий (4/194) ва Ибн Можа (1701) ривоят қилишган.

³³ Байҳакий ривояти (4/203). Имом Байҳакий ҳадис санади тўғрисида “Бу сахих санадdir”, дейди.

Нафл рўзаси учун кундузнинг қай вақтига қадар ният қилиш жоиз?

Бу борада уламолар икки хил фикр билдиришган:

1. Ҳанафий мазҳаби ва имом Шофеийнинг эски фикрига кўра, инсон туш пайтида қуёш заволга оққунга қадар ният қилиши жоиз.
2. Ҳанбалий мазҳаби ва имом Шофеийнинг янги фикрига кўра, кундузнинг ҳар қандай вақтида: хоҳ заволдан олдин, хоҳ заволдан кейин бўлсин, ният қилиш жоиздир. Ушбу фикр рожихдир. Негаки, заволдан олдин жоиз, ундан кейин жоиз эмаслигини кўрсатадиган бирон далил йўқ, валлоҳу аълам.

Иккинчи масала: ҳар кун учун алоҳида ният қилиш

Мазкур масаладаги рожих фикрга кўра, рўза тутиладиган ҳар бир кун учун алоҳида ният қилиш фарз. Бу хукмда рўза тутиладиган кунларнинг кетма-кет ёки тарқоқ бўлишининг фарқи йўқ. Чунки ҳар кунлик рўза алоҳида ибодатдир. Зоро, баъзи кунларда тутилган рўзанинг бузилиши бошқа кунларда тутилган рўзага таъсир қиласлиги ҳам шуни кўрсатади. Ушбу фикр имом Абу Ҳанифа, имом Шофеийларнинг мазҳаби ҳамда имом Аҳмаддан нақл қилинган бир ривоятдир³⁴.

Учинчи масала: ниятни бузиш

Ниятни бузишдан мақсад рўзани бузишни ният қилишдир. Инсон рўзани бузишни (офиз очишни) ният қилиши билан

³⁴ Имом Моликнинг мазҳаби ва имом Аҳмаддан нақл қилинган бир ривоятга кўра, рамазон рўзаси учун ой бошида бир марта ният қилиш кифоя. Юқорида баён қилинган фикр рожихдир, валлоҳу аълам.

гарчи ҳеч нарса тановул қилмаса-да, рўзаси бузилади. Негаки, ният рўзанинг рукни саналиб, рўза давомида ниятнинг давом этиши рўзанинг дуруст бўлиши учун шарт саналади³⁵. Агар инсон қасддан ниятини бузса, нияти бузилиб, рўзаси ҳам ботил бўлади.

Мавзуга доир айрим мулоҳазалар:

1. Ниятнинг қатъий бўлиши шарт қилинади. Шунга биноан, инсон ниятида иккиланса, масалан, эртага рўза тутсамми, йўқми, деб иккинланса, нияти дуруст бўлмайди.
2. Ой киргани тўғрисида иккиланиш бўлса-да, ният дуруст бўлаверади. Айтайлик, эртага рамазон ойининг биринчи куни эканини аниқ билмаса ва шунга кўра агар эртага рамазоннинг биринчи куни бўлса, рамазон рўзасини тутаман, акс ҳолда рўза тутмайман ёки назр ва шунга ўхшаш рўза тутаман, деса, рожих фикрга кўра нияти дуруст бўлаверади. Негаки, бу собиқ масаладаги каби ниятдаги тараддуд бўлмай, балки ой кирган ёки кирмаганилигидаги иккиланишдир. Мазкур фикр шайхулислом Ибн Таймия роҳимаҳуллоҳ рожих, деб билган фикрдир.³⁶
3. Баъзи ҳолатларда фарз рўзаси учун ҳам кундуз асносида ният қилиш жоиз. Жумладан:
 - кундузи рамазон ойи кўрингани хабари келса;
 - кечқурун қуёш ботишидан олдин уйқуга кетиб, бомдод вақти киргач уйғонса;
 - ёш бола кундузи балоғатга етса;
 - ақлдан озган киши кундузи ўзига келса;

³⁵ Ниятнинг давом этишидан мақсад кишида рўзани бузувчи нарслар: еб-ичиш ва жинсий яқинликдан тийилишга бўлган азму қарор кун бўйи давом этишидир.

³⁶ “Ал-иҳтиётилуту фикҳийя” (191-бет).

- коғир кимса кундузи исломни қабул қилса.
- Мазкур кишиларнинг барчалари кундузнинг қолган қисмида рўза тутадилар ва кечаси ният қилмаганлари сабаб шу кунги рўзани қайтадан тутиб беришлари шарт эмас.
4. Юқорида айтиб ўтганимиздек, нафл рўзаси учун кундузи ният қилиш жоиз. Бироқ кундузи рўзани ният қилган киши қанча миқдорда савобага эга бўлади?

Шофеий ва ҳанбалий мазҳабларига кўра, инсон ният қилган вақтидан бошлаб тутган рўзасининг савобига эга бўлади. Негаки, ҳадисда “Ҳар бир кимса учун (амали ила) ният қилгани (яхшиликнинг савоби ёки ёмонликнинг жазоси) насиб қилур”, дейилган.

Ҳанафий мазҳабига кўра, тўлиқ бир қунлик рўза савобини олади. Бу масала жамоат намозининг бир қисмига етишган киши тўлиқ жамоат савобини олганига ўхшайди. Бу Аллоҳнинг фазли-марҳаматидир³⁷.

Иккинчи руқн: тийилиш

Тийилишдан мақсад субхи содикдан то қуёш ботгунга қадар еб-ичиш ва жинсий яқинликдан тийилишдир.

Аллоҳ таоло айтади: “Тонгдан бўлмиш оқ ип қора ипдан ажраладиган пайтгача еб-ичаверинглар” [Бақара: 187]. Оятдаги оқ ипдан мақсад тонг ёруғи, қора ипдан мақ-

³⁷ Шайх Ибн Усаймин роҳимахуллоҳ юқорида зикр қилинган ҳадисга биноан биринчи фикрни рожих деб билади. Унинг фикрига кўра, ҳанафийларнинг қиёси тӯғри эмас. Негаки, жамоат савобига эришган одам жамоатга етишни ният қилган ва шу нияти сабаб воқеликда эриша олмаган тўлиқ жамоат савобига эришган. Бироқ кундузи рўза тутишни ният қилган киши ўша кунни бошидан рўза тутишни ният қилмаган, балки ният қилган вақтидан бошлаб рўза тутишни бошлиган. Шунинг учун ҳам кундуздан рўза тутишни ният қилган қисми-нинг савобигагина эришади, валлоҳу аълам.

сад эса кеча қоронғисидир. Яъни, оятнинг маъноси қуийдагича: “Тонг ёруғлиги кечада қоронғилигидан аниқ ажрагунга қадар еб-ичаверинглар”. Мазкур тафсирни қуийдаги ҳадислар қўллаб-қувватлайди:

1. Адий ибн Хотим розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Тонгдан бўлмиш оқ ип қора ипдан ажраладиган пайтгача еб-ичаверинглар”, деган оят нозил бўлгач³⁸, бир дона оқ ва бир дона қора ипни олиб, ёстиғим остига қўйдим. Тунда уларга қарай бошладим, бироқ оқ ипни қора ипдан ажрата олмадим. Эрталаб Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг олдиларига бордим ва бўлган воқеани у зотга айтиб бердим. Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: “(Оқ ва қора ипдан мақсад) тун қоронғиси ва тонг ёруғидир”³⁹, дедилар. Бошқа бир ривоятда: “(Агар ёстиғинг кунботардаги тун қоронғиси билан кун чиқардаги тонг ёруғини ўзига сифдирган бўлса), демак, ёстиғинг чиндан ҳам кенг экан. “(Оқ ва қора ипдан мақсад) тун қоронғиси ва тонг ёруғидан бошқа нарса эмас”, дедилар”⁴⁰.
2. Саҳл ибн Саъд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Оқ ип қора ипдан ажраладиган пайтгача еб-ичаверинглар”, деган оят нозил қилинди-ю, “тонгдан бўлмиш”, деган сўз нозил қилинмади. Шунда баъзи одамлар рўза тутмоқчи бўлсалар оёғига оқ ва қора ип боғлаб олар, (саҳарликда) то иккисини бир-биридан ажрата олгунга қадар еб-ичар эдилар. Кейинроқ Аллоҳ “тонгдан бўлмиш”, деган қўшимчани нозил қилди. Ўшанда одам-

³⁸ Ушбу оят нозил бўлганида Адий ибн Хотим ҳануз исломни қабул қилмаган. Шу сабаб, айрим уламолар Адий ибн Хотим бу сўзни “мен исломни қабул қилганимдан сўнг ушбу оят менга тиловат қилинганида”, деган маънода айтган бўлиши мумкин, дейишган (таржимон).

³⁹ Бухорий (1916), Муслим (1090), Термизий (2971), Абу Довуд (2349) ва Насорий (4/148) ривоят қилишган.

⁴⁰ Муслим (1090), Абу Довуд (2349) ва Аҳмад (18880) ривоят қилишган.

лар Аллоҳ (оқ ва қора ипдан) кеча ва кундузни назарда тутганини билдилар”⁴¹.

Шуни билиш лозимки, тонг икки турдан иборатдир. Биринчи турига ёлғончи тонг (субҳи козиб) дейилади. Бу тонг кўкда шимолдан жануб томонга чўзилиб ётган вертикал ёруғлик кўринишида пайдо бўлиб, сўнг ортидан яна қоронгилик келади. Тонгнинг иккинчи турига ростакам тонг (субҳи со-дик) дейилади. Бу тонг уфқда пайдо бўлиб, унинг ортидан аста-секин ёруғлик ортиб, ҳатто бутун осмонни эгаллайди. Рўздоргага еб-ичиш ҳаром бўлиши ва бомдод намозининг вақти кириши каби шаръий аҳкомлар мазкур тонгнинг чиқишига боғлиқ.

Иbn Умар розияллоҳу анхумодан ривоят қилинади. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: “Албатта, Билол (субҳи со-дик киришидан олдин, бомдод вақти яқин қолганини билдириши учун) кечаси аzon айтади. Шунинг учун то Иbn Умму Мактум (субҳи со-дик кирганида) аzon айтгунга қадар еб-ичаверинглар”⁴².

Мавзуга доир айрим мулоҳазалар:

1. Кейинги пайтларда одамлар ўртасида “офиз ёпиш вақти” деган нарса одат тусига кириб, ҳаттоки намоз вақтлари қаторида тақвимларга киритилган. Шунингдек, айрим ислом мамлакатларида оғиз ёпиш учун одамлар “офиз ёпиш тўпи” отилишини кутишади. Бу вақт одатда бомдод вақти киришидан 10-20 дақиқа олдин белгиланади. Мазкур ҳар икки иш одамларга осонлаштириш ва эҳтиёт юзасидан йўлга қўйилган ва шаръий жиҳатдан

⁴¹ Бухорий (1917) ва Муслим (1091) ривоят қилишган.

⁴² Бухорий (617), Муслим (1092), Термизий (203), Насойи (2/10), Абу Дувуд (2347) ва Ибн Можа (1696) ривоят қилишган.

риоя қилиш шарт бўлмаган ишлардир. Шунга биноан, бу вақт кириши билан еб-ичиш ҳаром бўлиб қолмайди, балки юқорида баён қилинганидек, чинакам оғиз ёпиш вақти — еб-ичиш ҳаром бўладиган вақт уфқда субҳи содиқнинг кўринишидир.

2. Агар рўзадор қуёш ботди ёки ҳануз субҳи содиқ чиқмаган, деган ўйда еб-ичса ва шундан сўнг у еб-ичган пайтда қуёш ботмагани ёки аллақачон субҳи содиқ вақти киргани маълум бўлса нима бўлади? Бу борадаги рожих фикрга кўра, ўша кун рўзасини қайтадан тутиш фарз бўлмайди, балки рўзадор ҳеч нарса бўлмагандек рўзасини давом эттираверади. Аллоҳ таоло айтади: “Хатодан қилган ишларингизда сизлар учун гуноҳ бўлмас, лекин дилларингизда қасд қилган ишларингизда гуноҳкор бўласизлар” [Аҳзоб: 5]. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: “Албатта Аллоҳ таоло умматидан хато, унумтиши ва мажбурдан қилган ишлари(-нинг гуноҳи)ни соқит қилди”⁴³.

Зайд ибн Вахбдан ривоят қилинади: “Одамлар Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анхүнинг замонида оғиз очдилар. Ҳафса розияллоҳу анхонинг уйидан бир катта қадаҳда сув олиб чиқилди ва одамлар ундан ичдилар. Орадан бир оз ўтиб, булутлар орасидан қуёш кўринди. Бу одамларга оғир ботгандай бўлди ва: “Бугуннинг қазосини тутамиз”, дедилар. Шунда Умар розияллоҳу анху: “Нега энди? Аллоҳга қасамки, ҳаромга мойил бўлиб (қасддан) қилмадик” — деди”⁴⁴.

Асмо бинти Абу Бакр розияллоҳу анхўмодан ривоят қилинади: “Кунлардан бирида Расулуллоҳ саллаллоҳу

⁴³ Ибн Можа (2045), Ибн Хиббон (7219), Доракутний (3/139), Табароний “Кабир”да (11/133) ва Байҳақий (8/264) ривоят қилишган. Шайх Албоний “Саҳиҳул жомеъ”да (1836) саҳиҳ деган.

⁴⁴ Ибн Абу Шайба ривояти (3/24).

алайҳи ва саллам даврларида булутли кунда оғиз очдик, сўнг қуёш кўринди”⁴⁵.

Ибн Таймия роҳимаҳуллоҳ ушбу ҳадисни изоҳлаб шундай дейди: “Бу ҳадис икки нарсага далолат қиласиди:

Биринчидан, булутли кунда қуёш ботгани аниқ бўлгунга қадар оғиз очишни кечикириш мустаҳаб эмаслигига далолат қиласиди. Негаки, саҳобалар қуёш ботгани аниқ бўлгунча кутиб ўтиrmадилар. Шунингдек, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам уларни бундай қилишга буюрмадилар. Ҳолбуки, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ва саҳобалар улардан кейингилардан кўра илмлироқ ва Аллоҳ ва Расулига итоатлироқ эдилар.

Иккинчидан, мазкур ҳадис бундай пайтда қазо тутиш фарз бўлмаслигига далолат қиласиди. Чунки Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобаларни ўша куннинг қазосини тутишга буюрганларида эди, уларнинг оғиз очгани нақл қилинганидек, бу иш ҳам нақл қилинган бўлур эди. Бу иш нақл қилинмагач, маълум бўлдики, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобаларни қазо тутишга буюрмаганлар.

3. Самолётда кетаётган инсон самолёт устидан учиб ўтаетган мамлакатдаги оғиз очиш вақтларига биноан оғиз очмай, балки ўзи қуёш ботишини кўриб оғиз очади⁴⁶.

⁴⁵ Бухорий (1959), Абу Довуд (2359) ва Ибн Можа (1674) ривоят қилишган.

⁴⁶ “Доимий фатво қўмитаси”нинг фатволари (10/136), 1693, 5468-сонли фатволар.

РЎЗАНИ БУЗУВЧИ АМАЛЛАР

Рўзани бузувчи амалларни икки қисмга ажратиш мумкин:

1. Рўзани бузувчи ҳамда қазо ва каффоратни фарз қилувчи амаллар.
2. Рўзани бузувчи ҳамда фақат каффоратни фарз қилувчи амаллар.

Биринчидан: рўзани бузувчи ҳамда қазо ва каффоратни фарз қилувчи амаллар:

Бундай амал биргина жинсий яқинликдир. Агар рўзадор рамазон кундузида била туриб қасдан аёлининг олд ёки орқасига⁴⁷ жинсий яқинлик қилса, маний тўкиш ёки тўкмаслигидан қатъи назар гунохкор бўлади ҳамда рўзаси бузилиб, қазо ва каффорат фарз бўлади.

Рўзадор фарз рўзани бузгани сабаб қазо тутиш фарз бўлади.

Куйидаги ҳадисга биноан ушбу ҳолатда каффорат ҳам вожибdir:

Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Бир киши Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хузурига келиб шундай деди:

⁴⁷ Аёлнинг орқасига жинсий яқинлик қилиш ҳаромдир. Бу ерда масаланинг рўзага оид жихати баён қилинмоқда. Бундан асло бу ишнинг жоизлиги тушунилмаслиги керак (таржимон).

- Шўрим қуриди, ё Расулуллоҳ!
- Нега шўринг қурийди?
- Рамазон кундузида аёлим билан қўшилиб қўйдим.
- Бир қул озод қилишга маблағинг борми?
- Йўқ.
- Кетма-кет икки ой рўза тутишига қодирмисан?
- Йўқ.
- Олтмиши нафар мискинга таом беришга имконинг борми?
- Йўқ.

Шундан сўнг ҳалиги киши бир четда ўтирди. Бу орада Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам олдиларига катта бир саватда хурмо келтирилди.

- Мана буни олиб садақа қил, — дедилар Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам.
- Ўзимдан ҳам камбағалроқ кишигами? Мадинанинг икки тошлоғи ўртасида (яъни Мадинада) бу хурмога мендан кўра муҳтожроқ кимса йўқ.

Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам кулдилар, ҳатто озиқ тишлари кўриниб кетди.

- Бор, хурмони олиб бориб, оилангга едир, — дедилар у зот”⁴⁸.

Мазкур ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам қай тарзда каффорат бериш тартибини баён қилдилар. Аввало қул озод қилиш лозим. Қул озод қилишга қурбি етмаса, кетма-кет икки ой рўза тутиш керак. Борди-ю, бунга ҳам қодир бўлмаса, у ҳолда олтмиши нафар мискинга таом беради. Ҳадисда зикр қилинган ушбу тартибга риоя қилиш вожиб. Бу жумхур уламоларнинг фикридир.

⁴⁸ Бухорий (1936, 1937, 2600, 5368, 6087, 6709), Муслим (1111), Абу Довуд (2390), Термизий (724), Насойи “Кубро”да (3117) ва Ибн Можа (1671) ривоят қилишган.

Мавзуга оид масала ва мулоҳазалар:

1. Юқоридаги ҳадисда кўрсатилганидек, каффорат рўзаси кетма-кет икки ой бўлиши лозим. Икки ой милодий тақвим билан эмас, балки ҳижрий тақвим билан ҳисобланади.
2. Агар рамазон рўзасидан бошқа бир фарз рўза ёки нафл рўза асносида жинсий яқинлик қилса, рўзаси бузилса-да, каффорат бериши шарт эмас. Жумхур уламоларнинг кескин фикри шундан иборат.
3. Агар мусоғир ёки касал каби рамазон ойида рўза тутмаслик рухсат берилган киши кундузи жинсий яқинлик қилса, гуноҳкор бўлмайди ва унга каффорат ҳам фарз эмас. Бунинг учун аёлининг ҳам рўза тутмасликка рухсати бўлиши ёки кундузи ҳайздан покланган бўлиши каби узрли бўлиши керак. Аммо аёли рўздор бўлса, унинг рўзасини бузиши ҳаромдир.
4. Агар инсон бир кунда бир неча бор жинсий яқинлик қилган бўлса, у ҳолда рожих фикрга кўра, бир бор каффорат бериши кифоя. Бу ўринда биринчи жинсий яқинликдан каффорат берган ёки бермаганлигининг аҳамияти йўқ.
Агар рамазонда бир неча кун жинсий яқинлик қилган бўлса, рожих фикрга кўра, жинсий яқинлик қилган ҳар бир кун учун алоҳида каффорат беради. Чунки ҳар бир кун алоҳида ибодатдир.
5. Агар унтутиб ёки рўздорга жинсий яқинлик қилиш ҳаромлигини билмасдан жинсий яқинлик қилса, унга бирон нарса фарз бўлмайди, маъзур тутилади. Агар у бу ишнинг ҳаромлигини билса-ю, лекин каффорат бериши лозимлигидан бехабар бўлса, у ҳолда каффорат бериши лозим бўлади.
6. Жумхур уламоларнинг фикрича, аёл киши эрининг жинсий яқинлик қилишига рози бўлса, у ҳолда аёлга ҳам

каффорат бериш фарз бўлади. Негаки, модомики фақат эркакларга тегишли экани тўғрисида кўрсатма бўлмас экан, шаръий аҳқомлар ҳар иккисига баравар тегишлидир. Бу ҳақда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “Аёллар эркакларнинг туғишганлари (тенгдошлари)дирлар (яъни улар шаръий аҳқомларда баробардирлар)”⁴⁹.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳадисда аёл кишига ҳам каффорат беришни айтмаганлари ундан каффоратни соқит қилишга далолат қилмайди. Сабаби қуйидагича:

Биринчидан, аёл киши келиб, фатво сўрагани йўқ. Фатвода бошқа инсонларнинг ҳолатини суриштириш шарт эмас. Шу боис, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Бани Фомид қабиласидан бўлмиш аёл зино қилганига икror бўлиб келганида, ундан зинокор эркак тўғрисида сўрамадилар.

Иккинчидан, аёл киши узрли бўлиши ва унга рўза тутмаслик жоиз бўлиши мумкин. Айтайлик, аёл киши кундузи ҳайздан покланса ёки сафардан қайтса ёки рўза тутишга қодир бўлмайдиган касал бўлса, унга ўша кун рўзаси фарз бўлмайди. Мазкур сабабларга биноан Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам унинг аёлига каффорат вожиблигини айтмаган бўлишлари мумкин.

Учинчидан, эркак кишига ҳукмни баён қилиш кифоя, чунки бу ҳукм аёлни ҳам ўз ичига олади. Шунга кўра, аёл эри томонидан жинсий яқинликка мажбурланса ёки рўза тутмасликка узри бўлса, унга ҳеч нарса фарз бўлмайди.

7. Уламолар юқорида зикр қилинган каффоратда мискинларга бериладиган таом миқдорида ихтилофлашган-

⁴⁹ Ҳасан ҳадис. Абу Довуд (236), Термизий (113) ва Аҳмад (6/256) ривоят қилишган.

лар. Имом Молик, Шофеий ва Аҳмад ҳар бир мискинга бир ҳовуч миқдорда таом берилади, деганлар. Ҳанафий мазҳабига биноан эса ҳар бир мискинга икки ҳовуч миқдорда таом бериш лозим. Биринчи фикр — жумхур уламоларнинг фикри рожихроқ. Негаки, ҳадиснинг баъзи ривоятларида келишича, Пайғамбар алайҳиссалом ҳузурига келтирилган хурмо тўла саватнинг сифими ўн беш соъдан иборат бўлган. Маълумки, бир соъ тўрт ҳовучга teng келади. Шунда ўн беш соъ хурмо олтмиш нафар мискинга тақсимланса, ҳар бир мискиннинг улуши чорак соъ, яъни бир ҳовучга teng келади.

8. Агар инсон камбағаллашиб, каффорат беришга қодир бўлмаса, то каффоратга етарли маблаг топгунга қадар унинг зиммасида қолаверади. Мазқур фикр шайхулислом Ибн Таймия қўллаб-қувватлаган ва Ибн Дақиқул Ийд рожих деб билан фикрдир. Шунингдек, бу фикр имом Абу Ҳанифа ва имом Молик роҳимаҳумаллоҳ мазҳабларидир.

Иккинчидан: рўзани бузадиган ва фақат қазони фарз қиласидиган амаллар

1. Қасддан еб-ичиш:

Бундан кўзда тутилган нарса оғиз орқали еб-ичишdir⁵⁰. Оғиз орқали кирган нарсанинг сув ва гўшт каби фойдали ёки заҳар ва қон сингари зарарли нарсалар бўлишининг аҳамияти йўқ. Ким қасддан ва рўзадорлигини хотирлаган ҳолда ҳалқумига бирон егулик киритса рўзаси бузилади. Аллоҳ таоло айтади: “Тонгдан

⁵⁰ Шунингдек, овқатланиш борасида оғиз ўрнини босадиган нарса ҳам оғиз ҳукмида бўлади. Масалан, ҳалқумидан тешик очилган киши ушбу тешик орқали бирон нарса еб-ичса рўзаси бузилади.

бўлмиш оқ ип қора ипдан ажраладиган пайтгача еб-ичаверинглар” [Бақара: 187]. У рўзани бузиш билан қасддан Аллоҳга осийлик қилгани учун гуноҳкор бўлади ва гуноҳидан тавба қилиб, ўша қунги рўзасининг қазосини тутиб бериши лозим.

Унтиб бирон нарса еб-ичган кишининг рўзаси бузилмайди, балки рўзасини давом эттираверади. Абу Хурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: “Ким рўзадор ҳолатида унтиб бирон нарса еб-ичса, рўзасини давом эттираверсин. Зоро, уни Аллоҳ едириб-ичирибди”⁵¹.

Ушбу хукм далил умумий айтилгани боис фарз ва нафл рўзанинг ҳар иккисига тегишилидир.

Агар инсон рамазон ойида кундузи еб-ичиш ҳаромлигини билмасдан еб-ичиб қўйса, унинг ҳолатига қаралади. Борди-ю, у мусулмон мамлакатларидан узоқда ўсиб-улғайгани ёки яқинда исломни қабул қилгани боис бу ишнинг ҳаромлигидан беҳабар бўлса, у ҳолда маъзур саналиб, рўзаси бузилмайди. Агар у мусулмонлар билан аралашиб юрган, рамазон ойида кундузи еб-ичиш ҳаромлигини билмаслиги эҳтимолдан йироқ бўлса, у ҳолда рўзаси бузилади ва қазосини тутиш фарз бўлади.

2. Қасддан қусиши:

Бу ўринда оз ёки кўп қусиши ўртасида фарқ йўқ, ҳар икки ҳолатда ҳам рўза бузилади. Абу Хурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “Ким рўзадор бўлган ҳолатида беихтиёр қусса, унга қазо йўқ. Ким атайлаб қусса, қазо тутмсан”⁵².

⁵¹ Бухорий (1933), Муслим (1155), Абу Довуд (2398), Термизий (721) ва Ибн Можа (1673) ривоят қилишган.

⁵² Саҳиҳ ҳадис. Абу Довуд (2380), Термизий (720), Ибн Можа (1676) ва

Ибн Мунзир роҳимаҳуллоҳ айтади: “Уламолар қасддан қусган кишининг рўзаси бузилишига ижмо қилишган”.

Хофиз Ибн Ҳажар роҳимаҳуллоҳ айтади: “Қусиш хусусида жумҳур уламолар бехосдан қусиш билан қасддан қусиш ўртасини ажратганлар. Бехосдан қусиш рўзани бузмайди, қасддан қусган кишининг рўзаси бузилади”⁵³.

3. Ҳайз ва нифос:

Аёл кишининг кун ботишидан бир лаҳза олдин бўлса-да, ҳайз ёки нифос кўриши рўзасини бузади. Бу ҳолатда рўзанинг бузилиши ва қазо вожиблигида уламолар ўртасида ихтилоф йўқ.

Мавзуға оид масала ва мuloҳазалар:

1. Агар инсон тупроқ каби озуқаликка яроқсиз нарса ёки сигаретта ўхшаш зарар ва азият берадиган нарса истеъмол қиласа, рўзаси бузилади. Чунки рўзадор бу нарсаларни таом йўли бўлмиш оғзи билан истеъмол қилди.
2. Рўзадор киши аёлини ўпиши, қучоқлаши ва у билан жинсий яқинлик қилмасдан баданини ушлаши рўзани бузмайди. Ойша розияллоҳу анҳо шундай дейди: “Расууллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам рўзадор бўлган ҳолларида хотинларини ўпар, рўзадор бўлган ҳолларида хотинларининг баданларини ушлар эдилар. У зот сиз эркаклар ичида энг шаҳватини тиювчироқ (яъни эҳтирослари устидан ғолиб) эдилар”⁵⁴.

Ҳоким (1/427) ривоят қилишган. Ҳадисни Албоний (“Ирвоул ғалил”, 930) саҳиҳ деган.

⁵³ “Фатҳул Борий” (4/206).

⁵⁴ Бухорий (1927), Муслим (1106), Абу Довуд (2382), Термизий (729) ва Ибн Можа (1684) ривоят қилишган.

Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу айтади: “Кунлардан бирида рўзадор ҳолимда қоним юришиб (аёлимни) ўпдим. Шундан сўнг Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг олдиларига келиб: “Бугун катта бир ножёя иш қилиб қўйдим: рўзадор ҳолатимда (аёлимни) ўпдим” — дедим. Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: “Айтчи, рўзадор ҳолингда оғзингга сув олиб ғарғара қилсанг нима бўлади?”. Мен: “Зиёни йўқ” — дедим. Шунда у зот айтдилар: “Шундай экан, ўшишининг нима зиёни бор?”⁵⁵.

Аёлинини ўпиш, қучоқлаш ва жинсий алоқа қилмасдан баданини ушлаш аслида жоиз. Бироқ шаҳвати қўзғалиб, маний тўкишидан ёки аёли билан қўшилиб қўйишдан қўрқса, у ҳолда уламолар рўзадор учун бу ишларни макруҳ деганлар.

Шу боис, бу каби ишлар кексаларга жоиз, ёш йигитларга макруҳдир. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, “бир киши Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан рўзадор аёлининг баданини ушлаши тўғрисида сўраганда у зот рухсат берадилар. Бошқа бир киши келиб Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан айнан шу масалани сўраганида у зот бундан қайтарадилар. Қарасалар, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам рухсат берган киши кекса, бу ишдан қайтарган киши ёш йигит экан”⁵⁶.

3. Рўзадор истимно қилишининг ҳукми⁵⁷:

⁵⁵ Саҳих ҳадис. Абу Довуд (2385), Ибн Ҳузайма (1999) ва Ҳоким (1/21) ривоят қилишган. Ҳадисни Ҳоким саҳих деган ва Заҳабий унинг фикрига қўшилган.

⁵⁶ Абу Довуд (2387) ривоят қилган, санади ҳасан. Шунингдек, Байҳакий (4/231) ривоят қилган. Ҳадис ҳақида шайх Албоний ҳасан саҳих, деган.

⁵⁷ Мальумки, истимно қилиш ҳаромдир. Негаки, истимно қилган киши ўз шаҳватини хотинсиз ёки чўри аёлсиз қондирмоқчи бўлади. Ҳолбуки, Аллоҳ таоло бундан бошқа йўл билан шаҳватини қондир-

Истимно — қўл ёрдамида маний чиқариш демак. Агар рўзадор истимно қилиб, маний тўкса, тўрт мазҳаббоши имомлар ва бошқа уламоларнинг фикрига кўра, рўзаси бузилади. Шайх Ибн Усаймин⁵⁸ роҳимаҳуллоҳ ушбу хукмга қуидаги ҳадиси қудсийни далил қиласди: “Мен учун таоми, ичимлиги ва шаҳватини тарк қиласди” [Муттафақун алайх].

Маний чиқариш шаҳватдир. Агар инсон бу шаҳватни тарк қилмаса, аксинча, уни қондириш пайида бўлса, демак унинг рўзаси бузилади. Бироқ шаҳвоний нарсалар ҳақида хаёл суриш натижасида маний чиқиб кетса, рўзаси бузилмайди. Чунки хаёл суриш ички кечинма бўлиб, инсон бунинг учун жавобгар бўлмайди⁵⁹.

4. Мазий:

Агар инсон аёли билан жинсий яқинлик қилмасдан қучоқлаши ёки жинсий яқинлик тўғрисида хаёл қилиши ёки аёлининг баданини ушлаши натижасида олатидан мазий чиқса, рўзаси дуруст бўлиб, бу билан рўзаси бузилмайди. Бу имом Абу Ҳанифа ва имом Шофеййнинг мазҳаби ва шайхулислом Ибн Таймия роҳимаҳуллоҳ⁶⁰ ихтиёр қилган фикрdir.

Шайх Ибн Усаймин роҳимаҳуллоҳ айтади: “Мазий чиқиши билан рўза бузилмаслигига далил бу ҳақда бирон далил-хужжат йўқлигидир. Негаки, рўза шариат баён қилган тарзда муайян нарсалардан тийилиш ло-

моқчи бўлганларни ҳаддан ошувчилар деб атаган: “Улар шундай зотларки, ўз хотинлари ва чўриларидан ўзгалардан шаҳватини сақлайдилар ва улар (шаҳватларини ҳалол билан қондирганлари учун) маломат қилинмайдилар. Бироқ ким бундан бошқа йўл билан шаҳватини қондиришни истаса, ана ўшалар ҳаддан ошувчилардир”[Мўъминун: 5-7].

⁵⁸ “Шархул мумтез” (6/381).

⁵⁹ “Шархул мумтез” (6/390).

⁶⁰ “Ал-ихтиёротул фикҳийя” (108-бет).

зим бўлган ибодатдир. Бу ибодат бузилиши учун эса бирон далил бўлиши лозим”⁶¹.

Шунга қарамай, банда Раббига ибодат қилар экан, комил савобага эришиш учун ибодатига путур етказадиган ишлардан четланиши лозим. Чунки ибодатни дуруст бўлиши билан унинг қабул бўлиши ўртасида фарқ бор. Шундай амаллар борки, фикҳий хукм нуқтаи назаридан дуруст бўлса-да, бироқ уни ботил қиласидаган ва савобини зое қиласидаган ишлар билан аралашиб қолади.

5. Жанобат:

Агар инсон кечаси аёли билан қўшилиши ёки эҳтилом бўлиши сабаб жунуб ҳолида тонг оттирса ёки кундузи рўзадор ҳолида эҳтилом бўлиб қолса, рўзаси дуруст бўлиб, бу унинг рўзасига таъсир қилмайди. “Икки сахих ҳадислар тўплами”да Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинишича, “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам рўзадор ҳолларида жунуб бўлиб тонг оттирап, сўнг ғусл қилиб, рўзани давом эттирап эдилар”⁶². Бу жанобат тўғрисида, энди уйқусида эҳтилом бўлган кишига келсак, собиқ мавзулардан бирида келтирилган ҳадисга⁶³ биноан уйқудаги одамга гуноҳ ёзилмайди.

6. Сурма қўйиш, кўз, қулоқ ва бурунга дори томизиш ва ҳоказо ишлар:

Кўзга сурма қўйиш ёки дори томизиш билан рўза бузилмайди. Кўзига дори томизар экан, дори таъми томоғига етиб борса ҳам зиёни йўқ. Чунки кўз одатий

⁶¹ “Шархул мумтез” (6/390).

⁶² Бухорий (1925), Муслим (1109) ва Абу Довуд (2388) Ойша ва Умму Салама розияллоҳу анҳумодан ривоят қилишган.

⁶³ “Уч тоифадан: уйғонунига қадар уйқудаги кимсадан, эс-хушига келмагунча ақлдан озган кимсадан ва балогатга етгунига қадар ёш боладан қалам кўтарилган, (яъни уларга гуноҳ ёзилмайди)”. Сахих ҳадис. Абу Довуд (4398), Термизий (1423) ва Ибн Хузайма (1003) ривоят қилишган. Шайх Албоний “Саҳиҳул жомеъ”да (3514) сахих деган.

овқатланиш канали эмас. Қолаверса, сурма қўйиш рўзани бузиши хусусида бирон саҳиҳ ҳадис келмаган. Ҳолбуки, рўза ибодатдир, уни бузилади, дейиш учун далил керак.

Мазкур ҳукмни қулоқ ва бурунга томизиладиган дори тўғрисида ҳам айтиш мумкин. Бироқ бурунга дори томизишдан сақланган афзал. Чунки Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам рўзадор таҳоратда бурун чаяр экан, бурунга чуқур сув олишидан қайтаргандар. Ушбу ҳадис келгусида зикр қилинади, иншааллоҳ.

7. Ғусл қилиш:

Рўзадор ғусл қилиши ёки салқинлаш мақсадида сувда чўмилиши жоиздир. Юқорида Ойша ва Умму Саллама розияллоҳу анумодан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг жунуб ҳолида тонг оттириб, сўнг ғусл қилгандарини айтиб ўтган эдик. Шунингдек, Анас ибн Молик розияллоҳу анхунинг ҳозирдаги ванналарга ўхшаш ўртаси ўйиқ катта тоши бўлиб, рўзадор ҳолида ичига кириб чўмилар эди⁶⁴.

8. Оғиз ва бурунга сув олиш:

Оғиз ёки бурунга сув олиш рўзани бузмайди. Шундай бўлса-да, рўзадорнинг бурунга чуқур сув олиши макруҳдир. “Сунан” асҳоблари Лақийт ибн Сабира розияллоҳу анхудан ривоят қилишган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “Бурунга чуқур сув олгин, фақат рўзадор ҳолатинг бундан мустаснодир”⁶⁵.

Агар рўзадор бурунга сув олаётуб бехосдан томоғига сув ўтиб кетса, гарчи макруҳ саналса-да, бу билан рўзаси бузилмайди. Чунки у буни қасддан қилмади.

⁶⁴ Бухорий муаллақ ҳолда (4/153) ривоят қилган.

⁶⁵ Саҳиҳ ҳадис. Абу Довуд (142, 143), Термизий (775) ва Аҳмад (4/211) ривоят қилишган.

9. Ҳижома қилдириш:

Рўзадорнинг ҳижома қилдириши жоиздир. Рожих, фикрга кўра, ҳижома қилдириш рўзани бузмайди. Чунки Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам рўзадор ҳолатларида, шунингдек, эхромда бўлган ҳолатларида ҳижома қилдирганлар⁶⁶.

Абу Саид розияллоҳу анхудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам рўзадорга (аёлини) ўпиш ва ҳижома қилдириш учун рухсат бердилар”⁶⁷.

Шундай бўлса-да, рўзадорнинг жисмоний заифлашишига сабаб бўлгани боис ҳижома қилдириш макрухdir. Анас розияллоҳу анхудан: “Рўзадорнинг ҳижома қилдиришини макруҳ деб билармидингиз?”, деб сўралганда: “Йўқ, фақат заифлашишга сабаб бўлгани учун шундай дер эдик”⁶⁸ — деб жавоб беради.

Энди “Ҳижома қилувчининг ҳам, қилдирувчининг ҳам рўзаси очилади”, деган ҳадисга келсак, жумхур уламолар фикрича, ушбу ҳадис қўйидаги сабабларга кўра мансухdir⁶⁹:

а) Дорақутний ровийлари ишончли бўлган санад билан Анас розияллоҳу анхудан ривоят қиласди: “Рўзадор учун дастлаб ҳижома макруҳ қилингани қўйида-гича бўлган: Жаъфар ибн Абу Толиб рўзадор ҳолида ҳижома қилдиради. Унинг олдидан ўтган Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Бу иккиси (яъни ҳижома қилувчи ва қилдирувчи)нинг рўзаси очилди” — дей-

⁶⁶ Бухорий (1939), Абу Довуд (2372), Термизий (775) ва Ибн Можа (1682) ривоят қилишган.

⁶⁷ Саҳиҳ, ҳадис. Дорақутний ва Ибн Хузайма (1968) ривоят қилишган. Ҳадисни Албоний саҳиҳ деган.

⁶⁸ Бухорий (1940) ривояти.

⁶⁹ Яъни ҳукми бекор қилинган.

дилар. Кейинчалик Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳижомага рухсат берадилар”⁷⁰.

- б) Юқорида айтиб ўтилган Абу Сайд Худрий розияллоҳу анхудан ривоят қилинганд ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳижомага рухсат берганлари айтилди. Маълумки, рухсат берилиши учун аввал ман қилинганд бўлиши лозим.

10. Бадандан қон чиқиши:

Рўзадорнинг баданидан қон чиқиши, бурни ёки тиши қонаши, тиш олдириши ёки ҳуснбузарни сикиши сабабли қон чиқиши рўзани бузмайди. Бироқ чиққан қонни ютиб юборищдан эҳтиёт бўлиш лозим.

Шунингдек, қон таҳлили учун ёки ўзгаларга қон бериш мақсадида шприц билан қон олдириш ҳам рўзага таъсир қилмайди.

11. Укол олиш:

Вена қон томирлари ёки мускуллар орқали укол олиш рўзани бузмайди.

Уламолар рўзадорнинг озиқлантирувчи уколлар олиши хусусида ихтилофлашганлар. Айрим уламоларнинг фикрича, бу тур уколлар инсонга қувват бағишлийди ва озуқа ўрнини босади ва шу жиҳатдан рўзани бузади.

Бошқа бир гурӯҳ уламоларнинг фикрича, бундай уколлар рўзага таъсир қилмайди. Чунки инсон оғиз орқали овқатланар экан, таомни чайнаш ва ютиш билан лаззатланади. Озиқлантирувчи уколларда эса бу нарса йўқ.

⁷⁰ Байҳақий (4/268) ва Дорақутний (2/182) ривоят қилишган. Ҳадис ҳакида Дорақутний шундай дейди: “Санад ровийларининг барчаси ишончли ровийлар. Ҳадисда бирон иллат борлигини билмайман”. Қолаверса, юқорида келтирилган Анас розияллоҳу анхудан ривоят қилинганд ҳадис ҳам ушбу ҳадис мазмунини қўллаб-кувватлади. Унда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг рўзадорга аёлини ўпиш ва ҳижома учун рухсат берганлари айтилган эди.

Менимча, валлоху аълам, озиқлантирувчи укол олишга эҳтиёжи бор рўзадорлар, хаста сифатида рўза тутмаслик рухсатидан фойдаланиб кейинчалик қазосини тутганлари афзалроқдир.

12. Мисвок ишлатиш:

Рўзадор ҳар қандай вақтда: заволдан олдинми ёки кейинми, шунингдек, қуруқ ёки ҳўл бўлишидан қатъи назар мисвок ишлатиши жоиздир. Бунга мисвок ишлатиш хусусида келган умумий ҳадислар далил бўлади.

Бухорий роҳимаҳуллоҳ бу борада шундай дейди: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайхи ва саллам (мисвок ишлатиш хусусида) рўзадорни бошқалардан ажратмадилар”⁷¹.

Шунингдек, тиш пастаси ишлатиш ҳам жоиз. Бироқ тиш пастасининг ҳиди ва таъми ўткир бўлгани боис, ошқозонга ўтиб кетиш эҳтимоли бўлса, у ҳолда уни ишлатиш макруҳ бўлади. Бироқ ютиб юбормасликка ишонса ва тиш пастасининг ҳиди ва таъми унчалик ўткир бўлмаса, ишлатишнинг зиёни йўқ⁷².

13. Ҳидли нарсаларни ҳидлаш:

Ҳидли нарсаларни ҳидлаш рўзани бузмайди. Шунга кўра, рўзадорнинг атири ва хоҳ суюқ, хоҳ тутатқи бўлсин, хушбўйликлардан фойдаланиши жоиз. Рўзадорнинг хушбўйликлардан фойдаланишини ман қилганларнинг бирон мўътабар далилий йўқ.

14. Сўлак ва балғамни ютиш:

Рўзадор сўлагини ютиши мубоҳдир. Ҳаттоқи оғзида сўлагини тўплаб, сўнг уни ютиб юборса, модомики оғзидан ташқарига чиқармаган бўлса зиёни йўқ. Агар субҳи содиқдан олдин сув ичса-ю, сўнг субҳи содиқ кириб аzon айтилса, оғзидаги сувнинг таъмини кетказиш учун ту-

⁷¹ “Фатхул Борий” (4/158).

⁷² “Шархул мумтез” (6/428-429).

пуриш шартмас. Зеро, бу каби нарсалар динимизда афв этилган ишлардандир.

Балғам (қақириқ) тўғридан-тўғри томоқдан ичга ўтиб кетса, рўзага зиёни йўқ. Борди-ю, аввал оғизга тушиб, сўнг ютиб юборилса, рожих фикрга кўра рўзани бузади. Негаки, у бир жиҳатдан таомга ўхшайди. Шайх Ибн Усайминроҳимаҳуллоҳ ҳар икки ҳолатда ҳам балғамни ютиш билан рўза очилмаслигини рожих деб билган.

15. Сақланиш имконсиз нарсалар:

Кўча чанги, ун элагандан кўтарилиган кепакли губор ва тишлар орасидаги таом қолдиқлари сингари сақланиш имконсиз ёки мashaққатли бўлган нарсалар рўзани бузмайди.

Ибн Мунзирроҳимаҳуллоҳ айтади: “Уламолар ижмо қилишганки, рўзадор чиқаришга қодир бўлмаган, сўлагига кўшиб ютиб юборадиган тиш орасидаги таом қолдиқларининг рўзага таъсири йўқ”⁷³.

16. Таомни татиб кўриш:

Рўзадор таомни татиб кўриши жоиз. Ибн Аббос розияллоҳу анхумодан ривоят қилинади: “Рўзадор харид қилмоқчи бўлган сирка ва шу каби нарсаларни татиб кўришининг зиёни йўқ, томогига ўтиб кетмаса бўлди”⁷⁴.

Яна Ибн Аббос розияллоҳу анхумодан ривоят қилинади: “Рўзадор асал, сариёғ ва шу каби нарсаларнинг таъмини билиш учун татиб кўриши, сўнг тупуриб ташлашининг зиёни йўқ”⁷⁵.

⁷³ “Ал-ижмоъ” (16-бет), “Фатхул Борий” (4/160).

⁷⁴ Ҳасан ҳадис. Асарни Бухорий муаллақ ҳолда (4/153) ривоят қилган бўлиб, Ибн Абу Шайба (3/47) унинг Ибн Аббосгача бўлган санадини зикр қилган. Шайх Албоний асар санадини қўллаб-қувватловчи бошқа ривоятлар билан асарга ҳасан деб ҳукм қилган. Қаранг: “Ирвоулғалил” (937).

⁷⁵ Байҳақий (4/261) ва Ибн Абу Шайба (3/47) ривоят қилишган. Мазкур асар собиқ асар санадини қўллаб-қувватлагани боис Албоний унинг санадига ҳасан деб ҳукм қилган (“Ал-ирво”, 4/86).

Ҳасан Басрий роҳимаҳуллоҳ рўзадор ҳолида неварасига ёнғоқ чайнаб берарди.

Иброҳим Нахаий ва Икрима (роҳимаҳумаллоҳ) айтадилар: “Рўзадор аёл боласига овқат чайнаб беришининг зиёни йўқ”⁷⁶.

Рўзадорга таомни татиб кўриш жоиз бўлиши учун томоғига бирон нарса ўтмаслиги зарур.

17. Рўза ва оғир меҳнат:

Новвойхона, шахта (кон) каби оғир меҳнатларда ишловчи кишилар рамазонда рўза тутмаслиги жоиз эмас. Чунки улар ҳам мукаллаф — шариат буйруқлари тааллуқли бўлган шахслардир.

Шайх Ибн Боз роҳимаҳуллоҳ айтади: “Машаққатли меҳнат билан шуғулланувчи шахслар кечаси рўза тутишни ният қилиб тонг оттиришлари вожибдир. Борди-ю, кундуз асносида ҳолдан тойиб, оғиз очишга мажбур бўлсалар, у ҳолда зарурат миқдорида рўзани бузишлари жоиз. Сўнг ўзларига муносиб вақтда рўза тутмаган кунларининг қазосини тутиб берадилар”⁷⁷.

Эслатма:

Айрим замонавий муолажа воситалари борки, уларни қўллаш рўзани бузмайди. Ҳижрий 1418-сананинг 23-28 сафар ойида бўлиб ўтган Ислом Фикҳи Академи-

⁷⁶ Ибн Абу Шайба (3/49) ривояти.

⁷⁷ “Шайх Ибн Боз фатволари тўплами” (3/233-234). Демак, оғир меҳнат билан шуғулланган кишилар аслида рамазонда рўза тутмасликлари жоиз эмас. Балки рўза тутиш учун бор имкониятларини ишга солишлари вожибдир. Имкон топганлар рамазон ойида бундай оғир меҳнатлардан четланишлари ёки йиллик таътил муддатини рамазон ойига тўғрилашга ҳаракат қилишлари ва ҳоказо чора-тадбирларни кўришлари лозимдир. Бу ойда оғир меҳнатда ишламаслик чорасини топмаганлар имкон қадар рўзани очмасликка интилишлари, ҳолдан тойиб, ишлашга кодир бўлмай қолган кунларда рўзани бузиб, имкон топган пайтларда қазосини тутиб беришлари вожибдир.

ясининг навбатдаги кенгаши қўйидагиларни қарор қиласади⁷⁸:

18. Муолажа таблеткалари:

Юрак хуружи ва инсульт каби касалликларни муолажа қилиш учун тил остига қўйиладиган таблеткалар модомики ютиб юборилмаса рўзани бузмайди.

19. Аёлларнинг жинсий аъзоларига қўйиладиган дорилар (суппозиторлар, юувучи воситалар) ёки бу аъзоларга тиббий кўрик учун жарроҳлик асбобларини (пессари, доуче, скоп) ёки табиб бармоқларини солиб кўриши рўзани бузмайди.

20. Бачадонга скоп (кўзгу) киритиш ёки спирал ўрнатиш рўзани бузмайди.

21. Аёл ёки эркакнинг сийдик йўли канали (ёки анал тешиги)га маҳсус ингичка найча (ёхуд катетер трубаси) ёки скоп, рентген қилиш учун соя берувчи модда, бирон дори ёки қовуқни ювиш мақсадида маҳсус эритма суюқлик каби нарсаларни киритиш рўзани бузмайди.

22. Тишларни муолажа қилиш учун ичини ковлаш ёки тиш суғуриш, тишларни тозалаш, мисвок ёки тиш чўткаси ишлатиш, башарти оғиздаги нарса томоқдан ўтмас экан, рўзани бузмайди.

23. Оғизни чайқаш ёки гарфара қилиш, шунингдек, оғизга сепиладиган спрей (пуркама дори)лар рўзани бузмайди. Бунинг учун оғиз бўшлиғидаги нарса томоқдан ичга ўтмаслиги шарт.

24. Хастага кислород бериш рўзани очмайди.

25. Наркоз учун қўлланиладиган газларни ҳидлаш (модомики хастага озиқлантирувчи суюқликлар ичирилмаса) рўзага таъсир қилмайди.

⁷⁸ Доктор Али Солуснинг “Замонавий фиқҳий масалалар қомуси” китобидан олинди.

26. Терига сингиб кирадиган турли кремлар, ёғлар, доривор ёки кимёвий моддалар билан тўйинтирилган пластирларни ишлатиш рўзага таъсир қилмайди.
27. Юрак-қон томирлари ёки бошқа ички аъзоларни муолажа қилиш ёки тасвирга олиш мақсадида артерия қон томирларига махсус ингичка найда киритиш рўзани бузмайди.
28. Ичакларни текшириш ёки уларга оид жарроҳлик амалийти ўтказиш учун қоринга махсус скоп (кўзгу) киритиш рўзани бузмайди.
29. Жигар ёки бошқа ички аъзолардан лаборатория иши учун намуна олиш (модомики суюқ эритма ичирилмаган бўлса) рўзани очмайди.
30. Шунингдек, бош ёки орқа мияга киритилган ҳар қандай тиббий асбоб-ускуна ёки доривор моддалар рўзага таъсир қилмайди.

МАХСУС ҲОЛАТЛАРДА РЎЗА ТУТИШГА ОИД ҲУКМЛАР

Биринчидан: сафарда рўза тутиш

Биринчи масала: сафарда рўза тутиш ҳукми:

Мусоғир гарчи рўза тутишга қодир бўлса ҳам сафарда рўза тутмаслиги жоиз. Бу ҳақда Аллоҳ таоло шундай дейди: “Кимда ким касал ёки сафарда бўлса, у ҳолда (рўза тутоғмаган кунларининг) саноғини бошқа кунларда тутиди” [Бақара: 184].

Бироқ рўза тутмаслик рухсати бўлишига қарамай сафарда рўза тутса бўладими ва тутган рўзаси дурустми?

Жумхур уламоларнинг фикрича, сафарда рўза тутиш жоиз ва бу ундан фарз рўзани соқит қиласи. Улар бунга бир қанча далиллар келтиришган, жумладан:

1. Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинишича, Ҳамза ибн Амр Асламий Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан: “Сафарда рўза тутайми?” — деб сўрайди. Шунда у зот: “Истасанг рўза тут, истасанг тутма” — деб жавоб берадилар⁷⁹.

⁷⁹ Бухорий (1943), Муслим (1121), Абу Довуд (2402), Термизий (711), Насой (4/187) ва Ибн Можа (1662) ривоят қилишган.

2. Абу Сайд Ҳудрий ва Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан сафарга чиқдик. Кимдир рўза туттар, кимдир тутмас, ҳеч ким бир-бирини маломат қилмас эди”⁸⁰.

Шунингдек, ушбу маънода бошқа ҳадислар ҳам мавжуд.

Зоҳирийларнинг фикрича, мусофири рўза тутмаслиги во-жиб, рўза тутса-да, рамазон рўзасининг ўрнини босмайди, фарз ундан соқит бўлмайди. Улар ўз фикрларини исботлаш учун қўйидаги далилларни келтиришган:

1. “Кимда ким касал ёки сафарда бўлса, у ҳолда тутмаган кунларининг саногича бошқа кунларда рўза тутади” [Бақара: 184]. Ушбу оятга кўра, мусофири рўзасини рамазонда эмас, балки ундан бошқа кунларда тутади, дейиляпти. Шунга биноан, сафарда рамазон рўзасини тутиш дуруст эмас.
2. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Сафарда рўза тутиши яхшиликдан эмас”⁸¹, деганлар.

Маълумки, яхшиликнинг тескариси гуноҳ ва ёмонликдир. Сафарда тутилган рўза гуноҳ бўлар экан, тутилган рўза ҳам дуруст бўлмайди.

- 3. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга сафарда эдик. Ичимизда энг кўп сояланган одам эгнидаги либоси билан сояланарди. Айримларимизнинг қўлидан бошқа офтобдан сақланадиган соябони йўқ эди. Рўзадорларнинг тинка-мадори қуриди. Рўза тутмаганлар эса туриб чодирларни қурдилар, туяларни суғордилар. Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Бугун савобни рўза тутмаганлар олди”, дедилар»⁸².

⁸⁰ Муслим (1116), Термизий (712) ва Насой (4/188) ривоят қилишган.

⁸¹ Бухорий (1946), Муслим (1115), Абу Довуд (2407) ва Насой (4/177) ривоят қилишган.

⁸² Бухорий (2890), Муслим (1119) ва Насой (4/182) ривоят қилишган.

4. Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Макка фатҳ қилинган йили Маккага рамазонда йўлга чиқдилар. У зот то (Усфонга қарашли) Куроул ғамим водийсига етгунга қадар рўзадор бўлдилар. У кишига қўшилиб одамлар ҳам рўза тутдилар. Сўнг Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бир қадаҳ сув келтиришга буюрдилар ва сувни одамлар кўришлари учун баланд кўтариб ичдилар. Кейинчалик, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга: “Баъзи одамлар оғиз очмасдан рўза тутишда давом этавердилар”, дейилганда, у зот: “Ана ўшалар осийлардир, ана ўшалар осийлардир” – дедилар”⁸³.

Фикрлар ўртасини солиштириш:

Рожиҳ фикр жумҳур уламолар билдирган фикрдир. Мусофир сафарда рўза тутиши жоиз ва бу ундан фарз рўзани соқит қиласи. Жумҳур уламоларга қарши фикр билдирган зоҳирийлар келтирган оят ва ҳадисларда уларнинг фойдасига бирон ҳужжат йўқ. Негаки, “Кимда ким касал ёки сафарда бўлса, у ҳолда тутмаган кунларининг саноғича бошқа кунларда тутади”, деган оятдан сафарда рўза тутиб бўлмайди, деган ҳукм чиқмайди. Балки ушбу оятдан сафар рухсатидан фойдаланиб рўза тутмаган киши рамазондан бошқа кунларда қазосини тутиши вожиблиги тушунилади.

“Сафарда рўза тутиши яхшиликдан эмас”⁸⁴, деган ҳадисга келсақ, бу сўзнинг айтилишига ўзига хос сабаб бор. Бир киши жазирама иссиқда рўза тутади ва сувсизликдан мадори қуриб, ҳушидан кетади. Шунда унинг бу ҳолатини ва одамлар уни елпиб турганини кўрган Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ушбу сўзларини айтадилар. Шу боис

⁸³ Муслим (1114), Термизий (710) ва Насой (4/177) ривоят қилишган.

⁸⁴ Бухорий (1946), Муслим (1115), Абу Довуд (2407) ва Насой (4/177) ривоят қилишган.

Имом Бухорий “Саҳих” китобида “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг жазирама иссиқ таъсир қилган ва соя қилинган киши тўғрисида “Сафарда рўза тутиши яхшиликдан эмас” деганлари хақидаги боб”, дея сарлавҳа ажратган. Демак, бу сўз сафарда рўза тутиш мashaққатли бўлган кишиларга қарата айтилгани маълум бўлади.

“Бугун савобни рўза тутмаганлар олди” ҳадисидан сафарда рўза тутиш жоиз эмаслиги келиб чиқмайди. Рўза тутмаган кишилар кўп ажр-савоб олганига сабаб, уларнинг чодир қуриш ва туяларни сугоришида фаол иштирок этишларидир. Қолаверса, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам жазирама иссиқда асҳоблари билан сафарга чиққанлари ва сафарда рўза тутганлари событ бўлган.

Абу Дардо розияяллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан рамазон ойида жазирама иссиқда сафарга чиқдик. Иссиқ кучлилигидан қўлларимизни бошларимизга қўйиб олар эдик. Ичимизда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ва Абдуллоҳ ибн Равоҳадан ўзга рўзадор йўқ эди”⁸⁵.

“Ана ўшалар осийлардир” ҳадисига келсак, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам уларни рўзани очишларига буюрган эдилар, улар эса рўза тутишда давом этдилар.

Қолаверса, шуни билиш лозимки, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам кейинчалик сафарда рўза тутганлари аниқ событ бўлган. Абу Сайд Худрий розияяллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Биз рўзадор бўлган ҳолимизда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан Маккага сафар қилдик. Йўлда бир манзилда тўхтадик. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: “Сизлар душманга яқинлашиб қолдингиз. Рўзасиз бўлсангиз қувватлироқ бўласиз”. Бу у зот тарафидан рўза тутмаслик учун рухсат эди.

⁸⁵ Бухорий (1945), Муслим (1122), Абу Довуд (2409) ва Ибн Можа (1663) ривоят қилишган.

Шунда баъзиларимиз рўза тутиб, баъзиларимиз рўзамизни очдик. Сўнг йўлда яна бир манзилда тўхтадик. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: “Тонгда душман ичига бостириб кирасизлар. Рўзасиз бўлсангиз қувватлироқ бўласизлар, рўзани очинглар”. Буниси очиқ буйруқ эди. Шу сабаб, барчамиз рўзамизни очдик”. Сўнг Абу Сайд розияллоҳу анху деди: “Мен кейинчалик Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан сафарда рўза тутганимизга гувоҳ бўлганман”⁸⁶.

Ҳадисдан тушуниладики, душманга йўлиқкан пайтда рўзани очиш вожибdir. Сабаби, шундай қилинса жангчи кучлироқ бўлади. Чунки Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сўнгги буйруклари қатъий буйруқ бўлган эди. Аммо оддий сафарлар рўза тутишга тўскинлик қилмайди, валлоҳу аълам.

Иккинчи масала: мусоғир сафарда рўза тутгани афзалми ёки тутмаганими?

Биз биринчи масала хulosасидан билдики, жумҳур уламоларнинг рожих фикрига кўра, мусоғирнинг рўза тутиши жоиз ва рўза тутмаслиги ҳам мубоҳдир. Бироқ бу икки ишдан қай бири мусоғир учун афзалроқ?

Бу масала хусусида уламолар турлича фикр билдирганлар. Ушбу фикрларнинг энг афзали қуида Ибн Ҳажар роҳимаҳуллоҳ билдирган фикрdir: “Хуроса қилиб айтадиган бўлсак, рўза тутишга қуввати бор киши учун рўза тутиш афзалдир. Рўза тутиш машаққатли бўлган ёки сафарда рўза тутмасликка рухсат бўла туриб, бу рухсатдан юз ўтирган киши учун сафарда рўза тутмаслик афзалдир. Рўза тутишда

⁸⁶ Муслим (1120), Абу Довуд (2406) ва Аҳмад (3/35) ривоят қилишган.

муҳаққақ машаққат сезмаган одам учун тутиш ёки тутмаслик баробардир”⁸⁷.

Ибн Ҳажар роҳимаҳуллоҳ билдирган мазкур хуласани Абу Саид Ҳудрий розияллоҳу анхудан ривоят қилинган қўйидаги ҳадис ҳам қўллаб-кувватлайди: “Биз Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан рамазонда ғазотга чиқар эдик. Ичимиизда рўзадорлар ҳам, рўзасизлар ҳам бўлар, бироқ рўзадор рўзасизни, рўзасиз эса рўзадорни маломат қилмасди. Одамлар ким ўзида жисмоний қувват сезиб, рўза тутган бўлса, яхши иш қилган деб билишар, шунингдек, ким ўзида заифлик сезиб, рўза тутмаган бўлса ҳам яхши иш қилибди, деб билишарди”⁸⁸.

Мавзуга оид мулоҳаза ва эслатмалар:

1. Уламоларнинг рожих қараашларига мувофиқ, бир киши муқим ҳолида рамазонни кутиб олса-ю, сўнг рўза қунларидан қайси куни сафар қиласа ҳам рўзасини очиши жоиздир.

Ибн Аббос розияллоҳу анхумодан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам рамазон ойида Макка сари йўлга отландилар. Йўлга чиққанларида рўзадор эдилар, Кадидга боргандарни очдилар ва одамлар ҳам рўзаларини очишиди”⁸⁹. Баъзи ривоятларда келишича, воқеа Макка фатҳ қилинган йилда содир бўлган.

Хоғиз Ибн Ҳажар роҳимаҳуллоҳ айтади: “Ушбу ҳадис далил бўладики, мусоғир гарчи муқим ҳолатида ра-

⁸⁷ “Фатхул Борий” (4/216).

⁸⁸ Муслим (1116), Абу Довуд (2405), Термизий (712) ва Насойи (4/188) ривоят қилишган.

⁸⁹ Бухорий (1944), Муслим (1113), Абу Довуд (2404) ва Насойи (4/189) ривоят қилишган.

мазонни бошлаган бўлса ҳам сафар қилиши билан кундузи рўзасини очиши жоиздир. Ҳадис айнан бу ишнинг жоизлигини кўрсатади. Чунки Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Макка фатҳ қилинган йили рамазонни Мадинада кутиб олганликлари, сўнгра ой асносида сафарга чиққанликларида ихтилоф йўқ”⁹⁰.

2. Шунингдек, бир одам муқим ҳолида рўзадор бўлиб тонг оттирса-ю, сўнг кундузи сафар қилмоқчи бўлса ҳам рўзани очиши жоиздир. Мухаммад ибн Каъб роҳимаҳуллоҳдан ривоят қилинади: “Рамазонда Анас ибн Моликнинг олдига бордим. Қарасам сафарга отланиб, уловига хуржун осган ва сафар кийимларини кийиб турган экан. Бир пайт таом чақиртириб, ундан еди. Мен: “Суннатми?” — дедим. “Ҳа, суннат” — деди ва уловига минди”⁹¹.
3. Мусофир юқоридаги ҳадисга биноан рўза тутмаслик рухсати (имтиёзи)дан фойдаланишни истаса, уйидан чиқмасданоқ рўзасини очиши жоиздир. Шунингдек, Убайд ибн Жабрдан ривоят қилинган ҳадис ҳам шуни кўрсатади: “Абу Басра Фифорий билан бирга рамазонда Фустот⁹² шаҳридан кемага миниб сафарга чиқдик. Кема юра бошлади. Сўнг Абу Басра дастурхонини ёзиб, менга қараб: “Яқин кел” — деди. Мен: “Уйларни кўрмаяпсизми (яъни, ҳали шаҳардан чиқиб кетмадик-ку)?” — дедим. Абу Басра деди: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг суннатидан юз ўгирасанми?!”⁹³.

⁹⁰ “Фатхул Борий” (4/181).

⁹¹ Саҳих ҳадис. Термизий (799) ва Байҳакий (4/247) ривоят қилишган. Асарни Термизий, Ибн Қайим ва Албоний сахих деган.

⁹² Ҳозирги Қохира шаҳрида жойлашган, Амр ибн Ос қурдирган шаҳар (таржимон).

⁹³ Саҳих ҳадис. Абу Довуд (2412), Ибн Хузайма (2040), Байҳакий (4/246) ва Аҳмад (6/398) ривоят қилишган. Ҳадисни Албоний “Ал-Ирво”да (4/63) сахих деган.

Шавконий роҳимаҳуллоҳ айтади: “Ушбу икки ҳадис мусоғир сафарга чиқмоқчи бўлган еридан чиқишидан олдин рўзасини очиши жоизлигига далолат қиласиди”⁹⁴.

4. Инсон рамазонда рўза тутмаслик учун ҳийла қилиб сафарга отланиши жоиз эмас. Негаки, бир фарзни соқит қилиш учун ҳийла қилиш барибир бу фарзни соқит қилмайди. Шунингдек, ҳаромга қўл уриш мақсадида қилинган ҳийла ҳам уни ҳалол қилиб қўймайди.
5. Узоққа қатновчи юқ автоуловлари ва поезд ҳайдовчилари ҳамда учувчилар каби доимий сафарда юрувчи кишилар сафарда рўза тутмаслик имтиёзидан фойдаланишлари жоиз. Чунки Аллоҳ таоло бу имтиёздан фойдаланишни сафарга боғлиқ қилди ва ундан бошқа талаб қўймади.
6. Мусоғир ғоятда роҳатбахш ва қулай транспорт воситалари орқали сафарга чиқсан бўлса-да, сафарда машиққат чекса ёки чекмаса-да, рўза тутмаслиги жоиз. Чунки рўза тутмасликнинг иллат-сабаби фақат сафардир, бошқа нарса эмас.
7. Борди-ю, мусоғир кундузи рўза тутмаган ҳолда сафардан ватанинига келса, рожих фикрга кўра, кундузниң қолган қисмида рўза тутиши фарз бўлмайди. Сабаби, буни фарз қиладиган бирон далил йўқ.

Иккинчидан: ҳомиладор ва эмизувчи аёллар

Ҳомиладор ва эмизувчи аёллар рамазон ойида рўза тутмасликлари жоиз. Бунга қуйидаги ҳадис далилдир: “Аллоҳ тао-

⁹⁴ “Найлул автор” (4/311).

ло мусофиридан намознинг ярмини⁹⁵, шунингдек, ҳомиладор ва эмизуви аёллардан рўзани соқит қилди”⁹⁶.

Уламолар ҳомиладор ёки эмизуви аёл рўзасини очса унга нима фарз бўлиши хусусида ихтилоф қилганлар.

Ибн Мунзир роҳимаҳуллоҳ айтади: “Бу борада уламоларнинг тўрт хил фикрлари бор:

1. Ибн Умар, Ибн Аббос, Сайд ибн Жубайр розияллоҳу анҳумнинг фикрича, рўза тутмаган кунларининг эвазига фидя — мискинларга таом беради, қазо тутмайди.
2. Ато ибн Абу Рабоҳ, Ҳасан, Захҳок, Абу Ҳанифа ва асҳобларининг фикрича, худди касал одам сингари фақат қазосини тутади, фидя бермайди.
3. Шофеий ва Аҳмаднинг фикрича, ҳам қазосини тутади, ҳам фидя беради. Бу фикр Мужоҳиддан ҳам ривоят қилинганди.
4. Молик роҳимаҳуллоҳнинг айтишича, ҳомиладор аёл фақат қазосини тутади, фидя бермайди, эмизуви аёл эса ҳам қазосини тутади, ҳам фидя беради”⁹⁷.

Ибн Мунзир ишора қилган Ибн Аббос ва Ибн Умарнинг сўзларини Ибн Қудома нақл қилиб шундай дейди: “Ибн Умар ва Ибн Аббос розияллоҳу анҳумонинг айтишича, ҳомиладор ва эмизуви аёл рўза тутолмаган кунларининг қазосини тутмайди. Чунки оят⁹⁸ улар иккисини ҳам ўз ичига олади. Оятда фақат фидя зикр қилинганди. Бу икки саҳобийнинг фикрига саҳобалардан биронтаси хилоф қилгани маълум эмас”⁹⁹.

⁹⁵ Яъни мусофири тўрт ракаатлик намозларни қаср қилиб икки ракаатдан ўқиши жоиз (таржимон).

⁹⁶ Ҳасан ҳадис. Абу Довуд (2408), Термизий (715), Ибн Можа (1667) ва Насойй (4/180) ривоят қилишган.

⁹⁷ Нававийнинг “Мажмӯ’” (6/296) китобидан нақл қилинди.

⁹⁸ Бу ердаги оятдан қўйидаги оят назарда тутилган: “(Кексалик ёки заифлиги сабабли) рўза тутишга қўйналадиган кишилар бир мискин-бечоранинг бир кунлик таоми миқдорида фидя тўлашлари лозим...” [Бақара: 184] (таржимон).

⁹⁹ “Мугний” (4/395).

Улар иккисидан ривоят қилинган асарлар матни қуийдагича:

Ибн Аббос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади: «Кекса эркак ва қари кампирлар учун бу борада рухсат берилди. Агар улар рўза тутишга қийналмасалар ҳам хоҳласалар рўза тутмасдан ҳар куни бир мискинни тўйдиришлари мумкин, қазосини тутиш фарз эмас эди. Кейинчалик бу ҳукм қуийдаги оят билан насх — бекор қилинди: “**Кимда ким (муқим ва соғлом ҳолида) рамазон ойига гувоҳ бўлса, у ҳолда бу ойнинг рўзасини тутсин**” [Бақара: 185]. Шундай қилиб, кекса эркак ёки қари кампир рўза тутишга тоқати етмаса, шунингдек, ҳомиладор ва эмизувчи аёл боласи ёки ўзига зарар этишидан кўрқса, у ҳолда рўза тутмай, ҳар куни бир мискинни тўйдирадилар»¹⁰⁰.

Шунингдек, Ибн Аббос розияллоҳу анҳумодан событ бўлишича, у ўзининг ҳомиладор ёки эмизувчи “умму валад”¹⁰¹ини кўриб, унга шундай дейди: “Сен рўза тутишга тоқати етмаган кишилар қаторидасан. Сен ҳар бир кун ўрнига бир мискинга таом беришинг вожиб, қазо тутишинг шарт эмас”¹⁰².

Ибн Умар розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинишича, ҳомиладор аёли ундан рўза тутиш ёки тутмаслик ҳақида сўраганида шундай деб жавоб беради: “Рўза тутмасдан ҳар бир кун эвазига бир мискинга таом бер, қазога ҳам ҳожат йўқ”¹⁰³.

¹⁰⁰ Бухорий (4505) шунга ўхшаш асар ривоят қилган. Асарни Насойи (4/190, 191) ва Дорақутний (2/205) ривоят қилишган. Ҳадисни Дорақутний ва Албоний (“Ирвоул ғалил”, 912) сахих дейишган.

¹⁰¹ “Умму валад” аслида чўри аёл, фақат бошқа чўрилардан фарқли жойи шундаки, чўри аёл саййиди — ҳожасидан фарзанд кўрган бўлса умму валад дейилади ва ҳожаси вафот этиши билан озод бўлади, мол-мулк сифатида ҳожасидан кейин унинг меросхўрлари қўлига ўтмайди (таржимон).

¹⁰² Дорақутний (2/206) ривояти. Албоний “Ирвоул ғалил”да (4/19) асар санадини “жайийид” деган.

¹⁰³ Сахих ҳадис. Дорақутний ривояти (2/207). Албоний “Ирвоул ғалил”да (4/20) асар санадини “жайийид” деган.

Мавзуга оид мулоҳаза ва эслатмалар:

1. Борди-ю, аёл иш ҳақи олиб ёки иш ҳақи олмасдан савоб умидида биронинг боласини эмизса, у ҳам рўза тутмаслиги жоиз. Бу ҳолатда унинг ҳукми ўз боласини эмизган аёлдан фарқ қилмайди. Бундай аёл хусусидаги ихтилоф, яъни рўза тутмаслик рухсатидан фойдаланган ҳолатда нима фарз бўлиши тўғрисидаги ихтилоф айнан ўз боласини эмизувчи аёл ҳақида айтиб ўтилган ихтилофнинг ўзидир.
2. Агар ҳомиладор ёки эмизувчи аёл мусоғир ёки касал бўлса ва мусоғирлиги ёки касаллиги сабаб рухсатдан фойдаланиб рўзасини очса, у ҳолда бундай аёлга фидя фарз бўлмаслигида ихтилоф йўқ¹⁰⁴. Балки у мусоғир ёки касал киши сингари рўза тутолмаган кунларининг қазосини тутиб бериши лозим.
3. Фидя ёхуд таом бериш кимнинг зиммасида фарз бўлади?

Шайх Ибн Усайминроҳимаҳуллоҳ айтади: “Фидя ёхуд мискинга таом бериш ҳомиладор ёки эмизувчи аёлга нафақа бериши фарз бўлган кишининг зиммасида бўлади”¹⁰⁵.

Учинчидан: касал одам

Касал одам рамазонда рўза тутмаслиги жоиздир. Бу ҳақда Аллоҳ таоло шундай дейди: “Кимда ким касал ёки са-фарда бўлса, у ҳолда тутмаган кунларининг саногича бошқа кунларда тутади” [Бақара: 184]. Уламолар рўза

¹⁰⁴ Нававийнинг “Мажмуъ” китобига қаранг (6/274).

¹⁰⁵ “Шархул мумтез” (6/394).

тутмасликка узр бўладиган касаллик тўғрисида ихтилофлашганлар.

И мом Молик, Шофеий ва Абу Ҳанифаларнинг фикрича, рўза тутмасликка рухсат берилган касаллик инсон рўза тутиш билан қаттиқ қийналадиган ёки янада оғирлашадиган касалликдир. И мом Аҳмаднинг фикрича, бундай касаллик оғир, инсонни енгиб кўядиган касалликдир.

Зоҳирийларнинг фикрича, оятда касаллик ажратилмасдан умумий зикр қилингани боис номи касаллик бўлса, рўза тутмаслик учун кифоя.

Дарҳақиқат, шайх Ибн Усайминроҳимахуллоҳ касалликни уч қисмга тақсимлаган:

1. Бош оғриги ёки шамоллаш сингари рўза тутиш билан таъсиранмайдиган касалликлар. Бундай касалликлар учун рўза тутмаслик жоиз эмас.
2. Рўза тутишда қийинчилик түғдирадиган, бироқ рўза билан таъсиранмайдиган касалликлар. Бундай хасталар учун рўза тутиш макрух, рўза тутмаслик эса суннатdir.
3. Буйрак ёки қанд касали каби рўза тутишда қийинчилик түғдирадиган ва хасталикни оғирлаштирадиган касалликлар. Бундай хасталар учун рўза тутиш ҳаромdir.

Хўш, касал рўза тутмаслик рухсатидан фойдаланиб рўза тутмаса, бунинг эвазига унга нима қилиш фарз бўлади?

- a) Агар тузалиши умид қилинадиган касаллик бўлса, у ҳолда оятда зикр қилинганидек, рўза тутолмаган кунларининг қазосини бошқа кунларда тутиши фарз бўлади.
- б) Борди-ю, тузалиши умид қилинмайдиган сурункали касаллик бўлса, у ҳолда бундай хасталар нима қилиши хусусида уламолар икки хил фикр билдирганлар:

Биринчи фикр: бундай хаста кекса эркак ёки хотинларга қиёс қилиниб, ҳар бир кун эвазига бир мискинга таом бериши зарур. Бу жумхур уламоларнинг фикри.

Иккинчи фикр: бундай хастадан рўза тутиш соқит бўлади. Негаки, касал кишилар қазо тутишга буюрил-

ганлар. Агар қазо тутишдан ожиз бўлса, у ҳолда унга бошқа нарса фарз эмас. Зеро, Аллоҳ таоло: “**Кучингиз етгунича Аллоҳдан тақво қилингиз (яъни, буюрган ишларини бажариб, қайтарган ишларидан тийилингиз)**” [Тағобун: 16], дейди.

Бу борада биринчи фикрга амал қилиш эҳтиёткорлик талабидир. Чунки Аллоҳ таоло мукаллаф, яъни балогатга етган, ақлли инсондан рўзани соқит қилмаган. Мукаллаф инсоннинг бирон узри бўлмас экан, рўза тутиши лозим. Борди-ю, узрли бўлса, у ҳолда ё қазосини тутиши, ё фидя бериши лозим.

Шунга кўра, касал одамни рўза тутишга қодир бўлмайдиган кекса одамларга қиёс қилиш афзалроқдир, валлоҳу аълам.

Агар сурункали касалликка чалинган одам касалидан шифо топса, ўтган йилларда тутолмаган рўзаларининг қазосини тутиши фарз эмас, валлоҳу аълам.

Эслатма:

Агар тузалиши умид қилинган касаллик узоқ давом этиб, инсон тузалишидан олдин вафот этиб кетса, у ҳолда касалнинг ўзига ҳам, унинг валий – қариндошларига ҳам на рўза тутиш ва на фидя бериш фарз бўлади. Аммо касалдан тузалгач, то вафот этгунга қадар қазосини тутмаса, бундай киши номидан валийси рўза тутиши ёки фидя бериши вожиблиги хусусида уламолар ихтилофлашганлар. Ихтилоф тафсилоти келгусида зикр қилинади, иншааллоҳ.

Тўртинчидан: ҳайз ёки нифос кўрган аёллар рўзаси

Ҳайз ёки нифос кўрган аёллар рўзасини очишлари вожиб. Уларнинг рўза тутишлари дуруст эмас, балки ҳаромдир. Борди-ю, рўза тутсалар гуноҳкор бўладилар ва тутган рўзалари

ботил бўлади. Бундай аёллар ҳайз ва нифосдан поклангач, рўзанинг қазосини тутиб беришлари вожибдир.

Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Биз Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам даврларида ҳайз кўрар ва рўзанинг қазосини тутишга буюрилар, намознинг қазосини ўқишга буюрилмас эдик”¹⁰⁶.

Агар ҳайз кўрган аёл кундузи ҳайдан покланса, кундузнинг қолган қисмида рўза тутиши шарт эмас. Чунки уни бундай қилишга буюрадиган бирон далил йўқ. Бироқ унга ўша кунги рўзанинг қазосини тутиб бериш фарз бўлади.

Агар ҳайз кўрган аёл субҳи содиқдан бир лаҳза бўлса-да олдин покланса, у ҳолда субҳдан олдин ғусл қиласидими ёки йўқми, рўза тутишни ният қиласиди ва тутган рўзаси дуруст бўлади.

Агар аёл киши қуёш ботишидан бир лаҳза бўлса-да олдин ҳайз кўрса, у ҳолда ўша кунги рўзанинг қазосини тутиши фарз бўлади. Аммо оғриқ ва безовталиқ сингари ҳайз аломатларини ҳис қиласа-ю, бироқ қуёш ботгандан кейингина қон чиққанини кўрса, у ҳолда тутган рўзаси дуруст саналиб, ўша кунги рўзанинг қазосини тутиши фарз бўлмайди.

Эслатма:

1. Истиҳоза қони кўрган аёлнинг рўзаси ҳар қандай ҳолатда ҳам дурустдир. Истиҳоза қони кўришлик рўза тутиши ман қилмайди.
2. Агар аёлнинг ҳомиласи қирқ кундан олдин тушиб қолса, айрим уламоларнинг фикрига кўра, ҳомила ортидан чиққан қон нифос қони ҳисобланмайди. Бундай ҳолатда аёл рўза тутиб, намоз ўқийвериши мумкин.

Шайх Албоний роҳимахуллоҳ аёлнинг ҳомиласи қирқ кундан олдин ёки кейин тушишидан қатъи назар, чиққан қоннинг нифос қони саналишини рожих деб билади. Чиндан

¹⁰⁶ Муслим (335), Абу Довуд (263), Термизий (787), Насойи (4/191) ва Ибн Можа (1670) ривоят қилишган.

ҳам мазкур фикр рожих бўлиб, тиббиёт ҳам бу фикрни қўл-лаб-қувватлайди, валлоҳу аълам.

3. Агар аёл киши ҳайз келишини ман қиласиган дорилар истеъмол қиласа ва оқибат қон кўрмаса, у ҳолда тутган рўзаси дурустдир. Шундай бўлса-да, аёл киши ҳайз ҳолатида рўза тутмаслик ва бошқа пайтларда рўза тутиши билан Аллоҳ таолога тоат-ибодат қилиши, ўзига ортиқ-ча машаққатни юкламаслиги афзалдир. Қолаверса, бундай дорилар аёл соғлигига зиён етказиши ҳам мумкин.

ҚАЗО ВА ФИДЯГА ОЙД ҲУКМЛАР

Биринчидан: рўзанинг қазосини тутиш

Ўтган мавзуларда айтиб ўтганимиздек, рамазон ойида рўза тутолмаган киши бошқа кунларда қазосини тутиб бериши лозим. Бу ҳукм мусофир, касал, ҳайз ёки нифос кўрган аёл ва жинсий яқинликдан бошқа иш билан қасддан рўзасини бузган кишиларга тааллуқлидир.

Ушбу мавзуга доир бир неча масалалар бор:

1. Инсон рўза тутолмаган кунларининг қазосини кетма-кет тутиши фарз эмас, балки хоҳласа кетма-кет тутиши, хоҳласа бўлиб-бўлиб тутиши жоиз. Чунки “**Кимда ким касал ёки сафарда бўлса, у ҳолда тутмаган кунларининг саногича бошқа кунларда тутади**” [Бақара: 184], деган оятда бу кунларнинг кетма-кет бўлиши шарт қилинмаган.

Ибн Аббос розияяллоҳу анҳумо айтади: “Бўлиб-бўлиб тутишининг зарари йўқ”¹⁰⁷.

Имом Аҳмад рамазон рўзасининг қазоси ҳақида сўралганида шундай деган: “Хоҳласа бўлиб-бўлиб тутади, хоҳласа кетма-кет тутади”¹⁰⁸.

¹⁰⁷ Саҳих ҳадис. Асарни Бухорий муаллақ ҳолда (4/188) ривоят қилган бўлса, Доракутний (2/192), Абдураззоқ ва Ибн Абу Шайба (2/292) асарни санади туташ ҳолда ривоят қилишган.

¹⁰⁸ Абу Довуднинг “Масоилул имоми Аҳмад” асари (95-бет).

2. Қазони рамазондан кейиндоқ тутмасдан, балки йил мобайнида тутиш жоиз. Ойша розияллоҳу анҳо айтади: “Менинг бўйнимда рамазон рўзасидан тутолмаган қарзим бўларди. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан машғул бўлганим боис унинг қазосини фақат шаъбон ойидагина тутишга имкон топардим”¹⁰⁹.

Шундай бўлса-да, рўзанинг қазосини тутишга шошилиш афзалдир. Аллоҳ таоло айтади: “Раббингиз тарафидан бўлган мағфиратга шошилинглар” [Оли Ирон: 133], “Ана ўшалар яхши амалларга шошиладилар” [Мўъминун: 61].

3. Рамазон рўзасининг қазосини тутишдан аввал нафл рўза тутиш жоизми?

Рожих фикрга кўра, бу иш жоиздир. Чунки қазонинг вақти кенг. Шайх Ибн Усайминроҳимаҳуллоҳ айтади: “Ушбу фикр асослироқ ва ҳакиқатта яқинроқдир. Рамазон рўзасининг қазосидан олдин тутилган нафл рўза дуруст, бунинг учун киши гуноҳкор бўлмайди”¹¹⁰.

Лекин инсон аввало фарз рўзанинг қазосини тутиб, сўнг хоҳласа нафл рўза тутгани афзал. Чунки юқоридаги сўз Абу Бакр Сиддик розияллоҳу анҳунинг Умар розияллоҳу анхуга айтган қўйидаги сўзига зид келиши мумкин: “Фарз адo қилинмагунча нафл қабул қилинмайди”¹¹¹.

4. Агар то келгуси рамазонга қадар қазони тутмаса, у ҳолда олдин жорий рамазон рўзасини тутиб, сўнг ўтган йилги қазосини тутади. Рожих фикрга кўра, бу ҳолатда

¹⁰⁹ Бухорий (1950), Муслим (1146), Абу Довуд (2399), Термизий (783), Насойи ва Ибн Можа (1696) ривояти.

¹¹⁰ “Шарҳул мумтез” (6/448).

¹¹¹ Ибн Муборак “Зухд”да (319-бет), Ҳаннод “Зухд”да (1/284), Ибн Абу Шайба “Мусаннаф”да (7/92/434), Сайд ибн Мансур “Сунан”ида (5/134), Халлол “Сунна”да (1/275) ва Абу Нуайм “Хиля”да (1/36) ривоят қилишган. Асарнинг сахихлигида ихтилоф бор, рожих фикрга кўра у заифдир.

хоҳ узрли, хоҳ узрсиз бўлсин, қазони кечиктиргани сабаб қазога қўшимча фидя бериш ҳам фарз бўлмайди. Бу ҳанафий ва зоҳирийларнинг мазҳабидир.

Шундай бўлса-да, узрсиз қазони кечиктиргани учун гуноҳкор бўлади. Юқорида зикр қилинган Ойша рози-яллоҳу анҳонинг сўзи шуни кўрсатади.

Бошқа мазҳабларнинг фикрича, агар узрли равища кечиктирган бўлса, фидя фарз эмас, аксинча, узрсиз кечиктирган бўлса, у ҳолда қазога қўшимча ҳар бир кун эвазига бир мискинга таом бериш фарз бўлади. Айтиб ўтганимиздек, биринчи фикр рожиҳдир. Негаки, оятда улар фақат қазосини тутишга буюрилганлар, валлоҳу аълам.

Иккинчидан: фидя

Аллоҳ таоло айтади: “(Кексалик ёки заифлиги сабабли) рўза тутишга қийналадиган кишилар бир мискин-бечоранинг бир кунлик таоми миқдорида фидя тўлашлари лозим...” [Бақара: 184]. Фидя бериш тўғрисидаги ҳукм ҳомиладор ёки эмизувчи аёл, кекса эркак, қари кампир ва тузалиши умид қилинмайдиган касалларга тааллуклидир.

Мавзуга оид масалалар:

1. Инсон рўзасини очган кунларида ёки ундан кейин фидя — мискинга таом бериши мумкин, ундан олдин бўлмайди. Чунки рўза тутмаган кун келгач инсон зиммасида фидя бериш фарз бўлади. Шунга кўра, бир йўла рамазон охирида барча рўза тутмаган кунлари учун фидя бериши мумкин. Собит бўлишича, Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу кексайган чоғида рамазонда рўза

тутолмайди ва ойнинг охирги кунида ўттизта мискинга таом беради¹¹².

- Уламолар мискинга бериладиган таом миқдори хусусида ихтилоф қилганлар. Сабаби, унинг миқдорини айнан белгилаб берган бирон далил йўқ. Баъзи уламоларнинг фикрича, фидянинг миқдори ҳар бир кун учун бир ҳовуч (такрибан 750 грамм) таомдан иборат¹¹³. Каффорат таоми мавзусида фидянинг миқдори ҳар бир мискин учун бир ҳовуч эканини айтиб ўтган эдик.

Бошқа бир уламоларнинг айтишича, ушбу фидя эҳромда тақиқланган ишлардан бирини қилиб қўйган киши берадиган фидяга қиёс қилинади. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Каъб ибн Ужра розияллоҳу анҳуга айтдилар: “Бирон қурбонлик сўй ёки уч кун рўза тут ёки олтита мискинга уч соъ таом бер”¹¹⁴. Шунга кўра ҳар бир мискинга бериладиган рўза фидясининг миқдори ярим соъ, яъни икки ҳовуч (такрибан 1.5 кг)ни ташкил қиласди¹¹⁵.

Фидя бермоқчи бўлган одам мискинларни йигиб зиёфат қилиб бериши ҳам жоиз. Аллоҳга ҳамд бўлсинки,

¹¹² Абу Яъло (7/204/4194) ривоят қилган, бирок санадда узилиш бор. Шунингдек, асарни Ибн Саъд (7/1/15) ривоят қилган. Асар санадида мажхул ровий бор. Табароний “Кабир”да (1/214/675) ривоят қилган. Ҳайсамий (3/164) асарнинг санади тўғрисида шундай дейди: “Асарнинг ровийлари саҳих ҳадиснинг ровийларидир”. Умуман олганда, асар санадини қўллаб-кувватловчи мазкур ривоятлар йигиндиси билан саҳих дарајасига кўтарилади. Қаранг: “Тафсири Ибн Касир” (2/1768/179).

¹¹³ Мазкур фикрни Нававий “Равзотут-толибин”да (2/380) зикр қиласди. Рамазон ойида аёли билан қўшилган киши учун белгиланган каффорат таоми мавзусига мурожаат қилинг.

¹¹⁴ Бухорий (1814), Муслим (1201), Абу Довуд (1856) ва Ибн Можа (3079) ривоят қилишган.

¹¹⁵ Демак, фидя бериши фарз бўлган инсон ҳар бир кун эвазига бир мискинга одатда ўз оиласига едириб келган таомлардан (гуруч, мош, ловия, хурмо ва ҳоказо) такрибан 1.5 кг миқдорда бериши лозим (таржимон).

бу масалада қулайлик бор, инсон қай бирини бажармасин, бўйнидаги фарз соқит бўлади.

3. Оятда мискинга бериладиган таомнинг нави зикр қилинмаган. Шунга кўра, қасам каффоратидаги таом ва фитр закотидагидек, инсон ўз оиласини боқадиган ўртача таомлардан бўлишини шарт қилиш тўғрироқ бўлади. Аллоҳ таоло айтади: “**Унинг (яъни қасамнинг) каффорати ўз оилангизни боқадиган ўртача таомлардан ўнта мискинга таом бериш...**” [Моида: 89].
4. Неча кун рўза тутолмаган бўлса, ўшанча сондаги мискинга таом бериши шарт эмас, балки айнан бир мискиннинг ўзига берса ҳам кифоя. Бироқ каффорат таомининг бундан фарқи бор. Каффорат таомида “**Олтмишта мискинга таом бер**” ҳадисининг зоҳирига кўра, олтмишта айри-айри мискинга таом бериши рожиҳдир, валлоҳу аълам.
5. Таомнинг ўзини бермасдан унинг қийматини бериш жоиз эмас. Чунки оятда айнан таом зикр қилинган. Борди-ю, таом ўрнига пулини берса, рожиҳ фикрга кўра, бу ундан вожибни соқит қилмайди¹¹⁶.

¹¹⁶ Шуни эслатиб ўтиш лозимки, рўза тутишдан ожиз киши берадиган фидяда, шунингдек, фитр закотида аслида таом бериш лозимлиги хусусида уламолар иттилоф қилганлар. Чунки бу борадаги ҳадис ва асарларда таом зикр қилинган. Бироқ рўза фидяси ёки фитр закотида таомнинг қийматини бериш хусусида уламолар ихтилоф қилганлар. Шофеий, моликий ва ҳанбалий мазҳабларидан иборат жумхур уламоларнинг фикрига кўра, таомнинг қийматини бериш жоиз эмас. Ҳанафий мазҳаби, шунингдек, имомлардан Суфён Саврий, Бухорий ва Ибн Таймия таомнинг қийматини бериш жоиз деганлар. Қадим хилофдан келиб чиқиб, бу борада замондош уламолар ўртасида ҳам ихтилоф бор. Баъзилар таом қийматини бериш жоиз десалар, бошқалар ножоиз дейдилар. Бу борада жумхур уламоларнинг фикри рожиҳдир. Қолаверса, хилоф доирасидан чиқиши ва вожибларни адо этишдаги эҳтиёткорлик ҳам жумхур уламолар фикрига эргашишни тақозо қилади. Чунки таом бериш масаласида барча уламолар иттилоф қилган, қийматни бериш масаласи эса ихтилофли масаладир. Шундай бўлса-да, қийматни бериш жоиз деган уламолар фикрига

Қазо рўзасини тутмасдан вафот этган киши

Қазо рўзасини тутмасдан вафот этган кишининг номидан бошқа бирор рўза тутадими, йўқми? Бу хусусда қуйидагича ихтилоф бор:

Биринчи фикр:

Қазо рўзасини тутмасдан вафот этган кишининг номидан валийси рўза тутади. Бу ўринда тутиши лозим бўлган рўза фарз рўза бўлса бўлгани, унинг рамазон, назр ва ҳоказо рўза бўлишининг аҳамияти йўқ. Бу фикр эгалари қуйидаги ҳадисларни далил қилишади:

- а) Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “*Ким бўйнида рўзаси бўлган ҳолида вафот этса, унинг номидан валийси рўза тутади*”¹¹⁷. Кўриб турганингиздек, ҳадисда умумий тарзда фарз рўза назарда тутилган, фақат назр рўзасининг ўзи эмас.
- б) Ибн Аббос розияллоҳу анхумодан ривоят қилинади: “Бир киши Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хузурларига келиб деди: “Ё Расулуллоҳ, онам зиммасидаги бир ойлик рўзасини тутмасдан вафот этиб кетдилар. Мен унинг номидан рўза тутишим керакми?”. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар: “*Агар онангнинг зиммасида (биронтадан) қарзи бўлганида, ўша қарзни ўтармидинг?*”. “Ҳа” — деди ҳалиги киши. “*Аллоҳнинг қарзи (бандаларнинг қарзидан кўра) ўташликка ҳақлироқдир*” — дедилар Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам”¹¹⁸.

эргашиб, фидяни қиймат — пул билан адо қилган кишиларнинг тутган йўли ҳам инкор этилмайди, валлоҳу аълам (таржимон).

¹¹⁷ Бухорий (1952), Муслим (1147), Термизий (718) ва Абу Довуд (3311) ривоят қилишган.

¹¹⁸ Бухорий (1953), Муслим (1148), Термизий (717), Абу Довуд (3307), Насой (6/254) ва Ибн Можа (1758) ривоят қилишган.

Ҳадисдаги “Аллоҳнинг қарзи (бандаларнинг қарзидан кўра) ўташликка ҳақлироқдир”, деган сўздан ҳукмнинг назр рўзага ҳам, бошқа фарз рўзаларга ҳам тааллуқли экани тушунилади. Бу фикр зоҳирийлар, шунингдек, имом Шофеийнинг икки фикридан биридир.

Нававий роҳимахуллоҳ айтади: “Мана шу биз тўғри деб эътиқод қиласиган фикрdir. Шунингдек, бу фикрни мазкур саҳих ва мақсадга очиқдан-очиқ далолат қиласиган ҳадисларга таяниб, фикҳ ва ҳадисда моҳир бўлган шофеий мазҳабининг муҳаққик уламолари тўғри деб билган”¹¹⁹.

Иккинчи фикр:

Бир гуруҳ уламоларнинг фикрича, маййит номидан унинг валийси фақат назр рўзасинигина тутади, рамазон рўзаси учун эса маййит номидан фидя — таом бериши кифоя.

а) Улар ўз фикрларини исботлаш учун Ойша ва Ибн Аббос розияллоҳу анҳумнинг фатволарини далил қилишади. Юқорида биринчи фикр эгалари зикр қилишган ҳадисларни бу икки саҳобий ривоят қилган бўлиб, бу ҳадислардан нима назарда тутилганини, рўзадан мақсад назр рўзаси эканини улар яхшироқ биладилар.

Ойша розияллоҳу анҳонинг фатвоси қуйидагича:

Амрадан ривоят қилинишича, унинг онаси рамазон рўзаси қазосини тутмасдан вафот этади. Шунда Ойша розияллоҳу анҳодан: “Онамнинг номидан рўзасининг қазосини тутайми?” — деб сўрайди. Ойша розияллоҳу анҳо айтади: “Йўқ, балки онангнинг номидан ҳар бир куннинг ўрнига бир мискинга ярим соъ (такрибан 1.5 кг) таом садақа қил”¹²⁰.

¹¹⁹ Нававийнинг “Саҳихи Муслим”га ёзган шарҳи (8/25).

¹²⁰ Саҳих ҳадис. Таховий “Мушкилул осор”да (2/142) ва Ибн Ҳазм “Мухалло”да (7/4) ривоят қилишган.

Ибн Аббос розияллоҳу анҳумо айтади: “Агар бир киши рамазонда касал бўлиб рўза тутолмаса, сўнг қазосини тутишдан олдин вафот этса, у ҳолда унинг номидан таом берилади, қазоси тутилмайди. Агар зиммасида назр рўзаси бўлса, унинг номидан валийси (назр) қазосини тутади”¹²¹.

- б) Шунингдек, бу фикр тарафдорлари юқорида биринчи фикр эгалари далил қилишган Ибн Аббос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинган ҳадиснинг баъзи ривоятларида келган кўшимчани далил қилишади. Унда шундай дейилади: “Онам зиммасидаги назр рўзасини тутмасдан вафот этиб кетдилар”.

Бу фикр эгалари мазкур далилларга таяниб, валийнинг маййит номидан рўза тутиши фақат назр рўзасига тааллуқли, дейишади. Бу фикр имом Аҳмад, Лайс, Исҳоқ ибн Роҳавайҳ ва Абу Убайднинг фикридир.

Учинчи фикр:

Бу фикр эгаларининг айтишларича, маййит номидан назр рўзаси ҳам, бошқа рўзалар ҳам тутилмайди. Бу фикр имом Абу Ҳанифа ва имом Моликнинг фикрларидир.

Рожих фикр биринчи фикрдир. Негаки, Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинган ҳадис, шунингдек, Ибн Аббос розияллоҳу анҳумо ривоят қилган ҳадисдаги “Аллоҳнинг қарзи (бандаларнинг қарзидан кўра) ўташликка ҳақлироқдир”, деган сўз умумий бўлиб, ҳар қандай фарз рўзаларни ўз ичига олади. Энди бу икки саҳобийнинг фатволарига келсақ, бу борадаги қоидага кўра, ровий ўз ривоятига хилоф ўлароқ фатво берса, унинг фатвоси эмас, ривояти инобатга олинади, валлоҳу аълам. Қолаверса, мазкур биринчи фикрни Ибн Ҳажар ва Нававий¹²² ҳамда за-

¹²¹ Саҳиҳ ҳадис. Абу Довуд (2401), Ибн Абу Шайба (3/113) ва Ибн Ҳазм “Мухалло”да ривоят қилишган.

¹²² “Фатхул Борий” (4/154) ва “Шархун Нававий” (8/35).

мондош фақиҳлардан шайх Ибн Усаймин¹²³ роҳимаҳуллоҳ рожих деб билганлар.

Мавзуга оид мулоҳазалар:

1. Юқорида зикр қилинган ҳукмлар рўзанинг қазосини тутишга имкон топиб, сўнг қазосини тутмасдан вафот этган инсонларга тааллукли. Аммо узри давом этиб, қазо тутишга имкон топмай оламдан ўтган кишилар зиммасида қазо ҳам, таом — фидя ҳам йўқдир. Шунингдек, ўз навбатида уларнинг валийлари майит номидан рўза ҳам тутмайдилар, таом ҳам бермайдилар.
2. Майит номидан рўза тутадиган киши унинг валийсидир. Уламолар валийдан мақсад ким экани: майитнинг меросхўрларими ёки ҳар қандай қариндошларими эканнида ихтилофлашганлар. Валийдан мақсад майитнинг меросхўрлари, дейиш афзал, чунки улар қариндошлар ичида майитта энг яқин инсонлардир.

Нававий роҳимаҳуллоҳ айтади: “Агар майитга бегона одам валийнинг рухсати билан унинг номидан рўза тутса дуруст, акс ҳолда, яъни валийнинг рухсатисиз тутса, рожих қарашга кўра дуруст эмас”¹²⁴.

3. Майит номидан қазо намозларини ўқиши масаласига келсақ, ҳеч кимса унинг номидан намоз ўқимайди. Қози Иёз бу борада, шунингдек, ҳеч кимса бошқа бир кимсанинг номидан ҳаётлик даврида рўза тутмаслиги хусусида уламолар ижмо — иттифоқ қилганини зикр қиласди. Ихтилоф майит номидан рўза тутиш ҳақида, холос¹²⁵.

¹²³ “Шархул мумтез”.

¹²⁴ Нававийнинг “Сахиҳи Муслим”га ёзган шархи (8/26).

¹²⁵ Собиқ манбага қаранг.

4. Валийлар маййит зиммасидаги рўзани бир вақтнинг ўзида тутмасдан, ўзаро бўлиб олиб, галма-галдан тутиб беришлари афзал. Баъзи уламоларнинг фикрича, агар ўттиз киши бир вақтнинг ўзида бир кун рўза тутсалар маййит зиммасидаги ўттиз кунлик рўзанинг ўрнига ўтади. Валийлар биринчи тариқага кўра рўза тутиб беришлари афзалроқдир, валлоҳу аълам.

РЎЗА ОДОБЛАРИ

Биринчидан: саҳарлик қилиш

Анас ибн Молик розияллоҳу анхудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “Саҳарлик қилингиз. Зоро, саҳарликда барака бор”¹²⁶.

Ибн Мунзир роҳимаҳуллоҳ айтади: “Саҳарлик мустаҳаб эканига уламолар ижмо қилишган”.

Санъоний роҳимаҳуллоҳ айтади: “Ҳадисда ишора қилинган баракада суннатга эргашиш ва аҳли китобларга хилоф иш тутиш бор. Имом Муслим ривоят қилган ҳадисда шундай дейилади: “Бизнинг рўзамиз билан аҳли китоблар рўзаси ўртасидаги фарқ саҳарликдир”¹²⁷. Саҳарлик ибодат учун куч-қувват олишга, ғайрат ошишига ва саҳарлик чоғида эҳсон сўраган кишиларга садақа улашишга сабаб бўлади”¹²⁸.

Шунингдек, саҳарликнинг баракасидан яна бири Аллоҳ ва Унинг фаришталари саҳархўрларга саловот айтишидир. Бу тўғридаги ҳадис матни келгусида келади, иншааллоҳ.

¹²⁶ Бухорий (1923), Муслим (1095), Термизий (708), Ибн Можа (1692) ва Насойи (4/141) ривоят қилишган.

¹²⁷ Муслим (1096), Абу Довуд (2343), Термизий (709) ва Насойи (4/46) ривоят қилишган.

¹²⁸ “Субулус салом” (2/650).

Мавзуга оид мулоҳазалар:

- Саҳарлик қилиш озгина таом тановул қилиш билан бўлса-да, рўёбга чиқади. Абу Сайд Худрий розияллоҳу анху ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: “Саҳарлик тановул қилиш баракадир. Шундай экан, саҳарликни қолдирмангиз. Гарчи бир қултум сув ишиб бўлса-да, саҳарлик қилингиз. Зеро, Аллоҳ ва Унинг фаришталари саҳархўрларга саловот айтадилар”¹²⁹.
- Кечанинг ҳар қандай қисмида саҳарлик қилиш жоиз. Шундай бўлса-да, саҳарликни кечанинг охирига кечиктириш мустахабдир. Саҳл ибн Саъд розияллоҳу анхудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “Одамлар модомики оғиз очишга шошилсалар, яхшиликда давом этган бўладилар”¹³⁰.

Санъоний роҳимаҳуллоҳ айтади: “Имом Аҳмад келтирган бир ривоятда “ва саҳарликни кечиктирсалар”, деган қўшимча бор”¹³¹.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: “Биз пайғамбарлар жамоати (рўзада) оғиз очишга

¹²⁹ Ҳасан ҳадис. Имом Аҳмад (3/12, 44) ва Ибн Ҳиббон (3467) ривоят қилишган. Ҳадисни шайх Албоний роҳимаҳуллоҳ ривоятларининг йигиндиси билан ҳасан деган, “Саҳиҳут тарғиб”га (1066, 1070) қаранг.

Дарҳақиқат, Аллоҳнинг бандаларига саловот айтишидан мақсад уларга раҳматини ёғдириши бўлса, фаришталарнинг инсонларга саловот айтиши эса Аллоҳдан уларни мағфират қилишини сўрашdir (таржимон).

¹³⁰ Бухорий (1957), Муслим (1098), Термизий (699) ва Ибн Можа (1697) ривоят қилишган.

¹³¹ “Муснад” (5/147), Абу Зар розияллоҳу анхудан ривоят қилинган, саҳади заиф.

шошилиш, саҳарликни кечиктириши ва намозда ўнг қўлимизни чап қўлимиз устига қўйишга буюрилдик”¹³².

Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу айтади: “Зайд ибн Собит деди: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан сахарлик қилдик, сўнг у зот намозга турдилар”. Мен сўрадим: “Аzon билан сахарлик ўртасида қанча вақт бор эди?”. Зайд ибн Собит деди: “(Ўртача тезликда ўрта узунликдаги) эллик оят ўқигулик вақт бор эди”¹³³.

3. Айрим ўлкаларда одамлар “офиз ёпиш тўпи” отилиши ёки радио орқали эфирга узатиладиган диний муножотлар бошланиши билан сахарлик қилишдан тўхтайдилар. Бу каби ишлар ҳеч қандай диний асосга эга эмас. Балки собиқ мавзуларда айтиб ўтганимиздек, субҳи содикчиқиши билан оғиз ёпилиши лозим.
4. Агар инсон субҳи содик чиққанида иккиланса, то унинг аниқ чиққанини билмагунча еб-ичавериши жоиз. Аллоҳ таоло айтади: “Тонг ёруғлиги кеча қоронғилигидан аниқ ажralадиган пайтгача еб-ичаверинглар” [Бақара: 187].

Бир киши Ибн Аббос розияллоҳу анҳумога шундай деди: “Мен сахарлик қиласман. Агар (субҳи содик чиққанига) шубҳа қилсан, сахарлик қилишдан тийиламан”. Шунда Ибн Аббос розияллоҳу анҳумо айтди: “Агар шубҳалансанг, то (субҳи содик чиққанига) шубҳанг қолмагунча еб-ичавер”¹³⁴.

¹³² Доракутний (1/284) ривоят қилган. Шунингдек, шунга ўхшаш бошқа бир ҳадисни Ибн Ҳиббон (5/67), Байҳақий (4/238), Доракутний (1/284) ва Табароний “Мўъжамул кабир”да (11/7), (11/199) Ибн Аббос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилишган. Ундан ташқари, Байҳақий (2/29) ҳам шундай ҳадисни Ибн Умар розияллоҳу анҳумодан ривоят қилган. Ҳадисни шайх Албоний “Саҳиҳул жомеъ”да (2286) сахих, деган.

¹³³ Бухорий (1921), Муслим (1097), Термизий (699), Насой (4/143) ва Ибн Можа (1694) ривоят қилишган.

¹³⁴ Байҳақий (4/221) ва Ибн Абу Шайба (2/287) ривоят қилишган.

5. Рўза тутмоқчи бўлган одам бомдод азонини эшиитгач еб-ичиши жоиз эмас. Чунки аzon субҳи содик киргани белгисидир. Юқорида айтиб ўтганимиздек, субҳи содик кириши билан еб-ичишдан тийилиш лозим.

Иккинчидан: Оғиз очишга шошилиш

Рўзадор одам қуёш ботиши билан оғиз очишга шошилиши мустаҳабдир. Юқорида келтирилган Саҳл ибн Саъд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадис шунга далолат қиласи: “Одамлар модомики оғиз очишга шошилсалар, яхшиликда давом этган бўладилар”¹³⁵.

Оғиз очиш вақти қуёш ботишидир. Баъзи авом кишилар то аzon айтилмагунча оғиз очмайдилар. Ҳолбуки, аzon айтилиши ёки айтилмаслигининг оғиз очиш масаласига алоқаси йўқ. Гарчи аzon айтилмаса-да, қуёш ботиши билан оғиз очиш жоиз.

Оғиз очиш учун озгина бўлса-да, бирон нарса ейиш ёки ичиш кифоя. Шундай бўлса-да, аввало янги етилган хурмо, топилмаса қуритилган хурмо, у ҳам бўлмаса сув билан оғиз очиш мустаҳабдир. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам намоз ўқишдан олдин бир неча янги етилган хурмолар билан, топилмаса қуритилган хурмо билан оғиз очар, у ҳам бўлмаса бир неча ҳўплам сув ичар эдилар¹³⁶.

Оғиз очиш вақтида дуо қилиш мустаҳабдир.

Оғиз очиш вақтида дуо қилиш хусусида собит бўлган ҳадислар ичida энг саҳихроғи Ибн Умар розияллоҳу анҳу-

¹³⁵ Бухорий (1957), Муслим (1098), Термизий (699) ва Ибн Можа (1697) ривоят қилишган.

¹³⁶ Ҳасан. Абу Довуд (2356), Термизий (696), Аҳмад (3/164) ва Ибн Ҳибон (5217) ривоят қилишган. Ҳадисни Термизий ҳасан деган.

модан ривоят қилинган ҳадисдир. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам оғиз очсалар шундай дер эдилар:

«ذَهَبَ الظَّمَاءُ، وَأَبْتَلَتِ الْعُرُوقُ، وَثَبَتَ الْأَجْرُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ»

Ўқилиши: [Заҳабаз зомаъ, вабталлатил урууқ, ва сабатал ажру инишаш Аллоҳ].

“Чанқоқ кетди, томирлар ҳўлланди ва инишаллоҳ ажру савобга эришидик”¹³⁷.

Учинчидан: тақвога интилиш

Тақвога интилиш беҳуда ва фахш сўзлар ва хатти-харacketлардан иборат рўза моҳиятига зид бўлган ишлардан тийилиш орқали рёёбга чиқади. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “Агар биронтангиз рўзадор бўлса беҳаё сўзлар гапирмасин, талашиб-тортишимасин, бақир-чақир ва жоҳиллик қилмасин. Борди-ю, бирор у билан сўкишса ёки ёқалашибмоқчи бўлса, у ҳолда: “Мен рўзадорман”, — десин”¹³⁸.

Яна Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: “Ким ёлғон сўзлаш ва унга амал қилишни тарк қилмас экан, Аллоҳ унинг ейшиш-ичишни тарк қилишиига муҳтож эмас”¹³⁹.

¹³⁷ Ҳасан. Абу Довуд (2357) ва Ҳоким (1/584) ривоят қилишган. Ҳадисни Ҳоким сахих, Албоний ҳасан деган.

¹³⁸ Бухорий (1894), Муслим (1151), Термизий (764), Абу Довуд (2363) ва Ибн Можа (1691) ривоят қилганлар.

¹³⁹ Бухорий (1903), Абу Довуд (2362), Термизий (707) ва Ибн Можа (1689) ривоят қилишган.

Тўртинчидан: саховат ва Қуръонни ўрганиш

Ибн Аббос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам одамларнинг энг саховатлиси эдилар. У зотнинг энг саховатли пайтлари рамазонда Жаброил алайҳиссалом билан учрашган вақтлари бўларди. Жаброил алайҳиссалом то рамазон тугагунга қадар ҳар кечада Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан учрашар ва у зот Жаброилга Қуръон ўқиб берар эдилар. Жаброил билан учрашган пайтларида (барча нарсага бирдек манфаати тегадиган) доимий эсувчи (раҳмат) шамолларидан ҳам саховатли бўлиб кетар эдилар”¹⁴⁰.

Демак, инсон рамазон ойида бошқа ойларга нисбатан кўпроқ саховат қилиши, шунингдек, Қуръон тиловати, унинг маъноларини ўрганиш, тафаккур қилишга асосий эътиборини қаратиши лозим.

Бешинчидан: тавбани янгилаш

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “Рамазон ойи келса жаннат эшиклари очилади, дўзах эшиклари ёпилади ва шайтонлар занжирбанд қилинадилар”¹⁴¹. Термизийдаги бошқа бир ривоятда шундай кўшимча қилинади: “Рамазон ойининг биринчи кечаси кириши билан шайтонлар ва ўта исёнкор жинлар занжирбанд қилинадилар, дўзах эшиклари ёпилади, улардан биронтаси очиқ қолдирилмайди, жаннат эшиклари очилади, улардан биронтаси ёпиқ

¹⁴⁰ Бухорий (6, 1902, 3220), Муслим (2308) ва Насоий (4/125) ривоят қилишган.

¹⁴¹ Бухорий (1899), Муслим (1079) ва Насоий (4/126) ривоят қилишган.

қолдирилмайди. Бир жарчи (*фаришта*) нидо қиласи: “Эй эзгулик (ажр-савоб) истаган кимса, тоат-ибодатга келиб қол! Эй ёмонлик (гуноҳ) истаган кимса, (гуноҳдан) тийил”. Аллоҳнинг дўзахдан озод этилган (кўп) бандалари бор, (шояд сенга улардан бири бўлиши насиб қиласа). Бу (рамазон ойининг) ҳар бир кечасида (*такрорланади*)”¹⁴².

Дарҳақиқат, рўза тавба қилиш, уйғониш ва Аллоҳга қайтишга даъватдир. Рўза ойида янада кўпроқ гуноҳ ишларга қўл уриш ва ғафлатга шўнғишидан эҳтиёт бўлиш лозим. Кўп инсонлар мубтало бўлган энг катта оғатлардан бири уларнинг бу муборак ойда телевизор олдида ўтириб олиб, куй-кўшиқ, мусиқа, театр ва турли бўлмагур телесериалларни томоша қилишга берилишлари, фахш ва уятсиз кадрларни кўриш, қалбни Аллоҳдан узоқлаштирувчи беҳуда нарсаларга қулоқ тутишларидир. Шу боис қуида сизларга тақво қилишга ёрдам берадиган айрим насиҳатларни ҳавола қиласиз:

1. Ўзингиз учун солиҳ дўстлар топинг, ёмон ҳамроҳлар, улфатлардан йироқ туринг.
2. Қалбингизни масжидларга боғланг, имкон қадар масжидга кўп қатнанг.
3. Муттасил Қуръон тиловат қилиш, маъноларини ўрганишни йўлга қўйинг.
4. Ҳар қандай шароитда жамоат намозини қолдирманг.
5. Куй-мусиқа тинглашдан сақланинг, негаки, у қалбда нифоқ пайдо қиласи.
6. Кино ва телесериалларни томоша қилишдан мутлақо йироқ туринг.
7. Сигарет ва шунга ўхшаш ҳаром нарсаларни тарк қилишда Аллоҳдан мадад сўранг.

¹⁴² Хасан ҳадис. Термизий (682), Ибн Можа (1642) ва Ҳоким (1/421) ривояти қилишган. Ҳадисни Ҳоким сахиҳ деган ва Захабий бу хукмда унга мувофиқ бўлган.

НАФЛ РҮЗА

Нафл рўзалар иккига бўлиниади:

1. Мустаҳаб рўзалар
2. Қайтаришган рўзалар

Биринчидан: мустаҳаб рўзалар:

1. Шаъбон ойида рўза тутиш

Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам (баъзи ойларда) шундай рўза тутар эдиларки, ҳатто биз (энди бу ойда ҳеч) рўзасиз юрмасалар керак, деб ўйлаб қолардик. Аксинча, (баъзи бир ойларда кетма-кет) рўзасиз юрар, ҳатто биз (энди бу ойда) рўза тутмасалар керак, деб ўйлаб қолардик. Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг рамазондан бошқа бирон ойда тўлиқ рўза тутганларини, шунингдек, (рамазондан бошқа ойларда) шаъбон ойидагичалик кўп рўза тутганларини ҳам кўрмадим”¹⁴³.

Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади: “Мен дедим: “Ё Расулуллоҳ, мен бирон ойда шаъбон ойидагидек кўп рўза тутганингизни кўрмадим”. Расулул-

¹⁴³ Бухорий (1969), Муслим (1156), Абу Довуд (2434) ва Насойи (4/202) ривоят қилишган.

лоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: “Бу ражаб билан рамазон ўртасидаги кўпчилик эътиборсиз қарайдиган ойдир. Бу ойда амаллар оламлар Раббига кўтарилади. Шундай экан, амалларим рўзадор ҳолимда кўтарилишини яхши кўраман”¹⁴⁴.

Ушбу ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шаъбон ойида кўп рўза тутиш ҳикматини қуидагича баён қилдилар:

- а) Одамларнинг бу ойга эътиборсизлиги;
- б) Бу ойда амаллар Аллоҳнинг ҳузурига кўтарилиши.

Эслатма:

Юқорида ўтган Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам рамазондан бошқа бирон ойда тўлиқ рўза тутмаганлари айтилди. Мазкур ҳадис Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинган бошқа бир ҳадисда келган “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шаъбоннинг ҳаммасида рўза тутар эдилар”¹⁴⁵, деган ҳадисга зид келмайди. Негаки, бирон бир ойнинг аксар қисмида рўза тутилган бўлса, ойнинг ҳаммасида рўза тутилди, дейиш жоиздир.

Термизий Ибн Муборакдан нақл қилишича, араб тилида бир киши ойнинг аксар қисмида рўза тутган бўлса-да, ойнинг ҳаммасида рўза тутди, дейиш жоиз.

Шаъбоннинг иккинчи ярмида нафл рўза тутиш ҳукми:

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: “Агар шаъбон ойи яримласа, то рамазон кирмагунча рўза тутмангиз”¹⁴⁶.

¹⁴⁴ Ҳасан ҳадис. Насоий (4/201) ва Ахмад (5/201) ривоят қилишган. Албоний роҳимахуллоҳнинг “Саҳихут тарғиб” (1022) асарига қаранг.

¹⁴⁵ Бухорий (1970) ва Муслим (781) ривоят қилишган.

¹⁴⁶ Абу Довуд (2337), Термизий (738), Ибн Можа (1651), Ибн Хузайма (3/282) ва Байҳақий (4/209) ривоят қилишган. Ибн Ражаб “Латоифул маориф” китобида шундай дейди: “Уламолар ушбу ҳадиснинг сахих-

Термизий роҳимаҳуллоҳ айтади: “Баъзи уламоларнинг фикрича, ҳадисдан шаъбон ойининг аввалида рўза тутмаган, сўнг бу ой охирлаб қолгач, рамазонга тайёргарлик учун рўза тутган киши назарда тутилган”.

Ибн Хузайма роҳимаҳуллоҳ айтади: «Яъни, бу ҳадисда “шаъбонни рамазонга улаб, шаъбон ойининг ҳаммасида рўза тутмангиз”, дейилмоқда, шаъбон яримласа батамом рўза тутишдан қайтарилаётгани йўқ».

Хулоса:

Ҳадисда фақат шаъбон ойининг иккинчи ярмидагина рўза тутиш ёки шаъбонни рамазонга улашдан қайтарилимоқда. Аммо бир инсон шаъбоннинг бошида ҳам рўза тутса, фақат охирида рўза тутмаса ёки охирида тутилган рўзани рамазон рўзасига улаб юбормаса, у ҳолда бу ойининг иккичи ярмида рўза тутишнинг зиёни йўқ, валлоҳу аълам.

2. Шаввол ойидан олти кун рўза тутиш

Абу Айюб розияллоҳу анҳу ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “Ким рамазон рўзасини тутиб, ортидан шаввол ойидан ҳам олти кун рўза тутса, гуёки бир умр рўза тутгандек бўлади”¹⁴⁷.

Мазкур олти кун рўзасини шаввол ойи мобайнида кетма-кет ёки тарқоқ ҳолда тутиш жоиздир. Фақат бундан шаввол ойининг биринчи куни, яъни ҳайит куни мустасно бўлиб, бу кунда рўза тутиш ҳаромдир.

лиги ва унга амал қилиш масаласида ихтилоф қилганлар. Ҳадисни сахиҳ деганларга келсак, уни бир неча муҳаддислар, жумладан, Термизий, Ибн Ҳиббон, Ҳоким, Таҳовий ва Ибн Абдулбар сахиҳ дейишган. Бироқ улардан кўра улуғроқ ва билимлироқ олимлар ҳадисни танқид қилишиб, уни мункар ҳадис деганлар. Абдураҳмон ибн Маҳдий, имом Аҳмад ва Абу Зуръа Розий ва Асрар шулар жумласидандир.

¹⁴⁷ Муслим (1164), Термизий (759), Абу Довуд (2433) ва Ибн Можа (1716) ривоят қилишган.

Юқоридаги ҳадисда рамазон рўзасини тутиб, ортидан шаввол ойидан олти кун рўза тутиш фазилати зикр қилинار экан, унинг бир умрлик рўзага тенг келиши айтилади. Дарҳақиқат, бу фазилатнинг шарҳи Савбон розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда баён қилинган. Унда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “Рамазон рўзаси ўн ойга, ундан кейинги (шаввол ойида тутилган) олти кунлик рўза икки ойга тенг келади. Шундай қилиб, иккиси бир йиллик рўзага тенг келади”¹⁴⁸.

Демак, Аллоҳнинг марҳаматига қарангки, инсон мукаллаф (яъни балоғат ёшига етиб, шариат аҳқомларини бажаришга мажбур) бўлганидан бошлаб, то вафот этгунига қадар рамазон рўзаси ва шаввол ойидан олти кун рўзани қолдирмай тутиб келган бўлса, гуёки бир умр рўза тутгандек бўлар экан.

3. Мұхаррам ойи рўзаси

Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: “Фарз намозлардан кейинги энг афзal намоз тунда ўқилган намоздир. Рамазон ойидан кейинги энг афзal рўза Аллоҳнинг мұхаррам ойида тутилган рўзадир”¹⁴⁹.

Бироқ Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам энг кўп шаъбон ойида нафл рўза тутганлар. Рамазон ойидан кейинги энг афзal рўза мұхаррам ойида тутилган рўза экан, нега Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шаъбон ойидаги-дек бу ойда ҳам кўп нафл рўза тутмаганлар?

¹⁴⁸ Саҳиҳ ҳадис. Имом Аҳмад (5/280) ва Ибн Хузайма (2115) ривоят қилишган. Ҳадисни Албоний “Саҳиҳул жомеъ”да (3851) саҳиҳ деган.

¹⁴⁹ Муслим (1163), Абу Довуд (2429), Термизий (740) ва Ибн Можа (1742) ривоят қилишган.

Бу жумбоқли саволга уламолар бир қанча йўллар билан жавоб топишга ҳаракат қилганлар:

- а, б) Нававий роҳимаҳуллоҳ айтади: “Эҳтимол, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам муҳаррам ойининг фазилатини ҳаётларининг охирида билганлар ва шу сабабдан бу ойда рўза тутишга имкон топмаган бўлишлари ёки бу ойда сафар ё касаллик каби узрли ҳолатлар учраб, у зотни кўп рўза тутишдан ман қилган бўлиши мумкин”.
- в) Ибн Ражаб роҳимаҳуллоҳнинг фикрича, нафл рўза икки турга бўлинади:
- 1) Мутлақ нафл рўза. Мутлақ нафл рўзанинг энг афзали муҳаррам ойида тутилган рўзадир. Шунингдек, мутлақ нафл намознинг энг афзали қиёмул-лайл — тунги намоздир.
 - 2) Рамазон рўзасига тобе бўлган, яъни ундан олдин ёки кейинок тутиладиган нафл рўза. Бундай рўза мутлақ нафл рўзадан афзалдир. Бундай рўза равотиб суннатлар, яъни фарз намозлардан олдин ёки кейин ўқиладиган суннат намозларга ўхшайди. Зоро, улар мутлақ нафл намозлардан афзалдир, валлоҳу аълам.

4. Арафа куни рўзаси:

Ҳажда бўлмаган кишига арафа куни рўза тутиш мустаҳбидир. Абу Қатода розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “Арафа куни тутилган рўза икки йиллик: ўтган ва келажак йилдаги гуноҳларни каффорат қиласди. Ошуро куни тутилган рўза эса ўтган йилги гуноҳларни каффорат қиласди”¹⁵⁰.

¹⁵⁰ Муслим (1163), Абу Довуд (2429), Термизий (740) ва Ибн Можа (1742) ривоят қилишган.

Нававий роҳимаҳуллоҳ айтади: “Ушбу ҳадисдаги гуноҳлардан мурод кичик гуноҳлардир”.

Уламолар ҳаждаги киши арафа куни рўза тутиши борасида ихтилофлашганлар. Аксар уламолар ҳожи арафа куни рўза тутмаслиги мустаҳаб деганлар. Негаки, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳажда арафа куни рўза тутмаганлар. Умму Фазл бинти Ҳорис розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: «*Бир неча одамлар арафа куни менинг чодирим олдида Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг рўза тутган ёки тутмаганликлари хусусида тортишиб қолдилар. Баъзилар “рўза тутганлар”, деса, бошқалар “йўқ, рўза тутмаганлар”, дейишар эди. Шунда мен у зотга бир қадаҳда сут бериб юбордим. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам туяларига миниб турган ҳолларида сутни ичдилар*»¹⁵¹. Шунингдек, бу ҳукмни Үқба розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилган ҳадис ҳам қўллаб-куватлайди: “Арафа, наҳр (қурбон ҳайити) ва Мино кунлари биз мусулмонларнинг байрамидир”¹⁵².

5. Ошуро куни рўзаси:

Юқорида ошуро рўзасининг фазилати тўғрисидаги ҳадисда ўтдики, бу кунда тутилган рўза ўтган йилги гуноҳларни каффорат қилас экан.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Маккада эканларида бу кунда рўза тутар эдилар. Мадинаға ҳижрат қилганларидан сўнг одамларни бу кунда рўза тутишга буюр-

¹⁵¹ Бухорий (1988), Муслим (1123) ва Абу Довуд (2441) ривоят қилишган.

¹⁵² Саҳиҳ ҳадис. Абу Довуд (2419), Термизий (773), Насойи (5/252) ва Аҳмад (4/152) ривоят қилишган.

Эслатма: арафа куни зулҳижжа ойининг тўққизинчи куни, наҳр куни зулҳижжанинг ўнинчи куни ва Мино кунлари ёхуд “айёмут ташриқ” зулҳижжанинг 11, 12, 13-кунларига тўғри келади (таржимон).

дилар ва ошуро рўзасини тутиш фарз бўлди. Кейинчалик рамазон рўзаси фарз қилингач, ошуро рўзасининг фарзлиги насх (бекор) қилиниб, у кунда рўза тутиш мустаҳаб бўлиб қолди.

“Икки саҳих ҳадислар тўплами”да Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Қурайш жоҳилиятда ошуро куни рўза тутишарди. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам жоҳилият даврида бу куни рўза тутдилар. У зот Мадинага келгач, бу кунда рўза тутдилар ва одамларни ҳам рўза тутишга буюрдилар. Рамазон рўзаси фарз қилингач, ошуро куни рўза тутиш тарк қилинди; ким хоҳласа тутадиган, ким хоҳламаса тутмайдиган бўлиб қолди”¹⁵³. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинага келганларида яҳудларнинг бу кунда рўза тутишларига гувоҳ бўлдилар.

“Икки саҳих ҳадислар тўплами”да Ибн Аббос розияллоҳу анхумодан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинага келдилар ва яҳудларнинг ошуро куни рўза тутишларини билдилар. Шунда у зот яҳудлардан сўрадилар: “Сизлар рўза тутадиган бу кун қандай кун?”. Яҳудлар айтдилар: “Бу улуғ бир кун. Бу кунда Аллоҳ Мусо ва унинг қавмига нажот берган, Фиръавн ва қавмини эса сувга ғарқ қилган. Мусо Аллоҳга шукр қилиб бу кунда рўза тутган ва биз ҳам шунинг учун рўза тутамиз”. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: “Ундаи бўлса, биз сизлардан кўра Мусога (эрғашишга) ҳақлироқмиз”. Шундан сўнг Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бу кунда рўза тутдилар ва асҳобларини ҳам рўза тутишга буюрдилар”¹⁵⁴.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам умрларининг охирида яҳудлардан фарқли рўза тутишни хоҳладилар. Ибн Аббос розияллоҳу анхумодан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: “Агар келгуси йилга

¹⁵³ Бухорий (2002), Муслим (1125) ва Абу Довуд (2441) ривоят қилишган.

¹⁵⁴ Бухорий (2004), Муслим (1130) ва Абу Довуд (2444) ривоят қилишган.

қадар ҳаёт бўлсам, албатта, (муҳаррам ойининг) тўққизинчи куни ҳам рўза тутаман”¹⁵⁵.

Бошқа бир ривоятда шундай дейилади: “Келгуси йил келмасидан бурун Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам вафот этдилар”. Демак, муҳаррам ойининг тўққизинчи ва ўнинчи кунлари рўза тутиш мустаҳаб экан.

Эслатмалар:

1. Ошуро куни сурма ёки хина қўйиш, шунингдек, бу кунда ғусл қилиш, бола-чақага саховат кўрсатиш афзалиги тўғрисида бирон сахих ҳадис келмаган. Бу борада келган барча ҳадислар ҳужжатликка ярамайдиган тўқима ҳадислардир.
2. Ошуро куни Ҳусайн розияллоҳу анху ўлдирилганлиги муносабати билан шиа тоифасининг бу кунда мотам тутиши улар ўйлаб топган залолатdir. Зеро, на Аллоҳ таоло ва на Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам пайғамбарларга мусибат етган ёки вафот этган кунларда мотам тутишга буюрганлар. Шундай экан, пайғамбарлардан бошқа солих инсонлар учун мотам тутиш қаёқдан жоиз бўлсин!?
3. Имом Аҳмад ривоят қилган баъзи ривоятларда: “Ошуро куни рўза тутинглар, яхудларга хилоф қилинглар: ундан бир кун олдин ёки кейин ҳам рўза тутинглар”¹⁵⁶, дейилган. Бироқ бу заиф ҳадис. Чунки ҳадис санадида Ибн Абу Лайл мавжуд бўлиб, унинг хотираси яхши эмас, дейилган. Қолаверса, Ибн Абу Лайлодан кўра ишончлироқ бўлган Ато ва бошқалар унга хилоф ўлароқ ривоят қилишган. Улар ҳадисни сахих санад билан “мавқуф” ҳолатда, яъни Ибн Аббос розияллоҳу анҳумонинг сўзи

¹⁵⁵ Муслим (1134) ва Абу Довуд (2445) ривоят қилишган.

¹⁵⁶ Имом Аҳмад (1/241) ва Ибн Хузайма (2095) ривоят қилишган. Ҳадисни шайх Албоний “Ибн Хузайма” асарига ёзган изоҳларида заиф деган, шунингдек, уни шайх Шуайб Арноут ҳам заифга чиқарган. Қаранг: “Зодул маод” (2/69).

сифатида ривоят қилишган. Ҳадис матни қўйидагича: “(Мұхаррам ойининг) тўққизинчи ва ўнинчи кунларида рўза тутинглар, яҳудларга хилоф қилинглар”¹⁵⁷. Ҳадисда ўн биринчи кун зикр қилинмаган.

4. Юқорида ўтган эслатмага биноан, агар инсон тўққизинчи куни рўза тутишга имкон топмаса, фақат ўнинчи куни рўза тутиши жоиз ва бунинг бирон макруҳлик жойи йўқ.

Шайхулислом Ибн Таймия роҳимаҳуллоҳ айтади: “Ошуро куни тутилган рўза бир йиллик гуноҳларга каффоратдир. Фақат ошуро куни рўза тутиш билан чекланиш макруҳ эмас”¹⁵⁸.

6. Ойдин кечали кунларда рўза тутиш

Ибн Аббос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади: “Расуллурроҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам сафарда ҳам, муқим ҳолатларида ҳам ойдин кечали кунларда рўза тутишини канда қилмас эдилар”¹⁵⁹.

Ойдин кечали кунлар ҳар ойнинг ўн учинчи, ўн тўртинчи ва ўн бешинчи кунларига тўғри келади. Бу кунларнинг кечасида ой тўлади. Шунингдек, бу кунлар “айёмул фур”, яъни “қашқа (ок ёхуд ёруғ) кечали кунлар” ҳам деб аталади. Абу Зар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Расуллурроҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: “Агар рўза тутмоқчи бўлсанг, ойдин ёхуд қашқа кечали кунлари: ўн учинчи, ўн тўртинчи ва ўн бешинчи кунлари рўза тут”¹⁶⁰.

¹⁵⁷ Абдурраззоқ (7839) ва Байҳақий (4/287) ривоят қилишган.

¹⁵⁸ “Ал-ихтиёрот ал-фикҳийя” (110-бет).

¹⁵⁹ Саҳиҳ, ҳадис. Насоий (4/198) ривояти. Ҳадисни Суютий ҳасан, Албоний эса “Саҳиҳул жомеъ”да ва “Саҳиҳа”да (580) саҳиҳ деган.

¹⁶⁰ Ҳасан ҳадис. Термизий (761), Абу Довуд (2449) ва Насоий (4/222) ривоят қилишган. Ҳадисни Термизий ҳасан деган.

Бу кунларда рўза тутиш фазилати ҳақида келган ҳадисларда унинг бир умрлик рўзага тенг келиши айтилган.

Абдулмалик ибн Минхол отасидан ривоят қилишича, отаси Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга бўлган ва “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам сахобаларни ойдин кечали кунларда рўза тутишга буюрганлар ва “Бу кунларда тутилган рўза бир умрлик рўзага тенгдир”, деб айтганлар”¹⁶¹.

7. Душанба ва пайшанба кунлари рўза тутиш

Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам душанба ва пайшанба кунлари рўза тутар эдилар”¹⁶².

Дарҳақиқат, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бу икки кунда рўза тутишларининг ҳикматини баён қилгандар. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам кўпроқ душанба ва пайшанба кунлари рўза тутар эдилар. У зотдан бунинг сабаби ҳақида сўралганда шундай дедилар: «Амаллар ҳар душанба ва пайшанба кунлари Аллоҳга рўбарў қилинади. Шунда Аллоҳ ҳар бир мусулмоннинг гуноҳларини мағфират қилаади. Бундан аразлашган икки мусулмон мустасно бўлиб, Аллоҳ улар ҳақида: “Иккисининг гуноҳларини мағфират қилинишини кечиқтириб туринглар”, дейди»¹⁶³.

Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади: “Мен Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ду-

¹⁶¹ Саҳиҳ ҳадис. Ибн Можа (1707), Аҳмад (5/28) ва Ибн Хиббон (3651) ривоят қилишган.

¹⁶² Саҳиҳ ҳадис. Термизий (745), Насоий (4/153) ва ибн Можа (1739) ривоят қилишган.

¹⁶³ Саҳиҳ ҳадис. Ибн Можа (1740) ва Аҳмад (2/268, 389) ривоят қилишган. “Саҳиҳи Муслим”да (2565) ушбу ҳадис мазмунини кўллаб-куватлайдиган ҳадис бор.

шанба ва пайшанба кунлари рўза тутганларини кўрдим ва у зотдан бу кунларда рўза тутишларининг сабаби тўғрисида сўрадим. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: “*Дарҳақиқат, амаллар душанба ва пайшанба кунлари Аллоҳга рўбарў қилинади. Шундай экан, амалларим Аллоҳга рўзадор ҳолимда кўтарилишини хуш кўраман*”¹⁶⁴.

Абу Қатода Ансорий розияллоҳу анхудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан душанба куни рўза тутишларининг сабаби тўғрисида сўралди. У зот айтдилар: “*Шу кунда туғилдим ва шу кунда менга ваҳий нозил қилинди*”¹⁶⁵.

8. Кунора рўза тутиш

Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анхумодан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “*Аллоҳга энг суюкли рўза Довуд алайҳиссаломнинг рўзаси: у бир кун рўза тутса, бир кун рўза тутмас эди. Шунингдек, Аллоҳга энг суюкли намоз ҳам Довуд алайҳиссаломнинг намози: у туннинг ярмида ухлар, учдан бирида тоатибодат қилар, олтидан бирида яна ухлар эди*”¹⁶⁶.

Мавзуга оид муроҷазалар:

Юқорида зикр қилинганидан ташқари рўза тутиш мустаҳаб саналган бошқа бир қанча ҳолатлар ҳам ҳадисларда келган. Жумладан:

¹⁶⁴ Саҳиҳ ҳадис. Термизий (747), Насой (4/201), Аҳмад (5/201) ва Ибн Хузайма (2119) ривоят қилишган.

¹⁶⁵ Муслим (1162), Абу Довуд (2426) ва Насой (4/207) ривоят қилишган.

¹⁶⁶ Бухорий (1131), Муслим (1159), Абу Довуд (2448), Термизий (770) ва Ибн Можа (1712) ривоят қилишган.

- Бир кун рўза тутиб, икки кун тутмаслик (Иbn Ҳузайма саҳиҳ санад билан ривоят қилган);
- Ҳар ойда ўн кун рўза тутиш (Насоий жайийид санад билан ривоят қилган);
- Ҳар ойда ўн бир кун, тўққиз кун, етти кун ёки беш кун рўза тутиш (Насоий саҳиҳ санад билан ривоят қилган);
- Ҳар ойда тўрт кун рўза тутиш (Насоий саҳиҳ санад билан ривоят қилган);
- Ҳар ойда (бошида ёки охирида бўлишидан қатъи назар) уч кун рўза тутиш (Иbn Ҳиббон саҳиҳ санад билан, шунингдек, Аҳмад ва Ибн Можа ривоят қилишган). Бироқ олдин айтиб ўтганимиздек, бу рўзани ойдин кечали кунларда тутган афзалдир;
- Ҳар ойда икки кун рўза тутиш (Насоий саҳиҳ санад билан ривоят қилган);
- Ҳар ойда бир кун рўза тутиш. Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анхумодан ривоят қилинади: «Мен Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хузурларига бориб нафл рўза тутиш ҳақида сўрадим. Шунда у зот айтдилар: “Ойда бир кун рўза тутиб, қолган кунлар савобини ол”»¹⁶⁷.

9. Зулҳижжанинг биринчи ўн кунлигида рўза тутиш

Бухорий Ибн Аббос розияллоҳу анхумодан ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: «Бу кунлар (яъни зулҳижжанинг аввалги ўн куни) да бажарилган солиҳ амалларчалик Аллоҳга суюклироқ бўлган амаллар йўқ». (Саҳобалар) дедилар: “Ё Расулуллоҳ, Аллоҳ йўлида жиҳод қилиш ҳам (зулҳижжанинг аввалги ўн кунида қилинган амалларга teng келмайди)ми?”. “Аллоҳ йўлида-

¹⁶⁷ Муслим (1159), Ибн Ҳузайма “Саҳиҳи”да (3/300), Ибн Ҳиббон (8/416), Байҳақий (4296) ривоят қилишган.

ги жиҳод ҳам унга тенг келмайди, фақат мол ва жони билан жиҳодга чиқиб, бунинг ҳеч қайси билан уйига қайтмаган (яъни жанг майдонида шаҳид бўлган) киши бундан мустаснодир”, деди Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам»¹⁶⁸.

Хоғиз Ибн Ҳажар роҳимаҳуллоҳ айтади: «Бу ҳадис зулҳижжа ойининг аввалги ўн қунлигида рўза тутиш фазилатига далил қилинади. Чунки рўза ҳам ҳадисда зикр қилинган солиҳ амаллар жумласидандир»¹⁶⁹.

Нававий роҳимаҳуллоҳ айтади: «Бу тўққиз кунда рўза тутиш макруҳ эмас, аксинча, бу кунларда ва айниқса, зулҳижжанинг тўққизинчи куни бўлмиш арафа куни рўза тутиш ўта эътиборли мустаҳаб амаллардан»¹⁷⁰.

Нававий роҳимаҳуллоҳ билдирган фикрни «Сунани Абу Довуд» ва бошқа ҳадис тўпламларида келган ҳадис ҳам қўллаб-қувватлайди. Унда келишича, «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам зулҳижжанинг тўққизинчи куни, Ошуро куни ва ҳар ойда уч кун рўза тутар эдилар»¹⁷¹.

Лекин имом Муслим Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилган ҳадис мавзуга чигаллик киритади. Унда Ойша розияллоҳу анҳо шундай дейди: «Мен ҳеч Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламни зулҳижжа ойининг аввалги ўн кунида рўза тутганини кўрмадим»¹⁷².

Уламолар бу чигалликни бартараф этиш учун турлича фикр билдиришган.

Нававий роҳимаҳуллоҳ айтади: «Ойша розияллоҳу анҳонинг «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам зулҳижжа

¹⁶⁸ Бухорий (969), Абу Довуд (2438), Термизий (757), Ибн Можа (1727) ривоят қилишган.

¹⁶⁹ «Фатхул Борий» (2/460).

¹⁷⁰ «Шарҳи Муслим» (3/245).

¹⁷¹ Албоний сахиҳ деган. Абу Довуд (2437), Насоий (4/205) ва Аҳмад (6/423) ривоят қилишган.

¹⁷² Муслим (1176), Абу Довуд (2439), Термизий (756), Ибн Можа (1729) ривоят қилишган.

оининг аввалги ўн кунида рўза тутмадилар», деган гапи «У зот бу кунларда касаллик, сафар ва ундан бошқа узрлик ҳолатлар сабабли рўза тутмадилар» деб талқин қилинади. Ёки бўлмаса Ойша розияллоҳу анҳо Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг тутганларини кўрмаган, бироқ бундан аслида ҳам у зотнинг бу кунларда рўза тутмаганликлари келиб чиқмайди»¹⁷³.

Иbn Ҳажар роҳимаҳуллоҳ айтади: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам баъзан бирон амални яхши кўрсалар-да, умматига фарз бўлиб қолишидан кўрқиб тарк қиласар эдилар. Эҳтимол, шунинг учун бу кунларда рўза тутмагандирлар»¹⁷⁴.

Эслатма: ражаб ойида рўза тутиш

Ражаб ойида рўза тутиш ёки бу оининг маълум кунларида рўза тутиш фазилати тўғрисида бирон далил келмаган. Бу ойда рўза тутиш худди бошқа ойлардаги рўза билан баробар. Агар бирон кишининг рўза тутишга одатланган кунлари бўлса, ўша кунларда ражаб ойида ҳам рўза тутаверади. Ҳар ойда муайян кун рўза тутишга одатланмаган киши ражаб ойини хослаб рўза тутмайди ёки бу оининг бошида, шунингдек, йигирма еттинчи кечасида ҳам маҳсус рўза тутмайди. Умар розияллоҳу анхунинг ражаб ойини хослаб рўза тутишдан қайтаргани событ бўлган.

Хараша ибн Ҳурдан ривоят қилинади: “Мен Умарнинг ражабпастларни қўлларига уриб таом ейишга мажбураганини кўрдим”. У шундай дер эди: “Енглар, бу жоҳилият аҳли улуғлаган бир ойдир”¹⁷⁵.

Шунингдек, ражаб ойида рўза тутиш макруҳлиги Ибн Аббос, Абу Бакра, Анас розияллоҳу анҳум ва бошқалардан ҳам событ бўлган.

¹⁷³ «Шарҳи Муслим» (3/245).

¹⁷⁴ «Фатхул Борий» (2/460).

¹⁷⁵ Ибн Абу Шайба (2/345) ривояти. Албоний «Ирвоул ғалил»да (4/113) сахих деган.

Албоний роҳимаҳуллоҳ айтади: «Умар розияллоҳу анхунинг ражабпараастларнинг қўлларига уриб, бу ойда рўза тутишдан қайтартгани ражаб ойида мутлак рўза тутиб бўлмаслиги учун эмас, балки одамлар бу ойда рўза тутишни одат тусига киритиб олмаслиги ва худди рамазондагидек унда тўлиқ рўза тутмасликлари учундир».

Ибн Кудома роҳимаҳуллоҳ айтади: «Ражаб ойига атаб алоҳида рўза тутиш макруҳдир»¹⁷⁶.

Шу ўринда эслатиб ўтиш лозимки, «Ҳаром ойларнинг баъзи кунларида рўза тутиб, баъзи кунларида рўза тутма»¹⁷⁷ деган ҳадис ҳужжатликка яроқсиз заиф ҳадисдир. Борди-ю, ҳадис саҳих бўлганида ҳам унда ражаб ойига атаб алоҳида рўза тутишга далил йўқ.

Шунга кўра, инсон одатда тутадиган рўзасини ражаб ойида тутса бўлаверади. Аммо бу ойга хослаб алоҳида рўза тутиш ёки ражаб ойида рўза тутишнинг ўзига хос фазилати бор деб эътиқод қилиш учун бирон далил йўқ.

Иккинчидан: рўза тутишдан қайтарилган кунлар

1. Икки ҳайит: рамазон ва қурбон ҳайити кунлари рўза тутиш

Абу Хурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилинади: «Расуллуроҳу саллаллоҳу алайҳи ва саллам икки кун: қурбон ва рамазон ҳайити кунлари рўза тутишдан қайтардилар»¹⁷⁸.

¹⁷⁶ «Мугний» (4/429).

¹⁷⁷ Абу Довуд (2428), Ибн Можа (1741) ва Насоий ривояти. Ҳадисни Албоний заиф деган.

¹⁷⁸ Бухорий (1993), Муслим (1138) ривояти.

Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам икки рўза: қурбон ва рамазон ҳайити кунлари рўза тутишдан қайтардилар»¹⁷⁹.

Нававий роҳимаҳуллоҳ айтади: «Уламолар ҳар қандай ҳолатда: назр, нафл, каффорат ёки бошқа тур рўза бўлишидан қатъи назар, бу икки кунда рўза тутиш ҳаром эканига ижмо қилганлар. Агар қасддан айнан шу икки кунда рўза тутишни назр қилса, у ҳолда жумхур уламолар, жумладан, Шофеининг фикрича, қилган назри назр деб инобатга олинмайди ва унга бу икки кунлик рўза қазосини тутиш ҳам фарз бўлмайди. Абу Ҳанифанинг айтишича, бу ҳолатда қилган назри инобатга олинади ва унга мазкур икки кунлик рўза қазосини тутиб бериш фарз бўлади»¹⁸⁰.

Яъни, имом Абу Ҳанифанинг фикрича, кишининг ҳайит куни рўза тутиш тўғрисидаги назри инобатга олинади ва шунинг учун қазосини бошқа куни тутиб беради. Аммо бу кунда тутган рўзаси дуруст бўлмайди¹⁸¹. Шунингдек, инсон йилда бир кун рўза тутишни назр қилса-ю, иттифоқо бу кун ҳайит кунига тўғри келиб қолса ҳам тутган рўзаси дуруст бўлмаслигига уламолар ижмо қилишган.

2. Ташриқ кунларида рўза тутмаслик

Ташриқ кунлари деб қурбон ҳайитидан кейинги уч кун, яъни зулҳижжа ойининг 11, 12, 13 кунларига айтилади.

¹⁷⁹ Муслим (1140) ривояти.

¹⁸⁰ «Шархун Нававий ала Саҳиҳи Муслим» (3/153).

¹⁸¹ Афтидан, муаллиф ҳанафий мазҳабининг ушбу масаладаги фикрини нақл қилишда хатоликка йўл қўйган кўринади. Негаки, ҳанафий мазҳабига кўра, ҳайит куни рўза тутишни назр қилган кишининг бу кунда тутган рўзаси дуруст ва шу билан назр мажбурияти бўйинидан сокит бўлади. Бироқ ҳайит куни рўза тутгани учун гуноҳкор бўлади (таржимон).

Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “Бу кунлар (яъни ташириқ кунлари) рўза тутиладиган кунлар эмас. Бу кунлар еб-ичшии ва зикр қиласидиган кунлардир”¹⁸².

Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади: “Абдуллоҳ отаси Амр ибн Оснинг ҳузурига кирса, у таом еяётган экан. Абдуллоҳ айтади: “Отам мени таомга даъват қилдилар. — Мен рўзаман, дедим. Отам айтдилар: “Бу кунлар Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам рўза тутишдан қайтарган ва еб-ичишга буюрган кунлар”¹⁸³.

Шунга кўра, бу кунларда рўза тутиш ҳаромдир. Фақат ҳаж қилаётган киши қурбонлик топмаган тақдирда бу кунларда рўза тутади. Аллоҳ таоло айтади: «**Кимда ким қурбонлик топмаса, у ҳолда уч кун ҳажда ва уйига қайтгач етти кун рўза тутсин**» [Бақара: 196].

Ойша ва Ибн Умар розияллоҳу анҳум шундай дейишган: «Ташриқ кунларида фақат қурбонлик топмаган ҳаж қилаётган кишиларга рўза тутишга рухсат берилган»¹⁸⁴.

Бу кунларда фарз рўзанинг қазоси ёки назр рўза тутиш хусусида уламолар ўртасида ихтилоф бор. Рожиҳ фикрга кўра, ташриқ кунларида фарз рўзанинг қазоси ёки назр рўза тутиш ҳам дуруст бўлмайди. Чунки Ойша ва Ибн Умар розияллоҳу анҳумнинг сўзига кўра, бу кунларда фақат ҳаж қилаётган кишигагина рўза тутиш учун рухсат берилган. Зеро, саҳобаларнинг бу мазмундаги сўzlари худди Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳадислари хукмида бўлади. Қолаверса, юқорида зикр қилинган ҳадисда «еб-ичишга буюрган кунлар», дейилди. Үмумий тарзда айтилган бу сўз ташриқ кунларида тутилган ҳар қандай рўзага тааллуклидир.

¹⁸² Саҳиҳ ҳадис: Аҳмад (1/92), Ибн Хузайма (2147) ривояти.

¹⁸³ Саҳиҳ ҳадис: Абу Довуд (2418), Аҳмад (4/197), Ибн Хузайма (2149) ривояти.

¹⁸⁴ Бухорий (1997, 1998), Ибн Абу Шайба (3/155) ривояти.

3. Ёлғиз жума куни рўза тутмаслик

Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: “Жума-га қўшиб бир кун олдин ёки бир кун кейин рўза тутиши ниятингиз бўлмаса, ёлғиз жума куни рўза тутмангиз”¹⁸⁵.

Яна Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: “Бошқа кечаларни қўйиб фақат жума кечаси таҳажжуд ўқиманг ёки бошқа кундузларни қўйиб фақат жума кундузи рўза тутманг. (Жума куни тутган рўзангиз) одатда тутиб юрган рўзангизга тўғри келиб қолиши бундан мустаснодир”¹⁸⁶.

Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам жума куни рўзадор бўлган Жувайрия бинти Ҳорис розияллоҳу анҳонинг олдиларига кириб, ундан: “Кеча рўза тутибмидинг?”, деб сўрадилар. “Йўқ”, деди у. “Эртага ҳам рўза тутмоқчимисан?”, дедилар. “Йўқ”, деди уяна. “Ундаи бўлса, рўза тутма”, дедилар Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам”¹⁸⁷.

Юқоридаги ҳадислардан билинадики, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам фақат жума куни рўза тутишдан қайтаргандар.

Уламолар ёлғиз жума куни рўза тутиш макрух ёки ҳаромлиги хусусида ихтилофлашганлар.

Рожих фикрга кўра, фақат жума куни рўза тутиш ҳаромдир. Агар жумага қўшиб бир кун олдин ёки бир кун кейин рўза тутилса, у ҳолда бу кунда рўза тутиш жоиз. Қолаверса, жума куни тутилган рўза арафа ёки ошуро куни рўзаси, ой-

¹⁸⁵ Бухорий (1985), Муслим (1144), Абу Довуд (2420), Ибн Можа (1723), Термизий (743) ривояти.

¹⁸⁶ Муслим (1144), Аҳмад (6/444), Ибн Ҳиббон (8/376) ривояти.

¹⁸⁷ Бухорий (1986), Абу Довуд (2422), Аҳмад (6/430), Ибн Хузайма (2161) ривояти.

дин кечали кунларда тутилган рўза, кунора тутилган рўза ва ҳоказо мустаҳаб рўзаларга тўғри келиб қолса, у ҳолда ёлғиз жума куни рўза тутиш жоиз бўлади.

Иbn Ҳажар роҳимахуллоҳ айтади: “Ҳадисдан маълум бўладики, «Зайд сафардан қайтган кун ёки фалончи касалдан тузалган кун рўза тутаман», деб назр қилган киши жума куни рўза тутиши жоиздир”¹⁸⁸.

4. Ёлғиз шанба куни нафл рўза тутмаслик

Саммо розияллоҳу анҳо ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: «Шанба куни фарз рўзадан бошқа рўза тутманглар. Агар инсон бу кунда узум новдаси ёки дарахт пўстлогидан бошқа ейишга ҳеч нарса топмаса, шуни еб бўлса-да (баъзи ривоятларда: «шуни чайнаб бўлса-да), рўзасиз юрсин»¹⁸⁹.

Термизий роҳимахуллоҳ айтади: «Шанба куни рўза тутиш макруҳлиги атайин шу куни рўза тутишга тегишлидир. Чunksи яхудлар шанба кунини улуғлашади».

Нававий роҳимахуллоҳ айтади: «Алоҳида шанба куни рўза тутиш макруҳ. Агар унга қўшиб бир кун олдин ёки бир кун кейин рўза тутилса, у ҳолда макруҳ бўлмайди»¹⁹⁰.

Иbn Кудома роҳимахуллоҳ айтади: «Ҳанбалий мазҳаби уламолари айтадилар: «Алоҳида шанба куни рўза тутиш макруҳ. Агар унга қўшиб яна бир кун рўза тутса, макруҳ бўлмайди. Бунга юқорида ўтган Абу Ҳурайра ва Жувайрия розияллоҳу анҳумодан ривоят қилингган ҳадислар далилдир. Шунингдек, кишининг шанба куни тутган рўзаси унинг

¹⁸⁸ «Фатхул Борий» (4/234).

¹⁸⁹ Саҳиҳ ҳадис: Абу Довуд (2421), Термизий (744), Ибн Можа (1726), Аҳмад (6/368) ривояти.

¹⁹⁰ «Мажмуъ» (6/481).

одатда тутиб юрадиган рўзасига тўғри келиб қолса ҳам макруҳ, бўлмайди. Абу Абдуллоҳ имом Аҳмад айтади: «Ёлғиз шанба куни рўза тутишга келсак, бу ҳақда Саммодан ривоят қилинган ҳадис бор»¹⁹¹.

Иbn Муфлиҳроҳимахуллоҳ айтади: «Асрар айтади: «Абу Абдуллоҳ (имом Аҳмад) шанба куни рўза тутишга рухсат берининг далили шундаки, бу борада келган бошқа барча ҳадислар Абдуллоҳ ибн Буср розияллоҳу анхудан ривоят қилинган ҳадисга қаршидир. Умму Салама розияллоҳу анхудан ривоят қилинган ҳадис шулар жумласидан. Унда айтилишича, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шанба ва якшанба кунлари рўза тутиб: «Бу икки кун мушрикларга хос байрам. Шунинг учун мен (рўза тутиб) бу байрамларга зид иш қилишини яхши кўраман»¹⁹², деганлар»¹⁹³.

5. Шак куни рўза тутмаслик

Шак куни деб шаъбон ойининг булатли охирги кунига айтилади. Чунки бундай кунда рамазон ҳилолини кўриш имконисиз бўлиб, ой кўринган ёки кўринмаганлиги шак бўлиб қолади. Бундай пайтда рамазон ҳилоли чиққани аниқ бўлмагунча рўза тутиш жоиз эмас. Маълумки, рамазон ҳилоли чиққани ойни кўриш ёки шаъбон ойини тўлиқ ўттиз кун ҳисоблаш билан аниқ бўлади. Бироқ инсон муайян кунларда рўза тутишга одатланган бўлиб, бу кун шак кунига тўғри келиб қолса, бу кунда рўза тутиши жоиз.

Сила ибн Ашямдан ривоят қилинади: “Амморнинг хузурида эдик. Шунда у чўёда пиширилган қўй гўштини кел-

¹⁹¹ «Мугний» (4/428).

¹⁹² Ҳасан ҳадис: Аҳмад (6/323), Ҳоким (1/436) ривояти. Ҳадисни Ҳоким сахих деган ва Захабий унинг фикрини маъқуллаган.

¹⁹³ «Фуруъ» (3/124).

тириб: “Қани енглар”, деди. Даврамиздан бир киши ўзини четга тортар экан: “Мен рўзадорман”, деди. Аммор айтди: “Ким шак куни рўза тутса, (бошқа бир ривоятда: “Ким (рамазонми ёки йўқлигида) шак қилган кунида рўза тутса) Абулқосим саллаллоҳу алайҳи ва салламга осий бўлибди”¹⁹⁴.

Аксар уламоларнинг фикрича, инсон шак куни рўза тутса, гарчи рамазон ойи кирган бўлса ҳам тутган рўзаси иnobatga олинмайди ва бу кунда тутган рўзасининг ўрнига бошқа бир кун тутиб беради. Рожих фикр шу.

Шак куни ўз одатига кўра нафл рўза тутган кишининг рўзаси дурустлигига далил Абу Ҳурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилинган ҳадисдир. Унда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “Рамазондан бир ёки икки кун олдин рўза тутманглар. Кишининг одатда тутиб юрган (нафл) рўзасининг бу кунларга тўғри келиб қолиши бундан мустаснодир”¹⁹⁵.

6. Умрбод рўза тутиш ҳукми

Ибн Умар розияллоҳу анхумодан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Ким абадий (умрбод) рўза тутса, рўза ҳам тутмаган, оғзи очиқ ҳам юргаган бўлади»¹⁹⁶.

Ибн Амр розияллоҳу анхумодан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Абадий (умрбод) рўза тутган киши рўза тутмабди (ҳисоб)»¹⁹⁷.

¹⁹⁴ Саҳиҳ ҳадис: Абу Довуд (2334), Термизий (686), Насойи (4/153) ривояти.

¹⁹⁵ Бухорий (1914), Муслим (1082), Абу Довуд (2335), Термизий (685), Ибн Можа (1650), Насойи (4/149) ривояти.

¹⁹⁶ Саҳиҳ ҳадис: Ибн Можа (1705), Насойи (4/205), Аҳмад (2/189) ривояти.

¹⁹⁷ Бухорий (1977), Муслим (1159), Ибн Можа (1706), Насойи (4/204) ривояти.

Ибн Ҳажар роҳимаҳуллоҳ айтади: «Ҳадис мазмуни шундай: умрбод рўза тутган инсон суннатга хилоф қилгани боис рўза тутиш ажрига ҳам эришмайди, умрбод рўза тутиб юргани учун ўзини еб-ичишдан ҳам маҳрум қилган бўлади»¹⁹⁸.

Умрбод рўза тутиш ҳукмига келсак, бу борада уламолар турлича фикр билдиришган.

Биринчи фикр:

Бу фикрга кўра, умрбод рўза тутиш мутлақ макруҳдир. Бу Исҳоқ ибн Роҳавайҳ ва зоҳирийлар мазҳаби, шунингдек, имом Аҳмаддан нақл қилинган фикрлардан бири ҳамда моликийлардан Ибн Арабийнинг фикридир. Шунингдек, шайх Албонийнинг фикрига кўра ҳам умрбод рўза тутиш жоиз эмас.

Иккинчи фикр:

Бу фикр эгалари умрбод рўза тутишни жоиз деб биладилар. Уларнинг айтишича, умрбод рўза тутишдан қайтарган ҳадислар ҳайит ва ташриқ кунлари ҳам рўза тутган кишиларга қарата айтилган. Бинобарин, улар икки ҳайит ва ташриқ кунлари (яъни зулҳижжанинг 11–13-кунлари)дан ташқари умрбод рўза тутишни жоиз санашади.

Учинчи фикр:

Бу фикрга кўра умрбод рўза тутиш учун жисмоний имкониятга эга ва рўза тутиш бошқаларга нисбатан зиммаларидағи бурчларини бажаришга халақит бермайдиган инсонларнинг умрбод рўза тутиши мустаҳабдир. Улар ўз фикрларини қўллаб-қувватлаш учун Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинган ҳадисни далил қилишади. Унда келишича, «Ҳамза ибн Амр Асламий Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан: «Мен кетма-кет рўза тутаман. Сафарда ҳам рўза тутсан бўладими?» — деб сўради. Шунда у зот: “*Истасанг рўза тут, истасанг тутман*” — деб жавоб бердилар”¹⁹⁹. Ҳадисда Расу-

¹⁹⁸ «Фатҳул Борий» (4/261).

¹⁹⁹ Бухорий (1943), Муслим (1121), Абу Довуд (2402), Термизий (711), Насой (4/187) ва Ибн Можа (1662) ривоят қилишган.

луллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳамза Асламийнинг кетма-кет рўза тутишига индамадилар. Демак, бу умрбод рўза тутиш мустаҳаблигига далолат қиласиди.

Бироқ энг рожих фикр биринчи фикрdir. Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам унга шундай дейдилар: «Бир кун рўза тутиб, бир кун тутма. Бу Довуд алайхиссаломнинг рўзаси бўлиб, у энг мўътадил (аъло) рўзадир». Мен айтдим: «Мен ундан ҳам афзалроғига қодирман». «Ундан афзалроғи йўқ», деди Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам»²⁰⁰. Шунингдек, юқорида зикр қилинган «Абадий (умрбод) рўза тутган киши рўза тутмабди (хисоб)» ва «Ким абадий (умрбод) рўза тутса, рўза ҳам тутмаган, оғзи очиқ ҳам юрмаган бўлади» деган ҳадислар ҳам умрбод рўза тутиш жоиз эмаслигига далолат қиласиди. Абу Мусо Ашъарий розияллоҳу анхудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: «Ким умрбод рўза тутса, уни жаҳаннам мана бундай қисади», дея муштлари ни қисдилар». Шунингдек, мазкур ҳадис «мавқуф» ҳолатда, яъни Абу Мусо розияллоҳу анхунинг сўзи сифатида ҳам событ бўлган²⁰¹.

Энди Ҳамза Асламийнинг «Мен кетма-кет рўза тутаман», деган сўзига келсак, кетма-кетликдан умрбод рўза тутиш келиб чиқмайди.

Ибн Абу Шайба сахих санад билан Абу Амр Шайбонийдан ривоят қиласиди: «Умар розияллоҳу анҳуга бир кишининг умрбод рўза тутиб юрганлиги ҳақида хабар келди. Шунда Умар унинг олдига бориб қамчиси билан савалар экан: “Ол, е, эй умрбод рўза тутадиган!”, дер эди»²⁰².

²⁰⁰ Бухорий (1875), Муслим ривояти.

²⁰¹ Сахих ҳадис: Насоий (4/207), Аҳмад (4/24), Ибн Ҳиббон (3584) ривояти.

²⁰² Сахих ҳадис: Ибн Абу Шайба (2/328) ривояти.

Ибн Масъуд розияллоҳу анхудан умрбод рўза тутиш ҳақида сўралганида, бундай рўза тутишни макруҳ деб билган.

7. Кундузни кундузга улаб рўза тутмаслик

Кундузни кундузга улаб рўза тутиш²⁰³ деганда кечаси ҳам оғиз очмасдан, рўзани кейинги кундузга улаб юборишга айтилади. Абу Хурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: «Кундузни кундузга улаб рўза тутишдан четланинг». У зот бу сўзларни уч бор такрорладилар. Саҳобалар айтишди: «Ахир ўзингиз кундузни кундузга улаб рўза тутасиз-ку?». Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Сизлар бу борада мендек эмассиз. Мен кечаси тунар эканман, Раббим мени едиради ва ичиради. Кучингиз етган ишини қилингиз»²⁰⁴. Одамлар кундузни кундузга улаб рўза тутишдан тўхташмагач, у зот қаттиқ дашном бердилар.

Яна Абу Хурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Кундузни кундузга улаб рўза тутманглар», дейдилар. Шунда саҳобалар: «Ё Расулуллоҳ, ўзингиз кундузни кундузга улаб рўза тутасиз-ку?», дейишли. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Сизлар мендек эмассиз. Мен кечаси тунар эканман, Раббим мени едиради ва ичиради». Шундан кейин ҳам одамлар кундузни кундузга улаб рўза тутишдан тийилмадилар. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам одамлар билан бирга икки кундуз ва икки кеча рўза тутдилар. Шундан сўнг рамазон ойи тугаб, шаввол ойини кўрдилар. Расу-

²⁰³ Араб тилида бу кўринишида рўза тутишга “савмул висол” дейилади (таржимон).

²⁰⁴ Бухорий (1966), Муслим (1103) ривояти.

луллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам одамларга танбех оҳангида: «Агар ой кўринмай турганида яна қундузни қундузга улаб рўза тутаверган бўлардим», дедилар»²⁰⁵.

Шундай бўлса-да, рўзадор қуёш ботгач, то саҳарлик вақтига қадар рўзани давом эттириши жоиздир. Абу Саид Худрий розияллоҳу анхудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: «Қундузни қундузга улаб рўза тутманглар. Кимда ким бу ишини қилмоқчи бўлса, у ҳолда фақат саҳарлик вақтига қадар рўзасини давом эттирисин»²⁰⁶.

8. Аёл киши эридан берухсат нафл рўза тутмаслиги

Абу Ҳурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: «Аёл киши эри уйида экан, ундан берухсат (нафл) рўза тутмасин»²⁰⁷.

Ҳадиснинг бошқа бир ривоятида шундай дейилади: «Аёл киши эри уйида экан, рамазондан бошқа пайтда ундан берухсат бир кун ҳам нафл рўза тутиши ҳалол бўлмайди»²⁰⁸.

Ҳадисдан тушуниладики, аёл кишининг эри сафарда бўлса, ундан берухсат нафл рўза тутиши жоиз.

Абу Зуръа роҳимаҳуллоҳ айтади: «Эр касаллиги ёхуд шу каби ҳолатлар сабабли аёли билан «қўнгилхушлик» қилишга имкони бўлмаслиги (аёл эридан берухсат нафл рўза тутиши борасида) мазмунан унинг уйда йўқлиги билан баробардир».

²⁰⁵ Бухорий (1965), Абу Довуд (3361) ривояти.

²⁰⁶ Бухорий (1967), Абу Довуд (3361) ривояти.

²⁰⁷ Бухорий (5192), Муслим (1026), Абу Довуд (2458), Термизий (782), Ибн Можа (1761) ривояти.

²⁰⁸ Доримий (1720) ривояти. Ҳадисни шайх Албоний «Саҳиҳа»да (395) саҳиҳ деган.

Эслатма:

- Ибодатнинг бажариш вақти bemalol ёки тифиз бўлишидан қатъи назар, фарз амални бузиш жоиз эмас. Айтайлик, бирор фарз намозни дастлабки вақтида бошлаб, сўнг кейинроқ ўқиш ниятида намозни бузиши жоиз эмас. Рўза ва бошқа фарз амаллар ҳам худди шундай.
- Нафл рўзани бошлаган инсонга уни охиригача давом эттириш фарз бўлиб қолмайди. Ойша розияллоҳу анҳо ривоят қилишича, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам кунлардан бирида аёлларининг (Ойша розияллоҳу анҳонинг) олдига кириб: «(Ейишга) бирон нарса борми?», деб сўрайдилар. У: «Ҳа, уйда ҳайс²⁰⁹ бор», дейди. Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Ойша розияллоҳу анҳога: «Кўрсатчи, мен эрталаб рўза тутиши ният қилувдим», дейдилар. Ойша розияллоҳу анҳо таомни кўрсатади ва Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам уни ейдилар»²¹⁰.

Шунга қарамай, инсон нафл рўзани бирон жўяли саббисиз бузмаслиги лозим.

- Рожих фикрга кўра, нафл рўзани бузган киши қазосини тутиб бериши фарз эмас, валлоҳу аълам.

²⁰⁹ Ҳайс — хурмо, пишлоқ ва сариёғ омихтасидан тайёрланган таом номи (таржимон).

²¹⁰ Муслим (1154), Абу Довуд (2455), Термизий (734), Насойи (4/195) ривояти.

ЭЪТИКОФ

Эътикоф маъноси

Эътикоф сўзи лугавий жиҳатдан яхши ёки ёмон иш бўлишидан қатъи назар бирон нарсадан айрилмаслик ва унга кучли боғланиш маъносини англатади.

Шаръий истилоҳда эса Аллоҳ таолога тоат-ибодат қилиш мақсадида маҳсус шахснинг муайян шаклда масжиддан айрилмаслиги назарда тутилади.

Эътикофнинг шариатда борлиги

Эътикофнинг шариатда борлиги Куръон, ҳадис ва ижмо далолати билан собит бўлган.

Аллоҳ таоло Куръони каримда шундай дейди: “**Сизлар масжидларда эътикофда ўтирган ҳолингизда аёлларга яқинлик қилмангиз**” [Бақара: 187].

Эътикофнинг шариатда борлигига далолат қиласиган талай ҳадислар мавжуд. Жумладан, Ойша розияллоҳу анходан ривоят қилинган ҳадисда шундай дейилади: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам то вафот этгунларига қадар рамазоннинг охирги ўн кунлигига эътикофда ўтирас эдилар”²¹¹.

²¹¹ Бухорий (2026), Муслим (1172), Абу Довуд (2462) ва Термизий (790) ривоят қилишган.

Шунингдек, уламолар эътикофда ўтириш жоиз эканига ижмо қилишган. Буни Ибн Мунзир ўзининг “Ижмо” китобида нақл қилган ва Ибн Кудома “Муғний”да унинг сўзини тасдиқлаган.

Эътикоф ўтириш ҳукми

Нававий роҳимаҳуллоҳ “Мажмуъ”да шундай дейди: “Эътикоф ўтириш уламолар ижмоси билан суннатdir. Шунингдек, уламолар ижмо қилишларича, эътикоф ўтириш фақат назр қилиш билан фарз бўлиши мумкин. Қадр кечасига эришиш мақсадида рамазон ойининг охирги ўн кунида эътикоф ўтириш мустаҳаблиги янада таъкидлироқ бўлади”²¹².

Эътикоф ўтириш вақти

Агар инсон эътикоф ўтиришни назр қилган бўлса, у ҳолда назр қилган вақтда эътикоф ўтиради.

Бироқ жоиз эътикофга келсак, унинг муайян вақти йўқ. Рожиҳ фикрга кўра, эътикоф ўтириш вақтининг энг кўп муддатининг чеки йўқ. Эътикоф ўтиришнинг энг оз муддати хусусида уламолар ихтилофлашганлар. Имом Шофейй ва аксар фуқаҳоларнинг фикрича, эътикофнинг энг оз муддатининг чеки йўқ, ҳатто бир лаҳза бўлса ҳам эътикоф ўтириш жоиз.

Имом Молик ва имом абу Ҳанифа мазҳабидаги машҳур фикрга кўра, эътикоф бир кеча ва кундуздан кам бўлмайди. Негаки, эътикофда ўтириш учун рўза тутиш шарт қилинади.

Суннатга мувофик, рамазон ойининг охирги ўн кунлигига эътикоф ўтириш мустаҳабдир. Зеро, Расулуллоҳ

²¹² “Мажмуъ” (6/501).

саллаллоҳу алайҳи ва саллам охирги ўн кунликда эътикоф ўтирганлар. Ундан бошқа вақтларда эътикоф ўтириш ҳам жоиздир. Бунга Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анхудан ривоят қилинган қўйидаги ҳадис дадил бўлади. Умар ибн Хаттоб жоҳилият даврида бир кечада эътикоф ўтиришни назр қилганини Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга айтганида у зот: “Назрингга вафо қил”²¹³ — дейдилар.

Эътикоф рукнлари

1. Ният.
2. Эътикоф ўтирувчи шахс.
3. Масжидда ўтириш.
4. Масжид.

Эътикофда ўтирган шахс мусулмон ва эс-хуши жойида бўлиши шарт қилинади. Балоғатга етмаган ёш бола ёки аёлларнинг эътикоф ўтиришлари ҳам дуруст.

Эътикоф ўтириш учун рўза тутиш шартми?

Уламолар эътикоф ўтирган киши учун рўза шарт ёки йўқлиги борасида қўйидагича ихтилофлашганлар:

- Биринчи фикр:** эътикоф ўтирган киши рўздор бўлиши шарт эмас. Бунга далил қўйидаги ҳадислар:
- а) Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анхудан ривоят қилинади: “Жоҳилият даврида Масжиди ҳаромда бир кечада эътикоф ўтиришни назр қилган эдим. Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Назрингга вафо қил” — дедилар”.

²¹³ Бухорий (2042), Муслим (1656), Абу Довуд (3325) ва Термизий (1539) ривоят қилишган.

Маълумки, кечаси эътикоф ўтирилганда рўза тутилмайди.

- б) “Икки саҳих ҳадислар тўплами”да келишича, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шаввол ойининг аввалги ўн кунлигига эътикоф ўтирганлар²¹⁴. Шак-шубха йўқки, мазқур ўн кунлик ичига ҳайит куни ҳам киради. Ҳайит куни рўза тутиш эса ҳаромдир. Демак, ушбу ҳадис эътикоф учун рўза шарт эмаслигига далолат қилади. Бу имом Шофеий роҳимаҳуллоҳнинг фикридир.

Иккинчи фикр: эътикофда рўза тутиш шарт. Бунга қуйидагилар далил бўлади:

- а) Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Эътикофда ўтирган киши учун суннат — рўза тутмоқлигидир”²¹⁵. Маълумки, саҳобийнинг “фalon иш суннатдир”, деган сўзи марфуъ ҳадис, яъни Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга нисбат берилган ҳадис ҳукмини олади. Демак, ушбу ҳадис биз тортишаётган масаланинг айнан ечими саналади.
- б) Ибн Қаййим роҳимаҳуллоҳ айтади: “Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло эътикофни фақат рўза билан бирга зикр қилган. Шунингдек, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам фақат рўздор ҳолатларида эътикоф ўтирганлар”²¹⁶. Бу — моликий, ҳанбалий ва ҳанафий мазҳабларининг фикрлариидир. Шунингдек, бу фикр Ибн Умар, Ибн Аббос ва Ойша розияллоҳу анҳум ҳамда Урва, Зухрий, Авзоий ва Саврий роҳимаҳумуллоҳ ихтиёр қилишган фикрдир.

Қози Иёз роҳимаҳуллоҳ айтади: “Бу жумхур уламоларнинг фикри, тўғрироқ ва рожиҳроқ фикр ҳам шудир”.

²¹⁴ Бухорий (2032), Муслим (1173) ва Абу Довуд (2464) ривоят қилишган.

²¹⁵ Саҳих ҳадис. Абу Довуд (2473), Доракутний (4/201) ва Байҳақий (4/317) ривоят қилишган.

²¹⁶ “Зодул маод” (2/87).

Қолаверса, бу фикрни шайхулислом Ибн Таймия, шунингдек, Жассос “Аҳкомул Куръон”да²¹⁷ ва Ибн Абдулҳодий “Танқех”да²¹⁸ рожих, деб билишган.

Уламолар биринчи фикр эгалари келтирган далилларга қўйидагича жавоб беришган:

Биринчидан: Умар розияллоҳу анҳунинг бир кечада эътикоф ўтиришни назр қилганига келсак, айрим ривоятларда “бир кечада”нинг ўрнига “бир кундуз”²¹⁹ дейилган. Ундан ташқари баъзи ривоятларда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Умар розияллоҳу анҳуга: “Бориб, бир кун эътикоф ўтириб”, деган жойи ҳам бор.

Хофиз Ибн Ҳажар роҳимаҳуллоҳ айтади: “Ким “кечада” деган бўлса, унга қўшимча кундузни ҳам назарда тутган ёки “кундуз” деган бўлса, унга қўшимча кечани ҳам назарда тутган бўлади”²²⁰.

Иккинчидан: Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг шаввол ойининг биринчи ўн кунлигига эътикоф ўтирганига келсак, бу ҳадисга Ибн Абдулҳодий роҳимаҳуллоҳ шундай жавоб беради: “Бу ҳадис ҳайит куни ҳам эътикоф муддатига киришини очиқча ифода этмайди. Чунки Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам эътикоф ўтирган шаввол ойининг биринчи ўн кунлиги ҳайит кунидан кейинги кундан эътиборан ҳисобланган бўлиши мумкин. Балки тўғриси ҳам шудир”²²¹.

Қолаверса, ушбу ҳадисга жавоб бериш мумкин бўлган нарсалардан яна бири, баъзи ривоятларда “шаввол ойининг

²¹⁷ “Аҳкомул Куръон” (1/245).

²¹⁸ Бу фикрни Зайлаий “Насбур роя”да (2/489) Ибн Абдулҳодийдан нақл қилиган.

²¹⁹ Муслим (1656) ва Ибн Можа (2129) ривоят қилишган.

²²⁰ “Фатҳул Борий” (4/322).

²²¹ Бу фикрни Зайлаий “Насбур-роя”да (2/489) Ибн Абдулҳодийдан нақл қилиган.

биринчи ўн кунлиги” иборасининг ўрнига “шаввол ойининг охирги ўн кунлиги” дейилган.

Эътикоф ўтириладиган жой

Аллоҳ таоло айтади: “Сизлар масжидларда эътикофда ўтирган ҳолингизда аёлларга яқинлик қилмангиз” [Бақара: 187]. Уламолар эътикоф масжидда бўлиши шарт эканига иттифоқ қилишгач, эътикоф ўтириладиган масжиднинг қандай масжидлар экани хусусида турлича фикрлар билдиришган. Ушбу фикрлар ичидаги энг тўғри фикрга кўра, эътикоф жамоат намозлари ўқиладиган масжидларда бўлиши зарур. Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинган қўйидаги ҳадис бу фикрни қўллаб-қувватлайди: “Жамоат намозлари ўқиладиган масжидлардан бошқасида эътикоф ўтириб бўлмайди”²²².

Иbn Қудома роҳимаҳуллоҳ айтади: “Жамоат намозлари ўқиладиган масжид шарт қилинишига сабаб, жамоат билан намоз ўқиши вожиблигидир. Кишининг жамоат намози ўқилмайдиган масжидда эътикоф ўтириши икки ишдан бирига: ё фарз бўлган жамоатни тарқ қилиши, ё жамоат билан намоз ўқиши учун эътикоф ўтирган жойидан чиқишига олиб боради. Иккинчи ҳолатда сақланиш имкони бўла туриб, беш вақт намоз учун қайта-қайта эътикоф ўтирган жойидан чиқавериши эътикоф моҳиятига зиддир”²²³.

Дарҳақиқат, шайх Албоний роҳимаҳуллоҳ Ҳузайфа розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисга таяниб, уч масжид²²⁴дан бошқасида эътикоф дуруст эмаслигини ро-

²²² Саҳих ҳадис. Абу Довуд (2473), Байҳақий (4/315) ва Доракутний (2/201) ривоят қилишган.

²²³ “Мугний” (3/187).

²²⁴ Уч масжиддан мақсад Масжиди ҳаром, Масжиди набавий ва Масжиди ақсодир (таржимон).

жих деган. Мазкур ҳадиснинг Абу Воилдан ривоят қилинган матни қуидагича: “Хузайфа Абдуллоҳ ибн Масъудга шундай деди: “Одамлар сенинг ҳовлинг билан Абу Мусонинг ҳовлиси ўртасидаги масжидда эътикоф ўтиришибди. Ахир биласан-ку, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайхи ва саллам: “Уч масжиддан бошқасида эътикоф йўқ”, — деганлар!”. Шунда Абдуллоҳ ибн Масъуд деди: “Эҳтимол, сен унутгансан-у, одамлар эслаб қолгандир ёки сен хато қилган-у, одамлар тўғри қилишаётгандир”²²⁵.

Ҳадисдаги Ибн Масъуд розияллоҳу анхунинг сўзидан Хузайфа розияллоҳу анхунинг фикрига қўшилмаганини тушуниш мумкин. Демак, Ибн Масъуд розияллоҳу анху маҳалла масжида эътикоф ўтирганларнинг ишини тўғри деб билган, уларнинг бу ишини инкор қилмаган. Балки у Хузайфа розияллоҳу анху айтган мазкур ҳадисга зид фатво ҳам берган. Шаддод ибн Азмайдан ривоят қилинади: “Бир киши масжидда ўзига чодир тикиб олиб эътикоф ўтириди. Шунда одамлар (унинг бу ишидан норози бўлишиб) унга кичик тошчаларни отишиди. Ҳалиги киши мени Ибн Масъудни чақириб келиш учун юборди. Ибн Масъуд келиб, одамларни ҳайдаб юборди ва унинг ишини маъқуллади”²²⁶.

Агар Ибн Масъуд наздида Хузайфа зикр қилган ҳадис событ бўлганида, унга хилоф қилиши жоиз бўлмас эди.

Ундан ташқари мазкур ҳадиснинг Саид ибн Мансур ўзининг “Сунани”да келтирган ривоятида “Уч масжиддан бошқасида ёки жамоат масжидидан бошқасида эътикоф йўқ”, дейилади. Қолаверса, мазкур ҳадиснинг марфуъ ёки мавқуф ҳадислиги, яъни бу сўз Расулуллоҳ саллаллоҳу алайхи ва салламнинг сўзларими ёки сахобийнинг сўзи эканида ҳам

²²⁵ Байҳақий (4/316), Табароний “Кабир”да (9/349), Абдурраззоқ (4/347) ва Ибн Абу Шайба (3/91) ривоят қилишган. Ҳадисни шайх Албоний “Сахиха”да (2876) сахих деган.

²²⁶ Ибн Абу Шайба (2/337) ривояти.

ихтилоф бор. Ушбу омиллар йиғиндиси шуни кўрсатадики, эътикоф ўтириш фақат уч фазилатли масжидларда чекланган дейиш учун ушбу ҳадислар ҳужжатликка яроқсиздир²²⁷.

Шундай бўлса-да, мазкур уч фазилатли масжидларда эътикоф ўтириш бошқа масжидларда эътикоф ўтиришдан яхшироқдир.

Эътикофга кириш ва чиқиш вақти

Баъзи уламоларнинг айтишларича, эътикоф ўтирмоқчи бўлган одам рамазон ойининг йигирманчи куни қуёш ботишидан олдин эътикофга кириши керак. Улар ўз фикрларини исботлаш учун Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг охирги ўн кунликда эътикоф ўтирганлари ҳақидаги ҳадисни далил қилишади. Маълумки, охирги ўн кун деганда кечалар назарда тутилиб, кеча қуёш ботишидан олдин бошланади.

Шунингдек, бу уламоларнинг фикрича, эътикоф ўтирган одам рамазон ойининг охирги куни қуёш ботиши билан эътикофдан чиқади.

Бошқа бир тоифа уламоларнинг фикрига кўра, эътикоф ўтирмоқчи бўлган инсон йигирма биринчи куни тонг отишидан олдин эътикофга киради ва ҳайит куни тонгда эътикофдан чиқади. Бу фикр эгалари Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинган қўйидаги ҳадисни далил қилишади: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар рамазонда эътикоф ўтирас, бомдодни ўқигач, эътикоф ўтирадиган жойларига кирап эдилар”²²⁸. Бу эътикоф ўтирмоқчи бўлган кишининг эътикофга кириш вақтини аниқ кўрсатувчи далиллар.

²²⁷ Шайх Жосим Фахд Дусарийнинг шайх Албонийга раддия тарзида ёзган “Дафъул эътисоф ан маҳаллил эътикоф” (Эътикоф жойидан ададишиш ва зулмни кетказишиш) деган фойдали рисоласи бор.

²²⁸ Муслим (1172), Абу Довуд (2464), Термизий (791), Насой (2/44) ва Ибн Можа (1771) ривоят қилишган.

Эътикофдан ҳайит куни тонгда чиқиши кўрсатувчи далилни имом Бухорий ривоят қилиб, “Эътикофидан тонгда чиққан киши тўғрисидаги боб”, дея сарлавҳа қўйган. Сўнг сарлавҳа остида Абу Сайд Худрий розияллоҳу анҳу ривоят қилган ҳадисни келтирган. Абу Сайд Худрий шундай дейди: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан ўрта ўн кунлиқда эътикоф ўтиридик. Йигирманчи куннинг тонггида кўч-кўронимизни кўчирдик”²²⁹.

Ушбу далил эътикофдан ҳайит куни тонгда чиқиш рожиҳ эканини кўрсатади²³⁰.

Айни дамда мазкур фикр кўплаб салаф уламоларидан событ бўлган. Имом Молик “Муватто”да зикр қилишича, баъзи аҳли илмлар рамазоннинг охирги ўн кунлигига эътикоф ўтирсалар то одамлар билан ҳайит намозида иштирок этмагунларича уйларига қайтмаганларини кўрган.

Моликроҳимаҳуллоҳ айтади: “Бу иш ўтган фозил кишилардан менга етиб келган. Бу – эътикофдан чиқиш борасида мен эшитган энг манзур фикр”²³¹.

Иброҳим Нахаийроҳимаҳуллоҳ айтади: “Уламолар эътикоф ўтирган одам ҳайит намозига масжиддан чиқиб бориши учун ҳайит кечаси масжидда тунашини мустаҳаб санашар эди”²³².

²²⁹ Бухорий (2040).

²³⁰ Дарҳақиқат, баъзи уламолар томонидан мазкур ҳадис таъвил – талқин қилинишича, саҳобалар кун ботгач эътикофдан чиққанлар, бироқ кўчларини ҳайит куни тонгда кўчиргандар. Мазкур талқинни Ибн Ҳиббон ва бошқалар келтирган ривоят қўллаб қувватлайди. Бу ривоятда келишича, рамазоннинг йигирманчи кечаси тугаб, йигрма биринчи кечани қарши олганида Абу Сайд Худрий уйига қайтмас, у билан бирга ўтиргандар эса уйларига қайтар эдилар. Бу ривоят кун ботгач уйга қайтиш жоиз, тонггача масжидда қолиш эса афзал эканини кўрсатади.

²³¹ “Муватто” (1/315/6).

²³² Ибн Абу Шайба (3/92).

Эътикофга хос амаллар

Эътикоф ўтиришдан мақсад бандада Аллоҳга яқинлаштирадиган тоат-ибодатларни бажаришга ўзини бағишилашидир. Аслини олганда, эътикоф ўтирган одам намоз, зикр ва Куръон тиловати каби масжидга хос солих амаллар билан машғул бўлиши лозим. Бу имом Абу Ҳанифа, имом Молик ва имом Шофеийларнинг мазҳаби, шунингдек, имом Аҳмаддан ривоят қилинган машҳур фикрdir. Буни Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинган қуйидаги ривоят қўллаб-қувватлайди: “Эътикоф ўтирган одам касал зиёрат қилмаслиги, жанозага қатнашмаслиги, аёлинни ушламаслиги, уни қучоқламаслиги ва зарурат туғилмаса масжиддан чиқмаслиги лозим”²³³.

Айрим уламолар эътикоф ўтирган кишига касал зиёрат қилиш, жанозага қатнашиш ва шу каби ҳар қандай солих амалларни бажаришга рухсат берганлар, фақат масжидга хос ибодатларга чекламаганлар. Бироқ юқорида келтирилган ҳадисга биноан биринчи фикр рожиҳdir.

Эътикоф ўтирган одам қилиши жоиз бўлган ишлар

- Хожат чиқариш учун, шунингдек, хизмат қиласидиган одам топмаса егулик олиб келиш учун масжиддан чиқиши жоиз.

Ойша розияллоҳу анҳо айтади: “Расулуллоҳ саллалоҳу алайҳи ва саллам эътикоф ўтирсалар (масжидда туриб) бошларини менга яқинлаштираса ва мен (хужрада турган ҳолимда) у зотнинг соchlарини тарааб қўяр эдим. Расулуллоҳ саллалоҳу алайҳи ва саллам фақат хожат чиқариш учунгина уйларига кирап эдилар”²³⁴.

²³³ Абу Довуд (2473).

²³⁴ Муслим (297), Абу Довуд (2467) ва Ибн Ҳиббон (3672) ривоят қилишган.

2. Таҳорат ёки ғұсл қилиш учун масжиддан чиқиши, шунингдек, масжиднинг ўзида ҳам таҳорат ёки ғұсл қилиши жоиз.
3. Соч тараши жоиз ва бу эътикофга зид иш эмас.

Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Расуллұлох саллаллоҳу алайҳи ва саллам масжидда эътикоф ўтирган ҳолларыда бошларини олдимга киритар ва мен соchlарини тараб қүяр әдим. У зот ҳожат чиқариш учунгина уйга кирап әдилар”²³⁵.

Хаттобий роҳимахуллоҳ айтади: “Соч ва тирнокларни олиш ҳамда баданни тозалаш ҳам соч тарашга ўхшаш жоиз ишлардир... Бундан ейиш-ичиш каби мубоҳ ишларни қилиш жоизиги келиб чиқади...”²³⁶.

4. Масжидда чодир тикиб олиш жоиз. Расуллұлох саллаллоҳу алайҳи ва саллам эътикоф ўтирсалар Ойша розияллоҳу анҳо у зотга атаб чодир тикиб берар әди”²³⁷.
5. Жумҳур уламолар эътикоф ўтирган кишига зарурий нарсаларга әришиш учун савдо-сотиқ қилишга рухсат берганлар. Бироқ уламолар мол-дунё орттириш мақсадида тижорат ёки ҳұнармандчилік билан шуғулланиш жоиз әмаслигига иттифоқ қилғанлар.
6. Ибн Ҳажар роҳимахуллоҳ айтади: “Эътикоф ўтирган одам зиёратчисини кузатиши, зиёратчиси ёки бошқалар билан суҳбатлашиши, аёли билан холи қолиши, аёли эътикофдаги эрини зиёратига келса, у билан күришиши каби мубоҳ ишлар билан шуғулланиши жоиздир”²³⁸.
7. Нававий роҳимахуллоҳ айтади: “Эътикоф ўтирган одам уйланиши ва уйлантириши жоиз. Дарҳақиқат, буни имом Шофейй “Мұхтасар”да сўзма-сўз айтган”.

²³⁵ Бухорий (2046), Муслим (297), Абу Довуд (2469), Ибн Можа (633, 1778), Насойи (1/193) ва Ибн Ҳиббон (3669) ривоят қилишган.

²³⁶ “Маолимус сунан” (2/834), “Сунани Абу Довуд” ҳошияси.

²³⁷ Бухорий (2034).

²³⁸ “Фатхул Борий” (4/329).

8. Рожих фикрга кўра, эътикоф ўтирган одам атири сепиши жоиз.
9. Эътикоф ўтирган киши гувоҳлик бериши лозим бўлиб қолса, гувоҳлик бериш учун масжиддан чикиши жоиз, бу унинг эътикофини бузмайди²³⁹. Бунга Аллоҳ таолонинг қуидаги сўзи далилдир: “Гувоҳлар чақирилсалар (гувоҳлик беришдан) бош тортмасинлар” [Бақара: 282].
10. Истиҳоза кўрган аёл эътикоф ўтириши жоиз. Ойша розияллоҳу анҳо айтади: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга истиҳоза кўрган аёлларидан бири эътикоф ўтирди. У қизил ва сариқ қон кўрар, баъзан намоз ўқир экан (бўйрага қон томмаслиги учун) остига тогора ҳам қўйиб қўяр эдик”²⁴⁰.
11. Ҳайз кўрган аёлнинг эътикоф ўтириш масаласи унинг масжидда ўтириши жоиз ёки йўқлиги хусусидаги масалага боғлиқ. Биз таҳорат бобида айтиб ўтганимиздек, ҳайз кўрган аёлнинг масжидда ўтириши жоиз, валлоҳу аълам. Албатта ҳайз кўрган аёлнинг эътикоф ўтириши жоиз, деган ҳукм эътикофда рўзани шарт қилмаган уламарнинг фикрига кўра тўғридир.
12. Аёл киши эътикоф ўтириши учун эридан рухсат олиши зарур. Агар аёл эридан берухсат эътикоф ўтирса, эри уни эътикофдан чиқариб олишга ҳаққи бор. Шунингдек, агар

²³⁹ Шунингдек, эътикоф ўтирган киши айбланиш эҳтимоли бўлган шубҳали ҳолатлардан ўзини оқлаши ҳам жоиз. “Икки саҳиҳ ҳадислар тўплами”да келишича, Сафия бинти Хуяй розияллоҳу анҳо эътикоф ўтирган Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг олдиларига келади. Сафия уйга қайтмоқчи бўлганида Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам кузатиб қўйиш учун у билан бирга юрадилар. Шунда уларни ансорлардан бир киши (Бошқа бир ривоятда келишича, икки киши) кўради. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Бу ёққа кел”, дея анзорийни олдиларига чақирадилар ва “(Мабодо, ёмон хаёлга борма), бу — Сафия. Негаки, шайтон одам боласининг қон томирларида юради” — дейдилар.

²⁴⁰ Бухорий (2037).

аёл эрининг рухсати билан эътикоф ўтирган бўлса ҳам, рухсатини қайтиб олиши ва аёлинни эътикофдан ман қилиши жоиз.

“Саҳихи Бухорий”да событ бўлишича, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам рамазон ойининг охирги ўн кунлигига эътикоф ўтироқчи бўлдилар. Шундада Ойша ҳам бирга эътикоф ўтириш учун Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан изн сўраган эди, унга изн бердилар. Ҳафса Ойшадан Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан унга ҳам изн олишини илтимос қилган эди, илтимосини бажарди. Буни кўрган Зайнаб бинти Жаҳш ҳам масжидда ўзига аatab бир чодир қурдирди. Ойша айтади: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам намоз ўқиб бўлгач, чодирига қайтар әдилар. У зотнинг кўзи чодирларга тушди. “Бу нимаси?!?” — сўради Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам. “Булар Ойша, Ҳафса ва Зайнабнинг чодирлари” — дейишиди одамлар. У зот айтдилар: “Бу билан улар яхши амал қилмоқчимилар?! Мен эътикоф ўтирмайман!”. Шундай қилиб, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам эътикофдан чиқдилар (ва аёлларини ҳам чиқардилар). Рамазон рўзаси тугагач, шаввол ойида ўн кун эътикоф ўтирдилар”²⁴¹.

Эътикофни бузадиган амаллар

Уламолар қасддан жинсий қўшилиш натижасида эътикоф бузилишига ижмо қилганлар. Аллоҳ таоло айтади: “Сизлар масжидларда эътикофда ўтирган ҳолингизда аёлларга яқинлик қилмангиз” [Бақара: 187].

Бундай ҳолатда инсон бузиб қўйган эътикофининг қазосини адo этиши лозимдир.

²⁴¹ Бухорий (2045) ва Муслим (1173) ривояти.

Борди-ю, эътикофда эканини унугиб жинсий яқинлик қиласа, эътикофи бузилмайди.

Бироқ жинсий яқинлик қилмасдан аёлининг баданини ушласа, уни қучоқласа, бу хусусда уламолар қуидагича ихтилофлашганлар:

- И мом Моликнинг фикрича, агар аёлини шаҳват билан қучоқласа эътикофи бузилади. Айни пайтда бу шофеий мазҳабидаги икки фикрдан тўғрироғидир.
- И мом Абу Ҳанифа ва имом Аҳмаднинг фикрича, шаҳват билан ушлаш ёки қучоқлаш оқибатида маний тўқса эътикофи бузилади, акс ҳолда зиёни йўқ.
- Учинчи фикрга кўра, ҳар икки ҳолатда ҳам эътикофи бузилмайди. Бу фикрни Ибн Мунзир ихтиёр қилган.

Эътикоф қазоси

“Икки саҳих ҳадислар тўплами” ва бошқа ҳадис тўпламларида собит бўлишича, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам рамазон ойининг охирги ўн кунлигига эътикоф ўтироқчи бўладилар. Шунда Зайнаб буюради, унга атаб (масжидда) чодир тикилади. Ундан бошқа Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг аёллари ҳам чодирларини тикишни буюрадилар ва уларга ҳам атаб чодирлар тикилади. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бомдодни ўқиб келиб қарасалар чодирлар тикилган. “Яхши амал қилмоқчимишлар?!?” — дейдилар у зот ва чодирларни бузишга буюрадилар. Чодирлар бузилади ва Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам (ўша иили) рамазон ойида эътикоф ўтиришни тарқ қиладилар. Сўнгра шаввол ойининг охирги ўн кунлиги (Бухорий келтирган бошқа бир ривоятда эса: “шаввол ойининг биринчи ўн кунлигига эътикоф ўтирадилар²⁴²”.

²⁴² Бухорий (2033) ва Муслим (1173) ривояти.

Ушбу ҳадисда инсон бажаришга одатланган нафл ибодатлар вақтида бажарилмаса қазоси адо этилишига далил бор.

ҚАДР КЕЧАСИ

Биринчидан: Қадр кечасининг фазилати

Қадр кечасининг талай фазилатлари бор. Жумладан:

1. Куръони карим қадр кечасида нозил бўлди. Аллоҳ таоло айтади: «**Албатта, Биз Куръонни қадр кечасида нозил қилдик**» [Қадр: 1].
2. У минг ойдан яхшироқдир. Аллоҳ таоло айтади: «**Қадр кечаси минг ойдан яхшироқдир**» [Қадр: 2]. Уламолар бу кечанинг минг ойдан яхшироқлигидан нима назарда тутилганлиги хусусида ихтилоф қилишган.

Иbn Жарир роҳимахуллоҳ айтади: «Бу борадаги Куръоннинг зоҳирига муносиб бўлган энг тўғри фикр «Қадр кечасида қилинган амал бу кечадан бошқа пайтда қилинган минг ойлик амалдан яхшироқдир» деган кишининг фикридир»²⁴³. Мазкур фикрни Иbn Касир ўзининг «Тафсир» китобида тўғри деб ҳисоблайди.

3. Бу кечада малоикалар ва Жаброил алайҳиссалом ерга тушишади. Аллоҳ таоло айтади: «**У кечада фариштлар ва Рух (яъни Жаброил алайҳиссалом) Раббиларининг изни илиа (йил давомида қилинадиган) барча ишларни (осмондан заминга) олиб тушадилар**» [Қадр: 4].

²⁴³ «Тафсири Табарий» (30/167).

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: «Қадр кечаси йигирма еттинчи ёки йигирма тўққизинч кечадир. Бу кечада (осмондан) ерга тушган фаришталар сони тошларнинг сонидан ҳам кўпроқдир»²⁴⁴.

4. Бу кеча тинчлик ва омонлик кечасидир. Аллоҳ таоло айтади: «**У кеча то тонг отгунича тинчлик ва омонликдир**» [Қадр: 5]. Уламолар ушбу оят тафсири хусусида ихтилоф қилганлар. Баъзи фикрларда айтилишича, бу кеча ҳар қандай ёмонликлардан холи бўлиб, унда фақат тинчлик ва омонлик бўлади. Бошқа бир фикрда айтилишича, бу кечада фаришталар мўминларга салом айтади, омонлик тилайди. Учинчи бир фикрга кўра, бу кечада шайтон ёмонлик қилишга қодир бўлмайди. Оят тафсирида бундан бошқа яна талай фикрлар ҳам айтилган.
5. Қадр кечаси муборак кечадир. Аллоҳ таоло айтади: «**Албатта, Биз Қуръонни муборак кечада нозил қилдик**» [Духон: 3]. Ибн Аббос ушбу оят тафсирида айтади: «Яъни қадр кечасида нозил қилдик».
6. Бу кечада бир йиллик ишлар белгиланади. Аллоҳ таоло айтади: «**У кечада (то кейинги йил шу пайтгача юз берадиган) барча ҳикматли, пухта ва мустаҳкам ишлар (фаришталарга) батафсил баён қилинади**» [Духон: 4].
7. Бу кечада иймон ва ихлос билан тоат-ибодат қилганинг ўтган гуноҳлари кечирилади. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “*Кимда ким қадр кечасини (унинг ҳақ эканига) иймон билан ва холис*

²⁴⁴ Санади ҳасан. Ибн Хузайма (2194), Таёлисий (2545) ривояти.

Аллоҳдан ажр умид қилган ҳолда тоат-ибодат билан ўтказса, унинг ўтган гуноҳлари мағфират қилинади”²⁴⁵.

Иккинчидан: қадр кечаси деб номланиш сабаби

Хофиз Ибн Ҳажар роҳимаҳуллоҳ айтади: «Бу кечага ном қилиб берилган қадр сўзидан нима мақсад қилингани хусусида уламолар ихтилоф қилишган.

Баъзиларнинг айтишича, бу сўздан худди Аллоҳ таолонинг қуидаги оятидагидек, «таъзим — улуғлаш» маънози назарда тутилган. Аллоҳ таоло айтади: «**Улар Аллоҳни ҳақиқий қадрига етмадилар (яъни У зотни Ўзига муносиб тарзда улуғламадилар**» [Зумар: 67]. Бинобарин, бу кечада Куръон нозил бўлгани, фаришталар ер юзига тушгани, барака, раҳмат ва мағфират ёғилгани ёки бу кечани тоат-ибодат билан ўтказган киши улуғ кишига айлангани учун бу кеча қадр кечаси, яъни улуғ кеча бўлди.

Бошқа бир фикрга кўра, қадр сўзидан «торайиш» маънози кўзда тутилган. Зеро, «қадр» сўзи қуидаги оядта ана шу маънода қўлланилган: «**Кимнинг ризқи торайтирилган (яъни камбағал) бўлса...**» [Талоқ: 7]. Қадр кечасининг «торайиш кечаси» деб номланишига сабаб унинг қатъий равища қайси кеча экани маҳфий тутилгани ёки бу кечада осмондан тушган фаришталарга замин торлик қилганидир.

Учинчи бир фикрга кўра, бу ўринда қадр сўзидан “белгилаш, ўлчаш” маънолари назарда тутилган. Зеро, бу кечада бир йиллик ишлар белгиланади. Аллоҳ таоло айтади: «**У кечада (то кейинги йил шу пайтгача юз берадиган) барча**

²⁴⁵ Бухорий (2014), Муслим (760), Абу Довуд (1372), Термизий (683), Насой (4/156, 8/117) ривоят қилишган.

ҳикматли, пухта ва мустаҳкам ишлар (фаришталарга) батадасил баён қилинади» [Духон: 4]»²⁴⁶.

Учинчидан: Қадр кечасини излаш ва охирги ўн кунликда тоат-ибодатга қаттиқроқ киришиш мустаҳаблиги

Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: «Қадр кечасини рамазоннинг охирги ўн кунлигининг тоқ кечаларидан излангиз»²⁴⁷.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам рамазоннинг охирги ўн кунлигига тоат-ибодатга янада қаттиқроқ киришар эдилар. Ойша розияллоҳу анҳо айтади: «Охирги ўн кунлик кирса, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам ибодатга қаттиқ тиришар ва аёлларига яқинлик қилишдан четланар, тунни ибодат билан ўтказиб, аёлларини (ҳам ибодат қилишлари учун) уйғотар эдилар»²⁴⁸.

Шуни билиш лозимки, қадр кечасини ўтказиб юборган киши кўп яхшилиқдан бебаҳра қолади.

Анас розияллоҳу анҳу айтади: «Рамазон ойи кирди. Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Сизларга мана бу ой келди. Унда минг ойдан яхшироқ бир кеча бор. Кимда ким бу кечадан маҳрум бўлса, аниқ барча яхшилиқдан маҳрум бўлибди. Унинг яхшиликларидан фақат маҳрум кишигина бебаҳра қолади»²⁴⁹.

²⁴⁶ «Фатхул Борий» (4/355).

²⁴⁷ Бухорий (2017), Муслим (1167) ривояти.

²⁴⁸ Бухорий (2025), Муслим (1174) ривояти.

²⁴⁹ Ҳасан ҳадис: Ибн Можа (1644) ривояти. Ушбу ҳадис мазмунини қўллаб-қувватловчи Насойи «Кубро»да (2416) Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадис бор. Ҳадисни Албоний «Тарғиб ва тарҳиб»да (1/818) ҳасан деган.

Түртинчидан: Бу кечада қилиш мустаҳаб бўлган амаллар

Қадр кечасида тоат-ибодатга қаттиқ киришиш мустаҳабдир. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан охирги ўн кунлиқда тоат-ибодатга қаттиқ тиришганлари тўғрисида ҳадислар ривоят қилинган. Бу кечада жумладан қуйидаги амалларни қилиш мустаҳаб саналади:

1. Эътикофда ўтириш

Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинган ҳадисда шундай дейилади: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам то вафот этгунларига қадар рамазоннинг охирги ўн кунлигига эътикофда ўтирас әдилар»²⁵⁰.

2. Қадр кечасида иймон ва ихлос билан ибодат қилиш

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: “Кимда ким қадр кечасини (унинг ҳақ эканига) иймон билан ва холис Аллоҳдан ажр умид қилган ҳолда тоат-ибодат билан ўтказса, унинг ўтган гуноҳлари мағfirat қилинади”²⁵¹.

²⁵⁰ Бухорий (2025), Муслим (1172), Абу Довуд (2462), Термизий (79) ривояти.

²⁵¹ Бухорий (2014), Муслим (760), Абу Довуд (1372), Термизий (683), Насой (4/156, 8/117) ривоят қилишган.

3. Дуо қилиш

Ойша розияллоҳу анҳо Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан сўради: «Айтингчи, қадр кечасига тўғри келиб қолсам, нима деб дуо қиласай?». Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Ё Аллоҳ, албатта Сен афв қилишини яхши кўрадиган афв қилувчи зотсан. Шундай экан, мени афв қил», дегин»²⁵², дедилар».

4. Оиласини намозга уйғотиш

Бу ҳақдаги ҳадисни юқорида ҳам келтирган эдик. Ҳадисда айтилишича, «Охирги ўн кунлик кирса, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам ибодатга қаттиқ тиришар ва аёлларига яқинлик қилишдан четланар, тунни ибодат билан ўтказиб, аёлларини (ҳам ибодат қилишилари учун) уйғотар эдилар»²⁵³. Тунни ибодат билан ўтказиш деганда намоз ўқиш, Куръон тиловат қилиш, зикр айтиш ва ундан бошқа турли-туман ибодатлар назарда тутилади.

Бешинчидан: қадр кечасининг вақти

Уламолар қадр кечасининг вақтини белгилаш хусусида қирқдан ошиқ фикрлар билдиришган. Мазкур фикрлар ичидаги энг тўғри ва асосли фикрга кўра, қадр кечаси рама-

²⁵² Саҳиҳ: Термизий (3513), Ибн Можа (3850), Аҳмад (6/171), Ҳоким (1/712) ривояти. Ҳадисни саҳиҳ деганлар: Термизий («Суннани»да), Ҳоким (Бухорий ва Муслим шартига мос) ва Албоний («Саҳиҳул жомеъ», 4423).

²⁵³ Бухорий (2025), Муслим (1174) ривояти.

зоннинг охирги ўн кунлигининг тоқ кечаларида яширинган бўлиб, ҳар йили ўзгариб туриши мумкин.

Қадр кечаси охирги ўн кунликнинг тоқ кечаларида эканига Ойша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинган ҳадис далил бўлади. Унда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дейдилар: «*Қадр кечасини рамазоннинг охирги ўн кунлигининг тоқ кечаларидан излангиз*»²⁵⁴.

Энди қадр кечасининг кўчиб юриши масаласига келсак, дарҳақиқат, бу кеча рамазоннинг йигирма биринчи, йигирма учинчи, йигирма бешинчи, йигирма еттинчи ва йигирма тўққизинчи кечаларига тўғри келиши тўғрисида ҳадислар келган.

Абу Саид Худрий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам жумладан шундай дейдилар: «*Менга бу кеча (яъни қадр кечаси) нинг вақти тушибимда кўрсатилди, сўнг унуттирилдим. Шундай экан, уни охирги ўн кунликдан — ҳар бир тоқ кечалардан изланглар. Дарҳақиқат, тушибимда (бу кечанинг тонгида) сув ва лойда сажда қилаётганимни кўрдим*». Абу Саид Худрий айтади: «*Ўша кечаси шаррос ёмғир ёғди. Йигирма биринчи кечада масжид томидан Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам намозгоҳига чакка ўтди. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламни ўз кўзларим билан кўрдим, бомдодни ўқиб қайтар эканлар, у зотга қарадим, юзлари лой ва сувга беланганд эди*»²⁵⁵.

Ушбу ҳадисда қадр кечаси йигирма биринчи кечага тўғри келгани айтилмоқда.

Абдуллоҳ ибн Унаис розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган бошқа бир ҳадисда келишича, «бир киши Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан «*Ё Расулуллоҳ, бу муборак*

²⁵⁴ Бухорий (2017), Муслим (1167) ривояти.

²⁵⁵ Бухорий (2018, 2027), Муслим (1167), Абу Довуд (1382), Насойи (3/79) ривояти.

кечани қачон топсак бўлади?», деб сўрайди. Шунда у зот: «Шу кеча — йигирма учинчи кечада топасизлар», деб жавоб берадилар»²⁵⁶.

Ибн Аббос розияллоҳу анҳумодан қадр кечасининг йигирма еттинчи кеча экани хусусида сабит ривоят қилинган. Шунингдек, бу Убай ибн Каъбдан марфуъ — Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга нисбат берилган ҳолда ҳам ривоят қилинган²⁵⁷.

Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анхудан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: «Қадр кечасини охирги кечада топасизлар»²⁵⁸.

Олтинчидан: қадр кечасининг маҳфий қилиниш сабаби

Убода ибн Собит розияллоҳу анхудан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бизларга қадр кечасининг (вақтини) билдириш учун чиқдилар. Шунда мусулмонлардан икки киши жанжаллашиб қолишли. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Мен сизларга қадр кечасининг вақтини билдириш учун чиққан эдим. Бироқ фалончи билан фалончи жанжаллашиб қолиб, бу кечанинг вақти тўғрисидаги билим ёдимдан кўтарилди. Шояд, бу сизлар учун яхшилик бўлса. Бу кечани (йигирма) тўққизинчи, (йигирма) еттинчи ва (йигирма) бешинчи кечалардан излангиз»²⁵⁹. Баъ-

²⁵⁶ Саҳих ҳадис: Ибн Хузайма (2185), Муслим (1165) ривояти. Муслим ривояти юқорида Абу Саид розияллоҳу анхудан келтирилган ривоятга ўхшаб кетади, фақат унда «йигирма биринчи кеча» ўрнига «йигирма учинчи кеча» дейилган.

²⁵⁷ Ҳасан ҳадис: Ибн Хузайма (2187), Аҳмад (10/286, «Ал-фатҳ ар-раббиний») ривояти.

²⁵⁸ Саҳих ҳадис: Ибн Хузайма (2189) ривояти.

²⁵⁹ Бухорий (2023) ривояти.

зи ривоятларда «охирги ўн кунликдан излангиз», дейилади.

Ушбу ҳадис қадр кечасининг вақтини унутишга жанжал сабаб бўлганига далолат қиласди.

«Саҳихи Муслим»да Абу Ҳурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: «Тушимда менга қадр кечасининг вақти билдирилди. Сўнг аёлларимдан бири мени уйғотганида қадр кечасининг вақтини унутиб қўйдим»²⁶⁰.

Хофиз Ибн Ҳажар роҳимаҳуллоҳ айтади: «Бу — (қадр кечаси вақтини) унутишнинг бошқа бир сабаби. Бинобарин, воқеа икки бор такрорланган бўлиши мумкин. Унга кўра, Абу Ҳурайранинг ҳадисидаги «кўриш» тушда содир бўлган ва унутишга уйғотиш сабаб бўлган бўлса, ундан бошқаларнинг ҳадисларидағи «кўриш» уйғоқликда юз берган ва унутишга жанжал сабаб бўлган. Шунингдек, аслида унутишлик воқеаси бир бор юз берган бўлиши, бинобарин, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам мазкур икки сабабдан келиб чиқиб икки бор унуган бўлишлари ёки Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам «Аёлларимдан бири мени уйғотди ва мен икки кишининг ўзаро жанжалини эшитдим. Улар иккисининг ўртасини ажратиш учун ўрнимдан турган эдим, бу икки иш (яъни уйғотиш ва жанжал) билан машғул бўлиб, (Аллоҳ менга билдирган) қадр кечасининг вақтини унуддим», деган маънони назарда тутган бўлишлари ҳам мумкин»²⁶¹.

Қадр кечасининг махфий қилиниши ҳикмати

Хофиз Ибн Ҳажар роҳимаҳуллоҳ айтади: «Уламолар айтади: «Одамлар қадр кечасига мушарраф бўлиш йўлида тиришиш-

²⁶⁰ Муслим (1166), Аҳмад (2/291) ривояти.

²⁶¹ «Фатҳул Борий» (4/268).

лари учун бу кеча маҳфий қилинди. Агар бунинг учун муайян кеча белгиланганнида фақат шу кечага чекланиб қолинган бўлур эди»²⁶².

Еттинчидан: қадр кечасининг аломатлари

Қадр кечасининг аломатларини баён қилган талай ҳадислар келган. Мен қўйида улардан саҳиҳ бўлганларинигина келтириб ўтаман:

1. Қадр кечаси иссиқ ҳам, совуқ ҳам бўлмаган мўътадил ва порлоқ кечадир.

Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: “Менга тушимда қадр кечаси қайси кеча экани айтилган эди, сўнг унумтирилдим. Қадр кечаси охирги ўн кечаларда яширган. У иссиқ ҳам, совуқ ҳам бўлмаган порлоқ ва ёқимли кечадир”²⁶³.

2. Қадр кечаси тонгида қуёш шуъласиз, қизариб чиқади.

Зир ибн Хубайшдан ривоят қилинади: “Биз айтдик: “Эй Абул Мунзир (яъни Убай ибн Каъб), қадр кечаси нимаси билан ажralиб туради?” У деди: “Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтган белги ёки аломат билан ажralиб туради: ўша куни қуёш чиқаётган пайтда (кўзни қамаштирадиган) шуъласи бўлмайди”²⁶⁴.

²⁶² «Фатхул Борий» (4/315).

²⁶³ Саҳиҳ ҳадис: Ибн Хузайма (2190, 2192, 2193), Ибн Ҳиббон (3688) ва Аҳмад (5/324) ривояти.

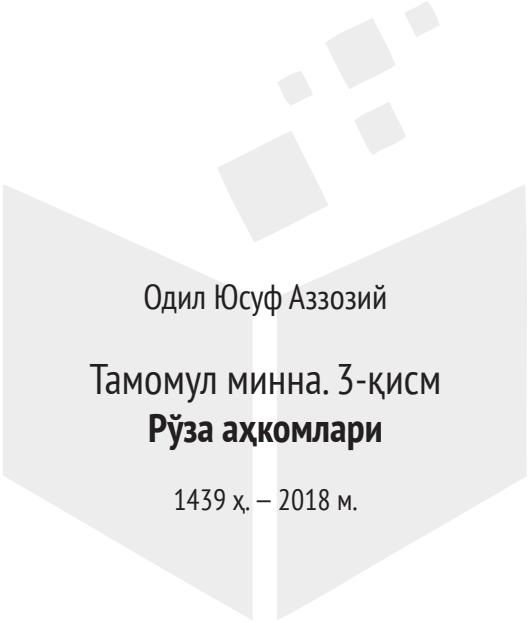
²⁶⁴ Муслим (762), Абу Довуд (1378), Термизий (793) ривояти.

МУНДАРИЖА

МУҚАДДИМА.....	5
РЎЗАГА ОИД ҲУКМЛАР	7
Рўзанинг таърифи.....	7
Рўзанинг фазилати	7
Рамазон ойи рўзасининг фазилати	9
Рамазонда вақтидан олдин рўзасини очганлар учун таҳдид.....	10
Рўза турлари.....	11
РАМАЗОН РЎЗАСИ	13
Рамазон рўзасининг ҳукми	13
Рамазон рўзасининг фарз қилиниш босқичлари	14
Рўза кимларга фарз?.....	15
ОЙ КЎРИШГА ОИД ҲУКМЛАР	19
1. Шаъбон ойининг кунларини хисоблаб бориш	19
2. Ой кўришдаги мўътабар восита – уни кўз билан кўриш.....	19
3. Ой кўришда эътиборга олинадиган гувохлар сони	21
4. Ҳилолни бир ўлка аҳолиси кўриб, бошқалар кўрмаса, нимада бўлади?.....	22
<i>Мавзуга оид айрим мулоҳазалар:</i>	26
РЎЗА РУКНЛАРИ	27
Биринчи руқн: ният.....	27
<i>Ниятнинг моҳияти.....</i>	27
<i>Иккинчи масала: ҳар кун учун алоҳида ният қилиши</i>	29
<i>Учинчи масала: ниятни бузиш</i>	29
<i>Мавзуга доир айрим мулоҳазалар:</i>	30
Иккинчи руқн: тийилиш	31
<i>Мавзуга доир айрим мулоҳазалар:</i>	33
РЎЗАНИ БУЗУВЧИ АМАЛЛАР	37
Биринчидан: рўзани бузувчи ҳамда қазо ва каффоратни фарз қилувчи амаллар:	37

<i>Мавзуга оид масала ва мулоҳазалар:</i>	39
Иккинчидан: рўзани бузадиган ва фақат қазони фарз қиласидиган амаллар	41
<i>Мавзуга оид масала ва мулоҳазалар:</i>	43
МАХСУС ҲОЛАТЛАРДА РЎЗА ТУТИШГА ОИД ҲУКМЛАР	55
Биринчидан: сафарда рўза тутиш	55
<i>Биринчи масала: сафарда рўза тутиши ҳукми:</i>	55
<i>Иккинчи масала: мусоғир сафарда рўза тутгани афзалми ёки тутмаганими?</i>	59
<i>Мавзуга оид мулоҳаза ва эслатмалар:</i>	60
Иккинчидан: ҳомиладор ва эмизувчи аёллар	62
<i>Мавзуга оид мулоҳаза ва эслатмалар:</i>	65
Учинчидан: касал одам	65
Тўртингидан: ҳайз ёки нифос кўрган аёллар рўзаси	67
ҚАЗО ВА ФИДЯГА ОИД ҲУКМЛАР	71
Биринчидан: рўзанинг қазосини тутиш	71
Иккинчидан: фидя	73
<i>Мавзуга оид масалалар:</i>	73
Қазо рўзасини тутмасдан вафот этган киши	76
<i>Мавзуга оид мулоҳазалар:</i>	79
РЎЗА ОДОБЛАРИ	81
Биринчидан: саҳарлик қилиш	81
<i>Мавзуга оид мулоҳазалар:</i>	82
Иккинчидан: оғиз очишга шошилиш	84
Учинчидан: тақвога интилиш	85
Тўртингидан: саховат ва Куръонни ўрганиш	86
Бешинчидан: тавбани янгилаш	86
НАФЛ РЎЗА	89
Биринчидан: мустаҳаб рўзалар:	89
1. Шаъбон ойида рўза тутиши	89
2. Шаввол ойидан олти кун рўза тутиши	91
3. Муҳаррам ойи рўзаси	92
4. Арафа куни рўзаси:	93
5. Оишуро куни рўзаси:	94
6. Ойдин кечали кунларда рўза тутиши	97
7. Душанба ва пайшанба кунлари рўза тутиши	98
8. Кунора рўза тутиши	99
<i>Мавзуга оид мулоҳазалар:</i>	99

9. Зулхижсанинг биринчи ўн кунлигига рўза тутиши	100
Иккинчидан: рўза тутишдан қайтарилган кунлар.....	103
1. Икки ҳайит: рамазон ва қурбон ҳайити кунлари рўза тутиши	103
2. Ташиқ кунларида рўза тутмаслик	104
3. Ёлғиз жума куни рўза тутмаслик	106
4. Ёлғиз шанба куни нафл рўза тутмаслик	107
5. Шак куни рўза тутмаслик	108
6. Умрбод рўза тутиши ҳукми	109
7. Кундузни кундузга улаб рўза тутмаслик	112
8. Аёл киши эридан беруҳсат нафл рўза тутмаслиги.....	113
ЭЪТИКОФ	115
Эътикоф маъноси	115
Эътикофнинг шариатда борлиги	115
Эътикоф ўтириш ҳукми.....	116
Эътикоф ўтириш вақти.....	116
Эътикоф рукнлари	117
Эътикоф ўтириш учун рўза тутиш шартми?	117
Эътикоф ўтириладиган жой.....	120
Эътикофга кириш ва чиқиш вақти	122
Эътикофга хос амаллар	124
Эътикоф ўтирган одам қилиши жоиз бўлган ишлар	124
Эътикофни бузадиган амаллар.....	127
Эътикоф қазоси.....	128
ҚАДР КЕЧАСИ.....	131
Биринчидан: Қадр кечасининг фазилати	131
Иккинчидан: қадр кечаси деб номланиш сабаби.....	133
Учинчидан: Қадр кечасини излаш ва охирги ўн кунликда тоат-ибодатга қаттиқроқ киришиш мустаҳаблиги	134
Тўртинчидан: Бу кечада қилиш мустаҳаб бўлган амаллар.....	135
1. Эътикофда ўтириши	135
2. Қадр кечасида иймон ва ихлос билан ибодат қилиши	135
3. Дуо қилиши.....	136
4. Оиласини намозга уйғотиши.....	136
Бешинчидан: қадр кечасининг вақти	136
Олтинчидан: қадр кечасининг маҳфий қилиниш сабаби.....	138
Қадр кечасининг маҳфий қилиниши ҳикмати	139
Еттинчидан: қадр кечасининг аломатлари	140

Одил Юсуф Аззозий

Тамомул минна. 3-қисм
Рўза аҳкомлари

1439 х. – 2018 м.

IXLOS
Nashriyoti